

ISSN 2307-8035

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 5

Херсон-2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Демецька Владислава Валентинівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету, декан факультету перекладознавства

Заступники головного редактора:

Белєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Відповідальний секретар:

Гізер Валерія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Члени редакційної колегії:

Біль Лучія – доктор філософії, заступник декана Інституту прикладної лінгвістики Варшавського університету (м. Варшава, Польща)

Гудманян Артур Грантович – доктор філологічних наук, професор, директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Коломієць Лада Володимирівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кредатусова Ярміла – доктор філософії, доцент факультету мистецтв Прешовського університету (м. Прешов, Словачія)

Покорн Ника К. – доктор філософії, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Люблянського університету (м. Любляна, Словенія)

Ребрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької мови Херсонського державного університету

Французова Катерина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

**Науковий вісник Херсонського державного університету.
Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація» є фаховим виданням
на підставі Наказу МОН України від 11 липня 2016 р. № 820 (додаток № 12).**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
рішенням Вченої ради Херсонського державного університету
(Протокол № 5 від 28.11.2016 р.)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 21018-10818Р від 29.09.2014 р.
видане Державною реєстраційною службою України)

Офіційний сайт видання: www.tsj.kherson.ua

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Григорьева В.А.

КУЛЬТУРНО ОБУСЛОВЛЕННІЕ ЕДИНИЦЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА
КАК СПОСОБ ОТРАЖЕНИЯ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА
(НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Л.Н. ТОЛСТОГО «АННА КАРЕНИНА»)..... 7

Дорофеева М.С.

СИНЕРГЕТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА МЕТОДИКА
ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ..... 12

Кушнір Л.О.

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ «МОВНОЇ ПОЛІФОНІЇ»
ТВОРІВ ДЖ. Р.Р. ТОЛКІНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ..... 18

Нечаюк І.О.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ
АНГЛОМОВНИХ НОВИНИХ МЕДІАТЕКСТІВ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ..... 27

Романюк С.Г., Тарапатов М.М.

ПОИСК ОПТИМАЛЬНОЙ КОННОТАТИВНОЙ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ
ПРИ ПЕРЕВОДЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ 31

Смольницька О.О.

АНОНІМНА СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКА ПОЕМА XIV СТ. «ПЕРЛИНА» (“PERLE”):
ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ Й КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ’ЯЗКІВ
В УКРАЇНОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ..... 36

Советна А.В., Лісун О.В.

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АМЕРИКАНСЬКИХ
ТА БРИТАНСЬКИХ ЗАГОЛОВКІВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ..... 44

Ткачівська М.Р.

ЕВФЕМІЗМИ ІЗ ЦАРИНИ ЕРОТИКИ, АБО НИТКА АРІАДНИ
ДО ДЕЛІКАТНОСТІ..... 48

Трібушна О.М., Мазур О.В.

ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ
ВІРША РЕДЬЯРДА КІПЛІНГА «ТОМЛІНСОН» 54

СЕКЦІЯ 2

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Березинская Е.В.

АКУЛЬТУРАЦИЯ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ
МЕЖКУЛЬТУРНОЙ АДАПТАЦИИ..... 58

Бідна К.С.

ВИКОРИСТАННЯ ВЛАСНИХ ІМЕН ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ
АНГЛОМОВНИХ КРАЇН ЯК ЗАСІБ МОВЛЕННЄВОЇ ОЦІНКИ..... 63

Гідора-Шишковська А.Л. СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (НА МАТЕРІАЛІ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ).....	68
Діброва В.А. ЗАПЕРЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ КОНФЛІКТУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ В МЕЖАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	74
Капустян І.І. АНІМАЛІСТИЧНИЙ ДИСКУРС У КАЗКАХ Г.К. АНДЕРСЕНА.....	79
Кушнерук С.М. СИНОНІМІЧНІ ТА АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЕКОМАРКЕТИНГОВОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ.....	83
Ляшов Н.М. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ АРТУРО ПЕРЕСА-РЕВЕРТЕ.....	88
Купцова Т.А., Мірошниченко І.Г. УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	93
Ницполь В.І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРСОНАЖА СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ.....	99
Сидоренко І.А. ОБРАЗ «ВІЧНЕ НЕБО» В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ МАРІЇ ВАЛЬЄХО-НАХЕРА.....	104
Смирнова М.С. АКТОВОМЛЕННЄВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІДЕЇСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ПРОПОВІДІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	109
Фурт Д.В. ПОНЯТТЯ «ТЕРМІН» У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ.....	114

CONTENTS

SECTION 1

TRANSLATION STUDIES

Grigorieva V.A.

CULTURE DETERMINED UNITS IN LITERARY TEXT
AS A MEANS OF LINGUISTIC WORLD-VIEW FORMATION (CASE STUDY
OF THE ENGLISH TRANSLATION OF “ANNA KARENINA” BY TOLSTOY L.).....7

Dorofeyeva M.S.

SYNERGETIC INFORMATION METHOD OF TRANSLATION ANALYSIS12

Kushnir L.O.

REPRODUCTION OF “LANGUAGE POLYPHONY” OF J.
R.R. TOLKIEN’S LITERARY WORKS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS.....18

Nechayuk I.O.

FUNCTIONAL AND STYLISTIC FEATURES
OF THE ENGLISH POLITICAL MEDIA NEWS’ HEADLINES27

Romaniuk S.G., Tarapatov M.M.

SEARCH OF OPTIMAL CONNOTATIVE EQUIVALENCY
IN TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS.....31

Smolnytska O.O.

THE ANONYMOUS MIDDLE ENGLISH POEM “PERLE” (MODERN ENGLISH:
“THE PEARL”, THE 14TH CENTURY): THE REPRODUCTION OF SYMBOLICS
AND CONTEXTUAL RELATIONS IN THE UKRAINIAN POETIC TRANSLATION36

Sovyetna A.V., Lisyn O.V.

GRAMMAR TRANSFORMATIONS IN TRANSLATING AMERICAN
AND BRITISH NEWSPAPER HEADLINES INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....44

Tkachivska M.R.

EUPHEMISMS FROM THE REALM OF EROTICA,
OR THE ARIADNE’S THREAD TO SENSITIVITY.....48

Tribushna O.M., Mazur O.V.

RENDERING THE METAPHORS OF “TOMLINSON”
BY R.K. IN THE UKRAINIAN TRANSLATION.....54

СЕКЦІЯ 2

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Berezinska H.

ACCULTURATION AS A KEY ELEMENT FOR INTERCULTURAL ADAPTATION.....58

Bidna K.S.

THE USAGE OF THE PROPER NAMES OF THE ENGLISH POLITICAL LEADERS
AS A MEANS OF LINGUISTIC EVALUATION.....63

Gidora-Shyshkovska A.L. SYNTACTIC FEATURES OF EUROPEAN UNION'S LEGAL TEXTS (CASE STUDY OF LANGUAGES WITH DIFFERENT STRUCTURES).....	68
Dibrova V.A. OBJECTIONS IN THE CONTEXT OF DIALOGUE AND INTERACTION IN COMMUNICATIVE SITUATIONS OF CONFLICT IN THE ENGLISH AND UKRANIAN OFFICIAL-BUSINESS DISCOURSE WITHIN INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	74
Kapustyan I.I. ANIMALISTIC DISCOURSE IN H.C. ANDERSEN'S FAIRY TALES.....	79
Kushneruk S.M. SYNONYM AND ANTONYM RELATIONS IN THE ENGLISH ECO-MARKETING TERMINOLOGICAL SYSTEM.....	83
Liashov N.M. INTERTEXTUAL ASPECTS OF ARTURO PÉREZ-REVERTE'S OEUVRE.....	88
Kuptsova T.A., Miroshnychenko I.G. APPLICATION OF INNOVATIVE APPROACHES INTO FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE FORMATION OF TECHNICAL ENGINEERING STUDENTS.....	93
Nytspol V.I. THEORETICAL BASICS FOR RESEARCH OF "LINGUISTIC PERSONA" OF A FICTIONAL SERIAL KILLER.....	99
Sydorenko I.A. IMAGE "ETERNAL HEAVEN" IN MARIA VALLEJO-NAJERA AUTHOR'S INDIVIDUAL WORLD PICTURE	104
Smyrnova M.S. SPEECH ACTS IN REALIZATION OF THE GLOBAL FIDEISTIC STRATEGY IN THE ORTHODOX SERMON OF THE XX CENTURY.....	109
Furt D.V. THE NOTION "TERM" IN THE MODERN SCIENTIFIC WORLD.....	114

СЕКЦИЯ 1
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25

КУЛЬТУРНО ОБУСЛОВЛЕННЫЕ ЕДИНИЦЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА
КАК СПОСОБ ОТРАЖЕНИЯ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА
(НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА Л.Н. ТОЛСТОГО «АННА КАРЕНИНА»)Григорьева В.А., преподаватель
кафедры иностранных языков*Приднестровский государственный университет имени Тараса Шевченко*

В статье проанализирован ряд концептов («Одежда», «Еда», «Интерьер») русской языковой картины мира и их вербализации в художественном пространстве писателя Л.Н. Толстого – романе «Анна Каренина» в русском (оригинальном) и английском (переводном) вариантах (К. Гарнетт). Исследуемые концепты реализуются преимущественно через лексические и фразеологические языковые номинации – названия культурно-бытовых деталей. Сопоставительное исследование таких единиц выявляет уникальность восприятия и отражения мира носителями разных языков.

Ключевые слова: концепт, культурно-бытовые детали, ЛСГ, языковая картина мира, ментальность, художественный перевод.

У статті проаналізовано низку концептів («Одяг», «Їжа», «Інтер'єр») російської мовної картини світу і їх вербалізації в художньому просторі письменника Л.М. Толстого – романі «Анна Кареніна» в російському (оригінальному) та англійському (перекладеному) варіантах (К. Гарнетт). Досліджувані концепти реалізуються переважно через лексичні та фразеологічні мовні номінації – назви культурно-побутових деталей. Порівняльне дослідження таких одиниць виявляє унікальність сприйняття й відображення світу носіями різних мов.

Ключові слова: концепт, культурно-побутові деталі, ЛСГ, мовна картина світу, ментальність, художній переклад.

Grigorieva V.A. CULTURE DETERMINED UNITS IN LITERARY TEXT AS A MEANS OF LINGUISTIC WORLD-VIEW FORMATION (CASE STUDY OF THE ENGLISH TRANSLATION OF “ANNA KARENINA” BY TOLSTOY L.)

The article highlights the verbalization of a number of concepts (“Clothing”, “Food”, “Interior”), which reflect the Russian world-view, in the English translational version of the novel “Anna Karenina” by Tolstoy in Russian (original) and English translation by K. Garnett. These concepts are realized primarily through lexical and phraseological units – cultural and social details. Translational analysis shows the different dimensions of perception of such concepts by the source and target audiences.

Key words: concept, cultural and social details, lexico-semantic group, world language picture, mentality, literary translation).

Постановка проблемы. Исследование специфики переводной литературы характеризуется своими особенностями. Из-за невозможности отразить национально-культурную своеобразность конкретного народа в переводе долгое время рассматривались теории, опровергающие возможность перевода художественной литературы. Тем не менее, решение этого вопроса, по свидетельству ученых (Верещагин Е.М., Комиссаров В.Н.), может быть связано с обнаружением тех деталей повествования, которые воссоздают культурную атмосферу, а также рассмотрением способов их отображения и факторов, которые влияют на выбор этих способов. Определенные лексические слои наиболее ярко выражают национальное своеобразие лингвокультуры. Преимущественно это бытовая лексика, которая составляет спец-

ифическую группу культурно обусловленных единиц художественного произведения, отражающих оригинальность быта определенного народа, особенности культуры. К таким деталям повествования относят *культурно обусловленные*, в частности, *культурно-бытовые детали*. Это слова, словосочетания и отрезки текста, называющие и описывающие предметы, явления, понятия, особенности жизненного уклада, традиции и нравы определенного народа, обладающие функциональной значимостью в тексте [2]. Сопоставительное исследование таких единиц выявляет уникальность понимания и отражения мира представителями разных языков, поэтому данная работа направлена на определение того, как этническая ментальность русскоязычного и англоязычного народов отражена лексически и морфологически в

лексико-семантических группах культурно-бытовых деталей в русском и английском языках. Настоящее исследование представлено в виде описания ряда фрагментов (концептов) русской языковой картины мира и их вербализации в художественном пространстве писателя – романе Л.Н. Толстого «Анна Каренина» в русском (оригинальном) и английском (переводном) вариантах. Культурно значимая информация эксплицируется в языковых знаках различными способами, одним из которых является лингвокультурный концепт, который, объективируясь языковыми средствами, актуализирует фрагмент языковой картины мира, отражая как ее универсальное общечеловеческое содержание, так и национально-культурную особенность, в том числе через воплощение в художественной речи [3].

В исследовании формируются и решаются следующие задачи:

1) изучить имеющуюся в отечественном и зарубежном языкознании научную и методическую литературу по данной проблеме;

2) отобрать фактический материал из романа Л.Н. Толстого «Анна Каренина» в русском и английском вариантах;

3) выделить и сопоставить некоторые основные концепты, характерные для ментальностей обоих народов, вербализованные в исследуемом художественном тексте;

4) проанализировать языковой материал в соответствии с семантическим, структурным и функциональным критериями;

5) составить лексико-семантическую классификацию культурно-бытовых деталей в романе «Анна Каренина»;

6) обобщить результаты и сделать выводы.

Анализ последних исследований и публикаций. Методологической базой исследования стали главные труды в области лингвокультурологии и русского языка Ю.Д. Апресяна, Г.А. Брутяна, В.Н. Манакина, Е.С. Кубряковой, Ю.С. Степанова, И.А. Стернина, В.Н. Телии, А.Д. Шмелева, А. Вежицкой, Н.Д. Арутюновой, С.Г. Тер-Минасовой, Б.А. Серебренникова, И.В. Приваловой, В. И. Постоваловой, В.Н. Комиссарова, Е.М. Верещагина, В.Г. Костомарова и другие.

Теоретическая значимость исследования состоит в дальнейшей разработке понятия культурно обусловленных единиц романа Л.Н. Толстого «Анна Каренина» при переводе и проблем межязыковой эквивалентности, определяемых для оригинального и переводного текстов.

Практическая значимость работы предопределена допустимостью использования данных и результатов исследования в практике преподавания русского и английского языков, разработке спецкурсов и спецсеминаров по поэтике Л.Н. Толстого, а также при изучении его творчества на уроках литературы в школах, лицеях, гимназиях.

Научная новизна исследования связана с двумя главными критериями. Во-первых, несмотря на наличие лингвистических исследований, посвященных анализу концептов «Одежда», «Еда», «Интерьер» в русской языковой картине мира, обобщающих работ, связанных с описанием и структурированием этих фрагментов индивидуально-авторской концептосферы Л.Н. Толстого, по нашим сведениям, нет. Именно эти концепты заслуживают внимания, поскольку они универсальны для обеих языковых картин мира (и русской, и английской) и являются доминантными в романе «Анна Каренина». Во-вторых, впервые предпринимается попытка лингвокультурологического описания отражения в художественном тексте (в русском и английском вариантах романа «Анна Каренина») некоторых, наиболее значимых для обоих народов, культурно обусловленных единиц через выявление и сопоставление их особенностей, а также определение фонда лексических средств, формирующих и представляющих в романе своеобразие русской языковой картины мира. Перспективой изучения описанной проблемы представляется дальнейшее исследование культурно обусловленных единиц в целом в творчестве Л.Н. Толстого в ракурсе когнитивного направления (словообразовательный, морфологический, синтаксический и др. аспекты).

Постановка задания. Цель исследования заключается в анализе ряда концептов русской языковой картины мира и их вербализации в художественном пространстве писателя Л.Н. Толстого – романе «Анна Каренина» в русском (оригинальном) и английском (переводном) вариантах.

Изложение основного материала исследования. В романе Л.Н. Толстого «Анна Каренина» мы выделили ряд основных концептов, которые реализуются преимущественно через лексические и фразеологические языковые номинации – названия культурно-бытовых деталей. Таких *концептов 3: «Одежда», «Еда», «Интерьер».* Они были рассмотрены в исследовании в силу того, что являются одними из универсальных фактов действи-

тельности: как русской, так и английской языковой (наивной) и концептуальной (когнитивной) картины мира. Однако анализ, представленный ниже, дает основание утверждать, что каждый из названных концептов по-разному фрагментирован посредством языковых единиц в русском и английском языках и, соответственно, получил разное отражение в художественных текстах – авторской картине мира русского писателя Л.Н. Толстого и переводчика на английский язык Констанса Гарнетт. Исследуемые концепты имеют разный «удельный вес» в языках, и одной из главных причин этого является то, что разная ментальность (русская и английская) порождает наличие разных языковых структур в текстах – тексте-оригинале и тексте-переводе. Опираясь на систему языка, попытаемся выявить концептуальное содержание языковых единиц романа «Анна Каренина», отражающих русскую языковую картину мира, представленную через авторское мировосприятие Л.Н. Толстого и получившую отражение в переводном тексте романа на английский язык. Лексико-семантические группы культурно-бытовых деталей, вербализующих концепт «Одежда», используются автором (и переводчиком) на протяжении всего произведения, являясь яркой характеристикой русской картины мира, созданной средствами языка. Отметим, что одежда занимает важное место в характеристике персонажей романа и описании культуры России XIX века. Рассмотрим примеры.

Пример 1. «И, заметив полосу света, пробившуюся сбоку одной из **суконных** штор, он весело скинул ноги с дивана, отыскал ими шитые женой <...> обделанные в **золотистый сафьян туфли**».

“And noticing a gleam of light peeping in beside one of the **serge** curtains, he cheerfully dropped his feet over the edge of the sofa, and felt about with them for his **slippers** <...> worked for him by his wife on **gold-colored morocco**”.

В исходном и переводном контекстах мы выделили следующие языковые единицы, называющие культурно-бытовые детали: 1) принадлежащие лексико-семантической группе (далее – ЛСГ) «обувь»: **туфли** – **slippers**. Слово **туфли** в художественном тексте реализует свое основное общеязыковое значение «род обуви, закрывающей ногу не выше щиколотки». Английское слово **slippers** также употребляется в своем основном значении и переводится на русский язык как «комнатные туфли». Таким

образом, переводчик использует абсолютный эквивалент; 2) принадлежащие ЛСГ «ткани»: **золотистый сафьян** – **gold-colored morocco**. В английском варианте для обозначения цвета ткани переводчик использует сложное прилагательное, а название ткани переведено своим эквивалентом. Слово **суконных** переведено своим абсолютным эквивалентом – **serge**. Слова употреблены в своих основных значениях.

Пример 2. «Добродушно сияющее лицо его из-за шитого **воротника мундира** просияло еще более».

“His good-naturedly beaming face above the embroidered **collar** of his **uniform** beamed more”.

1) ЛСГ «части одежды»: **воротник** – **collar**;
2) ЛСГ «одежда»: **мундир** – **uniform**. Слова употреблены в своих основных значениях и переведены своими абсолютными эквивалентами, так как при переводе сохраняются референциальные, сигнификативные и денотативные значения.

Итак, наиболее распространенный случай взаимного отношения лексики двух языков – это *частичное соответствие*. Это значит, что оба слова – в оригинале и в языке перевода – имеют как совпадающие, так и расходящиеся значения.

Специфика концепта «Еда» заключается в том, что он вмещает значительный объем культурно-исторической информации, являющейся как универсальной, так и национально-специфической. Феномен еды рассматривается в науке как отдельная, самостоятельная культурная область бытия, без которой невозможно само существование человека. Рассмотрим примеры:

Пример 3. «Ну, так дай ты нам, братец ты мой, **устриц** два, или мало – три десятка, **суп с кореньями**... **ростбифу**; да смотри, чтобы хорош был. Да **каплунов**, что ли, ну и **консервов**. <...> Ты любишь с **белую печатью**?»

“Well, then, my friend, you give us two—or better say three—dozen **oysters**, clear **soup with vegetables**...**roast beef**; and mind it's good. Yes, and **capons**, perhaps, and then **sweets**....Do you like the **white seal**?”

1) ЛСГ «напитки»: с **белую печатью** – **white seal** (абсолютный эквивалент русской лексемы); 2) ЛСГ «пища»: **устрицы** – **oysters**, **суп с кореньями** – **soup with vegetables**, **ростбиф** – **roast beef**, **каплуны** – **capons** (наблюдается полное соответствие лексем). **консервы** – **sweets** переводится как «сладкое» (блюдо). Таким образом, используется при-

ближенный перевод (при помощи *аналога*), который заключается в подыскивании ближайшего по значению соответствия в языке перевода для лексической единицы исходного языка, не имеющей в языке перевода точных соответствий. Однако «аналоги» лишь приблизительно передают значение исходного слова и в некоторых случаях могут создать не совсем правильное представление о характере обозначаемого ими явления.

Пример 4. «<...> говорил он, сдирая *серебряною вилочкой* с перламутровой раковины шлюпающих устриц».

“<...> he said, *stripping the oysters from the pearly shell with a silver fork*”.

1) ЛСГ «утварь, посуда»: *серебряная вилочка* – *silver fork*. Слова переведены своими абсолютными эквивалентами, употреблены в своем основном значении.

Итак, особенности использования культурно-бытовых деталей, вербализующих концепт «Еда» в оригинальном и переводном текстах, позволяет нам сказать, что наиболее распространенным случаем взаимного отношения лексики двух языков является *частичное соответствие*. Также наблюдается *полное отсутствие совпадения* (например, *щи, квас*). В романе для передачи на английский язык используется такой способ перевода, как *приближенный перевод* (при помощи «аналога»), например, *водка* – *brandy*, *калач* – *roll*. Также встречаются случаи переводческой транслитерации: *самовар* – *samovar*, *водка* – *vodka*. Таким образом, концепт «Еда» представляет собой сложное ментальное образование, в котором могут быть выделены определенные конституирующие признаки, частично совпадающие и пересекающиеся в русской и английской лингвокультурах.

Исследуемый концепт «*Интерьер*» с достаточным основанием характеризует эпоху, страну. Организация быта, обстановка и убранство русских домов определяются принадлежностью к социальному классу, характеризуют вкусы владельца, отражают внутренний мир, настроение, характер человека, играют немаловажную роль в оценке людей. Рассмотрим примеры.

Пример 5. «Увидав мужа, она опустила руку в ящик *шифоньерки*».

“*Seeing her husband, she dropped her hands into the drawer of the bureau*”.

1) ЛСГ «мебель»: *шифоньерка* – *bureau*. Русское слово употреблено в своем основном значении. Английское слово представлено своим пятым словарным значением: “5. a piece of furniture with several drawers, used

to keep clothes in” (род небольшого комода для белья). Таким образом, наблюдается *частичное соответствие* в значении лексем *шифоньерка* и *bureau*.

Пример 6. «<...> на покрытый уже скатертью круглый *стол* под *бронзовым бра*, он пододвинул *бархатные стулья*».

“<...> over the round *table* under the bronze *chandelier*, though it already had a table cloth on it, he pushed up *velvet chairs*”.

1) ЛСГ «мебель»: *бархатные стулья* – *velvet chairs*. Слово переведено своим абсолютным эквивалентом; 2) ЛСГ «технические приборы»: *бронзовое бра* – *bronze chandelier*. В данном случае наблюдается *частичное соответствие* языковых единиц, поскольку *бра* – это «настенный подсвечник, светильник», а *chandelier* – это “a branched often ornate lighting fixture suspended from a ceiling” («висящий на потолке светильник из нескольких подсвечников для ламп»), переводится как «люстра». Таким образом, наблюдается *частичное соответствие* в значении лексем *бра* и *chandelier*.

Итак, мы отмечаем высокую частотность вербализации концепта «Интерьер» в романе «Анна Каренина» (также и в переводном тексте). Этот концепт фрагментирован по-разному в русской и английской языковой картине мира. Следовательно, при переводе в английской картине мира создается представление о русской культуре посредством специфических особенностей русской языковой системы. В основном наблюдается *частичное соответствие* лексем, формирующих этот концепт, в двух языках. Также встречается и *полное отсутствие совпадения*, например: *зерцало* – *eagle*. В романе для передачи таких лексем на английский язык используется *приближенный перевод*. Таким образом, внутрилингвистические значения передаются при переводе в минимальной степени. Как правило, они вообще не сохраняются в процессе перевода.

Выводы из проведенного исследования. Сравнительно-сопоставительное лингвокультурологическое описание культурно-бытовых деталей романа Л.Н. Толстого «Анна Каренина» (в русском и английском вариантах), построенное в виде ряда концептов, характеризуется следующими особенностями. На основании отобранных и проанализированных культурно обусловленных единиц в русском тексте романа составлена лексико-семантическая классификация культурно-бытовых деталей. Именно детали, рассматри-

ваемые Л.Н. Толстым в контексте культуры, в определенной мере способствуют созданию русского национального колорита и делают это произведение своеобразным, в особенности для восприятия иноязычного читателя с другой ментальностью. Из множества концептов романа выявлены и исследованы три основных концепта универсального характера, типичных для ментальностей обоих народов и вербализованных в текстах языковыми единицами русского и английского языков. Это концепты «Одежда», «Еда», «Интерьер», которые рассматриваются преимущественно на лексическом и лексико-фразеологическом уровнях и проанализированы:

– в *системе языка* (и русского, и английского) по ряду лингвистических параметров (семантика языковых единиц – в толковых словарях; происхождение слов – в этимологических словарях; синонимические, антонимические связи – в аспектных словарях);

– в *системе речи* (идиостиля) Л.Н. Толстого и Констанс Гарнетт, поскольку своеобразно трансформируются в художественном сознании писателя (и переводчика) и выражают индивидуально-авторское осмысление концептосферы произведения;

– в *культурологическом аспекте* (символика, обычаи и традиции, связанные с указанными культурно-бытовыми деталями; историко-хронологический ракурс их функционирования, национальный фактор). Репрезентация некоторых концептов в художественном тексте имеет своеобразный характер, поскольку не всегда факты системы языка совпадают с фактами речи, воплощенной в художественном пространстве текста. Это касается и русского, и английского (переводного) текста. Указанное положение свидетельствует о расширении семантики и ассоциативных связей фактов языка, отраженных и функционирующих в системе речи.

В романе часто используются лексические единицы, создающие указанные концепты (статистические данные представлены в убывающем порядке): «Одежда» – 114, «Еда» – 84, «Интерьер» – 58. В ходе исследования мы пришли к выводу, что при сопоставлении лексических единиц двух языков наиболее распространено *частичное соответствие*, при котором одному слову в русском языке соответствует несколько эквивалентов в англий-

ском языке, и наоборот. Отмечены факты *полного отсутствия соответствия* той или иной лексической единице одного языка в другом языке. Это примеры безэквивалентной лексики. В романе «Анна Каренина» она вербализуется концептом «Еда». Представлена и такая разновидность, как *приближенный (приблизительный) перевод, или перевод при помощи аналога*. При сопоставлении русской и английской лексем, номинирующих предметы интерьера, обнаруживается *детализация в переводе*.

Анализ русского художественного текста в оригинале и в английском варианте способствует пониманию концепции русского народа, русской картины мира в восприятии английского социума. При переводе языковых единиц с русского языка на английский происходит взаимное наложение картин мира – русской (языка оригинала) и английской (языка перевода). Безусловно, абсолютного совпадения при переводе с одного языка на другой быть не может: языки относятся к разным языковым группам и имеют разную структуру. Результатом взаимодействия языков становится вариант перевода, репрезентирующий своеобразие картины мира, изображенной в подлиннике, и в то же время сохраняющий элементы, присущие «картине» родного для переводчика языка.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю.Д. Языковая картина мира и системная лексикография / Ю.Д. Апресян. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 910 с.
2. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка / Ю.Д. Апресян. // Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. 2. – М. : 1995. – С. 67.
3. Вежбицкая А. Понимание культуры через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры. – 2001. – С. 140.
4. Ефремова Т.Ф. Современный толковый словарь русского языка. В 3-х томах / Т.Ф. Ефремова. – М., 2006. – 699 с.
5. Толстой Л.Н. «Анна Каренина» / Л.Н. Толстой // Собр. соч.: в 22 т. – М., «Художественная литература», 1987. – Т. 8.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – М., 1986. – 576 с.
7. Anna Karenina, Translated by Constance Garnett. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ebooks.adelaide.edu.au>.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. – Webster's New Century Dictionary. New York, 2001.

УДК 81'25

СИНЕРГЕТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА МЕТОДИКА ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ

Дорофєєва М.С., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри германської філології й перекладу
*Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Статтю присвячено синергетичним засадам перекладацького аналізу спеціальних текстів. Спеціальний переклад розглядається з позицій синергетики як система самоорганізації двох рівнів. У статті представлено універсальну синергетично-інформаційну модель системи спеціального перекладу, яка слугує підґрунтям для побудови алгоритмів порівняльно-перекладацького та доперекладацького аналізу спеціальних текстів. У межах авторської синергетично-інформаційної методики поетапно висвітлюються процедури виконання перекладацького аналізу обох типів.

Ключові слова: синергетика перекладу, система спеціального перекладу, синергетично-інформаційна модель перекладу, синергетично-інформаційна методика перекладацького аналізу, порівняльно-перекладацький аналіз, доперекладацький аналіз.

Статья посвящена синергетическим основам переводческого анализа специальных текстов. Специальный перевод рассматривается с позиций синергетики как система самоорганизации двух уровней. В статье представлена универсальная синергетико-информационная модель системы специального перевода, послужившая фундаментом построения алгоритмов сравнительно-переводческого и допереводческого анализа специальных текстов. В рамках авторской синергетико-информационной методики поэтапно раскрываются процедуры выполнения переводческого анализа обоих типов.

Ключевые слова: синергетика перевода, система специального перевода, синергетико-информационная модель перевода, синергетико-информационная методика переводческого анализа, сравнительно-переводческий анализ, допереводческий анализ.

Dorofeyeva M.S. SYNERGETIC INFORMATION METHOD OF TRANSLATION ANALYSIS

The article focuses on the synergetic basis of the translational analysis of special texts. From the point of view of synergetics the specialized translation is a self-organized system of two-levels. The article presents the synergetic-informative system, which serves a basis for working out the algorithms of pre-translational and translational analysis of the texts for special purposes. As part of the author's synergetic information method the translation analysis procedures for both types are described.

Key words: translation synergetics, specialized translation system, synergetic information model of translation, synergetic information method of translation analysis, comparative translation analysis, pre-translation analysis.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. у перекладознавстві спостерігається зміна парадигм, пов'язана з переміщенням дослідницьких акцентів у бік спеціального перекладу. Виникає потреба в розбудові теорії міжкультурної фахової комунікації, яка відповідатиме глобальним цивілізаційним викликам [4].

До кола проблем, що постають перед сучасною теорією міжкультурної фахової комунікації, входить моделювання процесу перекладу спеціальних текстів. Ефективне моделювання передбачає створення відповідної методології дослідження, розрахованої саме на переклад спеціальних текстів інформативного типу. З нашого погляду, ядро методології спеціального перекладу доцільно сформулювати на засадах міждисциплінарного напрямку наукових розвідок – синергетики. Оскільки синергетика перекладу як парадигма перекладознавства в Україні досі

залишається нерозробленою, актуальність пропонованої статті полягає в спробі заповнити цей теоретико-методологічний пробіл.

Об'єктом дослідження є синергетично-інформаційна модель системи спеціального перекладу як основа створення алгоритму перекладацького аналізу спеціальних текстів.

Предмет дослідження формують особливості синергетично-інформаційної методики перекладацького аналізу з огляду на два його типи: порівняльно-перекладацький та доперекладацький аналіз.

Постановка завдання. Мету нашої розвідки становить представлення універсальної моделі перекладу спеціальних текстів, що слугує основою авторської синергетично-інформаційної методики перекладацького аналізу спеціальних текстів.

Заявлена мета містить декілька конкретних завдань: 1) опис і коментар універсальної

синергетично-інформаційної моделі системи спеціального перекладу (далі – ССП); 2) демонстрація алгоритму здійснення перекладацького аналізу обох типів на основі моделі.

Опис і моделювання системних об'єктів, у тому числі спеціального перекладу, можна здійснити за допомогою представлення об'єкта на трьох рівнях його існування: мікрорівні, макрорівні та мегарівні. У цьому контексті необхідно згадати принцип подвійного входження (термін Ю.С. Степанова) [6, с. 13–15] як суттєву синергетичну ознаку перекладу.

Відповідно до принципу подвійного входження система спеціального перекладу має два незамкнені рівні самоорганізації: внутрішній та зовнішній, уміщені один в одного. З погляду синергетики названі рівні самоорганізації можна розподілити по рівнях становлення системи так: внутрішній рівень = мікрорівень; зовнішній рівень = макрорівень + мегарівень. Основним законом становлення синергетичних систем у класичній синергетиці є формула: $МЕГА+МІКРО=МАКРО_{new}$. Це означає, що керуючі параметри верхнього мегарівня, об'єднуючись із короткостроковими змінними нижнього мікрорівня, утворюють параметри порядку, тобто довгострокові колективні змінні нового макрорівня [1, с. 60]. Наведена формула поряд із принципом подвійного входження складає основу для створення авторської синергетичної моделі системи спеціального перекладу (див. нижче рис. 1).

Прокоментуємо наведену модель. З погляду синергетики система спеціального перекладу охоплює чотири рівні: мікрорівень 1 (МікрР1), мікрорівень 2 (МікрР2), макрорівень та мегарівень. В аспекті самоорганізації ССП внутрішній рівень містить дві незамкнені внутрішні дуги – мікрорівень 1 та мікрорівень 2. Натомість зовнішній рівень самоорганізації ССП відповідає двом зовнішнім дугам – макро- та мегарівню моделі.

У контексті спеціального перекладу кожен із рівнів системи отримує своє специфічне наповнення. Так, у центрі системи знаходиться *домінанта перекладу* (далі – ДП). Ця категорія слугує точкою відліку для опису та перевірки механізму дії моделі. Мікрорівень 1 (МікрР1) маркує вихідний текст, тобто його зміст, актуалізований за допомогою системи лексичних і граматичних значень мови оригіналу. Мікрорівень 2 (МікрР2) містить фактори комунікативної ситуації, експліцитно представлені в вихідному тексті. Слід зауважити, що мікрорівень 2 охоплює лише фак-

тори конкретного комунікативного акту, який реалізується за допомогою тексту оригіналу. Отже, мікрорівні 1 і 2 обмежуються експліцитною інформацією *семантичного* та *комунікативно-ситуативного* (прагматичного) характеру, яку можна виявити в спеціальному вихідному тексті (далі – ВТ).

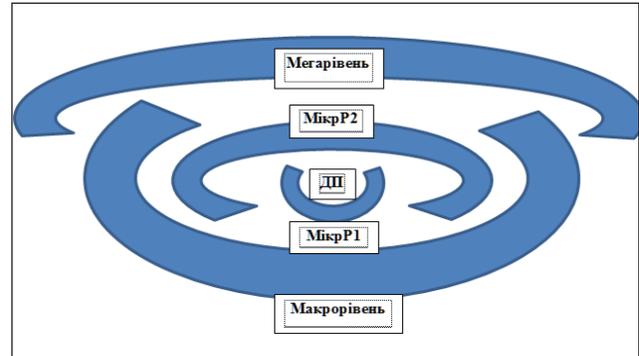

Рис. 1. Синергетично-інформаційна модель системи спеціального перекладу (ССП)

Макрорівень ССП символізує тип фахового дискурсу. У межах цього рівня розміщено інші типи інформації, що існують у тексті оригіналу переважно в імпліцитному вигляді. До них належить, по-перше, *дискурсивно-ситуативна* інформація, тобто позначення категорій дискурсу як інституціонального, статусно орієнтованого конструкта, прямо не представленого в ВТ. Такими категоріями, за В.І. Карасиком, слугують: 1) статусно-рольові та ситуативно-комунікативні характеристики учасників ситуації; 2) умови ситуації, а саме: пресупозиції, хронотоп, комунікативне середовище існування ВТ; 3) організація комунікації, зокрема мотиви, цілі та стратегії міжкультурного фахового спілкування; 4) способи комунікації, серед яких стиль і жанр ВТ [3, с. 182].

По-друге, макрорівень містить *дискурсивно-фахову* інформацію, тобто спеціальні дані, що стосуються конкретної галузі знань, імпліковані в ВТ. Цей тип інформації не потребує пояснень для спеціалістів – носіїв мови оригіналу, але в більшості випадків викликає труднощі в неспеціаліста-перекладача під час рецепції та доперекладацького аналізу оригіналу.

Зрештою, мегарівень загалом відповідає рівню культури. Для системи спеціального перекладу ми пропонуємо інше позначення мегарівня – *ноосфера*, оскільки саме передача знань є метою міжкультурної фахової комунікації. На нашу думку, ноосфера охоплює, з одного боку, колективні когнітивні фрейми

людства як сукупність знань про навколишній світ, накопичених людською спільнотою за весь період біологічної еволюції, історичного, культурного та науково-технічного розвитку. З іншого боку, до ноосфери належать усі типи наукової раціональності (термін В.С. Стюпіна) [7, с. 325] як інструменти дослідження знань, організованих та структурованих у вигляді колективних когнітивних фреймів. Мегарівень містить так звану фонову інформацію, інакше кажучи, потенційно безкінечні енциклопедичні знання про певні об'єкти та ситуації ВТ.

Слід підкреслити, що точку відліку синергетично-інформаційної моделі ССП формує домінанта перекладу, яка лягла в основу механізму дії моделі. Як відомо, домінантою перекладу спеціальних текстів слугує передача інформаційного змісту. Утім, інформаційний зміст може мати різну природу – від семантичної до дискурсивно-фахової, а також дві форми представлення: експліцитну та імпліцитну (див. коментар до моделі).

Метою створення синергетично-інформаційної моделі стала перспектива її використання у попередньо-перекладацькому аналізі (далі – ППА) та доперекладацькому аналізі (далі – ДПА) спеціальних текстів. Так, у межах ДПА за допомогою моделі перекладач може визначити домінантні типи інформації ВТ, що є передумовою адекватного перекладу спеціального тексту. Натомість під час ППА на підставі моделі можна перевірити адекватність відтворення домінанти перекладу за різними типами інформації, а також обґрунтувати правомірність обраних перекладацьких рішень.

Поетапно окреслимо синергетично-інформаційну методику, окремо для ППА й ДПА. Розпочнемо з порівняльно-перекладацького аналізу як джерела знань про інформаційну структуру текстів оригіналу й перекладу в межах системи спеціального перекладу. Методика порівняльно-перекладацького аналізу за синергетично-інформаційною моделлю складається з кількох етапів.

Першим кроком на шляху ППА є *аналіз цільового тексту* (далі – ЦТ) або одного з варіантів множинних перекладів оригіналу. На цьому етапі необхідно виділити всі місця в тексті, незрозумілі для адресата, тобто для «зовнішнього» суб'єкта перекладацького аналізу. Виокремлені фрагменти маркують потенційні порушення міжкультурної фахової комунікації з погляду виконавця ППА.

Другий етап містить *розгляд вихідного тексту* за двома критеріями. По-перше, слід

визначити атрактор системи ВТ. Тут мається на увазі встановлення мети створення та застосування тексту оригіналу в вихідній фаховій комунікації. Виявлена мета (атрактор) експліцитно формулюється в вигляді пропозиції. Також можна вказати функцію ВТ, що практично дорівнює імпліцитно сформульованій меті. По-друге, відповідно до атрактора системи ВТ устанавлюються види інформації, призначеної для передачі, тобто домінанта перекладу ВТ у міжкультурній фаховій комунікації.

Зауважимо, що в спеціальних текстах інформативного типу домінантою перекладу є змістово-фактуальна інформація [2, с. 28]. У контексті синергетично-інформаційної моделі ССП змістово-фактуальній інформації відповідають експліцитно представлені семантичний, комунікативно-прагматичний і дискурсивно-фаховий типи інформації. Решта інформації існує в ВТ в імпліцитному вигляді, тому не входить до категорії змістово-фактуальної інформації. Окремо слід зазначити, що змістово-фактуальна інформація становить перекладацьку домінанту ВТ за умови, якщо замовник перекладу не змінює функцію й тип аудиторії ЦТ у конкретній ситуації міжкультурної фахової комунікації.

Третій етап синергетично-інформаційної методики ППА полягає в *порівнянні оригіналу й перекладу за точками біфуркації*, виявленими на етапі аналізу ЦТ (1) та порівняльного розгляду оригіналу й перекладу (3). Протягом цього етапу суб'єкт ППА встановлює всі розходження між ЦТ і ВТ як альтернативні вибори одного зі шляхів розвитку системи з боку перекладача. Підкреслимо, що відсутність розходжень між текстами оригіналу й перекладу означає існування перекладацького відношення стійкої рівноваги або байдужої рівноваги всередині ССП. Незначні розходження між ЦТ і ВТ також маркують відношення нестійкої рівноваги. Зрештою, значні відхилення від оригіналу та / або вилучення домінантних типів інформації ВТ у ЦТ означають відсутність рівноваги в системі.

Наступний процедурний етап ППА передбачає *представлення даних за допомогою таблиці*. У межах таблиці А здійснюється розподіл установлених точок біфуркації за двома параметрами. Перший параметр таблиці А формують мовні рівні ВТ та їхнє відтворення в ЦТ відповідно до ієрархії перекладацьких рішень, зокрема рівень колокації, речення, абзацу.

Необхідно підкреслити, що цей етап обмежується даними, представленими на

мікрорівнях моделі 1, 2 (див. коментар до рис. 1), тобто розглядається семантична й прагматична інформація ВТ, вербалізована на внутрішньому (мовному) рівні тексту перекладу.

Введення даних до таблиці А може здійснюватись як за низхідним принципом *Top-down*, від рівня абзацу до рівня колокації, так і за принципом *Bottom-up* – від рівня колокації до рівня абзацу.

Другий параметр таблиці А утворює розподіл наведених перекладацьких рішень за графою «Нестійка рівновага» та графою «Відсутність рівноваги», оскільки саме ці перекладацькі відношення визначають можливість збереження або руйнації всієї системи спеціального перекладу.

На п'ятому етапі процедури ППА починається *розгляд кожного випадку відсутності рівноваги в системі*. Для представлення даних створюється таблиця Б. За допомогою таблиці суб'єкт ППА розподіляє приклади відсутності рівноваги на рівнях колокації, речення й абзацу ЦТ за типами інформації, наведеними в моделі, причому враховуються лише ті типи інформації, що становлять домінуючу частину перекладу аналізованого тексту. На цьому етапі аналізу залучаються всі рівні ССП, від обох мікрорівнів до макро- та мегарівня системи (див. коментар до моделі). Названа операція має на меті встановити, дефіцит якого типу інформації спричинив критичне порушення міжкультурної фахової комунікації. Нагадаємо, що руйнація всієї системи виникає через хибне відтворення домінуючої частини перекладу на будь-якому рівні ССП.

Шостий етап процедури аналізу містить *усунення інформаційного дефіциту* в перекладному тексті з боку суб'єкта ППА. Названа операція передбачає звернення до компонентів макро- й мегарівня ССП, тобто використання даних зовнішнього рівня самоорганізації. Такими компонентами стають, зокрема, *артефакти* й *партнери* суб'єкта ППА. Категорії артефактів і партнерів ми використовуємо в розумінні Р. Крюгера, який детально розробляє й описує ці елементи на прикладі когнітивно-ситуативної моделі перекладача спеціальних текстів [9, с. 273–313].

Отже, артефакти охоплюють словники, довідники, енциклопедичні видання й паралельні тексти. Партнерами можуть бути спеціалісти конкретної фахової галузі вихідного та цільового дискурсу, носії мови оригіналу, а також досвідчені перекладачі-практики, що спеціалізуються на відповідному фаховому напрямі перекладу. Додамо, що категорія арте-

фактів як джерел знань знаходиться на рівні ноосфери, тобто на мегарівні системи. Тому партнери, серед яких інші перекладачі, зовнішні експерти й сам виконавець перекладу, становлять компоненти макрорівня моделі, будучи учасниками фахового дискурсу.

Отже, якщо інформаційний дефіцит виконавця перекладу пов'язаний із *семантичною* інформацією, суб'єкт ППА з метою усунення дефіциту звертається до словників різного типу та формату. Серед них двомовні друковані та онлайн-видання, одномовні тлумачні словники вихідної та цільової мов, багатомовні онлайн-словники з вбудованими системами пам'яті перекладів, у тому числі Glosbe [13], системи контекстуального пошуку за готовими перекладами [10], програми автоматичного перекладу, власні системи пам'яті перекладів (SDL Trados) [15].

За наявності дефіциту *комунікативно-прагматичної* інформації в перекладі суб'єкт ППА повинен насамперед скористатися даними вихідного тексту. Непрямими джерелами комунікативно-прагматичної інформації часто слугують так звані метадані (метатексти у термінології П. Торопа) [8, с. 111–118]. У спеціальному перекладі до них належать інструкції замовника, відомості про автора та джерело ВТ, інформація про цільову аудиторію, допоміжні друковані та мультимедійні матеріали до ВТ у вигляді презентацій, слайдів, веб-сторінок, рекламних брошур.

Якщо фактори комунікативної ситуації експліцитно не представлені в ВТ, ідеться про *дискурсивно-комунікативний тип* інформації. У разі дискурсивно-комунікативного дефіциту, тобто імплікованих категорій фахового дискурсу, релевантних для розуміння ЦТ, але не розкритих у перекладі, суб'єкт ППА звертається до паралельних текстів такої ж комунікативної ситуації відповідного типу фахового дискурсу. Головним принципом пошуку в паралельних текстах має бути збіг факторів комунікативної ситуації: адресанта, адресата й предмета повідомлення, а також однаковий стиль і жанр тексту.

Якщо пошук у паралельних текстах не дає необхідного результату, слід скомбінувати його з довідковими матеріалами щодо предмета повідомлення. Такими довідковими джерелами часто виступають веб-сторінки компаній – виробників продукту, створені мовою оригіналу; локалізований контент мовою перекладу; першоджерела, пов'язані з темою повідомлення: підручники, патентні винаходи, статті в фахових журналах.

Дискурсивно-фахова інформація має ключовий характер для спеціального тексту й завжди входить у домінують перекладу. Для усунення дискурсивно-фехового інформаційного дефіциту суб'єкт ППА звертається до спеціалізованих джерел знань, серед яких термінологічні бази даних, зокрема, SDL Multiterm [14], термінологічні стандарти мови мовою оригіналу та мовою перекладу, у тому числі офіційні видання національних стандартів України ДСТУ ISO [напр., 11; 12], а також вузькогалузеві лексикографічні й термінографічні джерела (вичерпний список довідників та міжнародних термінологічних баз даних див. [5, с. 444–448]).

Зрештою, нестача фехової інформації усувається за допомогою багатогалузевих енциклопедій, енциклопедичних словників за феховими напрямками, спеціалізованих довідкових видань, у тому числі науково-популярного характеру в онлайн-форматі вихідною та цільовою мовами. Слід зауважити, що в сучасних умовах професійної діяльності перекладача дефіцит будь-якого типу інформації компенсується насамперед через пошуківі системи в мережі Інтернет.

На сьомому етапі проведення процедури аналізу суб'єкт ППА пропонує *свій варіант відтворення домінують перекладу* на рівнях колокації, речення або абзацу з метою відновлення життєздатності системи спеціального перекладу. Отже, суб'єкт ППА виправляє хибні перекладацькі рішення, досягаючи мети фехової міжкультурної комунікації.

Восьмий етап роботи за синергетично-інформаційною методикою ППА становить *обґрунтування прийнятих перекладацьких рішень* за допомогою ТАР-протоколу динамічної ієрархії. Складання такого протоколу здійснюється за когнітивним методом інтроспекції («думки вголос»).

Утім, інтроспекція відбувається не стихійно, а підпорядковується рівням динамічної ієрархії, які збігаються з рівнями синергетично-інформаційної моделі: мікроР1 (мова) – мікроР2 (комунікативна ситуація) – макро-рівень (дискурс) – мегарівень (ноосфера). Принцип динамічної ієрархії під час укладання протоколу реалізується через непослідовність проходження окремих рівнів. Саме на цьому етапі перевіряється та реалізується дія синергетичної формули становлення ССП: $МІКРО+МЕГА=МАКРО$.

Слід уточнити, що суб'єкт ППА обґрунтовує не тільки власні перекладацькі виправлення, а й «простежує» вибір відповідників,

здійснений виконавцем перекладу. На цьому етапі відбувається реконструкція процесу спеціального перекладу: по-перше, з'ясовуються причини хибного проходження точок біфуркації перекладачем; по-друге, окреслюються шляхи правильного вибору перекладацьких рішень.

Зрештою, на останньому етапі здійснюється *моніторинг і оцінка результатів перекладу*. Суб'єкт ППА порівнює не лише оригінал і переклад, а й долучає до аналізу результати власних виправлень, а також (за наявності) екземпляр перекладу-еталона. Таким еталоном для спеціальних текстів слугує, як правило, офіційний (авторизований) переклад, виконаний професійними перекладачами – штатними співробітниками бюро перекладів, державних структур, міжнародних організацій, або зареєстрованими приватними підприємцями. Переклад-еталон видається в вигляді текстового або онлайн-документа, який пройшов експертизу якості. Після моніторингу й оцінки суб'єкт ППА формулює власні висновки й надає рекомендації щодо покращення якості спеціального перекладу.

Коротко розглянемо процедурні етапи синергетично-інформаційної методики ДПА спеціального тексту. Методика ДПА на багатьох етапах повторює процедури аналізу, окреслені вище в рамках ППА. Виключення становлять лише етапи 1, 3, 8, 9. Так, на першому етапі ДПА виконавець перекладу аналізує ВТ, виділяючи всі незрозумілі місця як суб'єктивні точки біфуркації системи. На цьому етапі на матеріалі вихідного тексту потенційно виявляються випадки відсутності рівноваги в ССП, а також устанавлюються віртуальні перекладацькі відношення нестійкої рівноваги.

Другий етап, що полягає в визначенні атрактора, функції та домінують перекладу ВТ, збігається з процедурою ППА. На етапі 3 перекладач класифікує виокремлені місця ВТ за відношеннями перекладацької рівноваги: а) відношення нестійкої рівноваги як «сумнівні» перехідні рішення; б) відношення відсутності рівноваги як повні інформаційні дефіцити перекладача. На етапі 4 виконавець перекладу вербалізує відношення нестійкої рівноваги й заносить відомості в таблицю А. Етапи 5, 6, 7 повторюють процедуру ППА. На етапі 8 перекладач обґрунтовує власні варіанти перекладацьких рішень через ТАР-протокол відповідно до принципу динамічної ієрархії. Етап 9 виконується після завершення перекладу цілого тексту.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, після опису процедур ППА та ДПА можемо зробити такі висновки. Авторська синергетично-інформаційна модель ССП за критерієм домінанти перекладу є основою синергетично-інформаційної методики порівняльно-перекладацького та доперекладацького аналізу спеціальних текстів. Застосування алгоритмів ППА й ДПА дозволяють, по-перше, зрозуміти синергетичні механізми здійснення спеціального перекладу; по-друге, об'єктивно оцінити перекладацькі рішення з огляду на відтворення або руйнацію домінанти перекладу; по-третє, покращити якість міжкультурної фахової комунікації через мінімізацію власних перекладацьких помилок.

Перспективою досліджень у галузі синергетики перекладу є експериментальне застосування синергетично-інформаційної моделі та відповідних алгоритмів ДПА й ППА в дидактиці спеціального перекладу з подальшою оцінкою отриманих результатів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В.Г. Буданов. – М. : Издательство ЛКИ, 2009. – 240 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М. : Ком Книга, 2006. – 144 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Курдюмов С.П. Программа «Синергетика. Диалоги» / С.П. Курдюмов, Г.Г. Малинецкий [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=ZN_4BAfLM4.

5. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : [монографія] / А.Л. Міщенко. – Вінниця : Нова книга, 2013. – 448 с.
6. Степанов Ю.С. Язык и метод. К современной филологии языка / Ю.С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
7. Степин В.С. Философия науки. Общие проблемы : [учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук] / В.С. Степин. – М. : Гардарика, 2006. – 384 с.
8. Тороп П. Тотальный перевод / Пезтер Тороп. – Тарту : Изд-во Тартуского ун-та: Tartu University Press, 1995. – 220 с.
9. Krüger R. Fachübersetzen aus kognitionstranslatologischer Perspektive. Das Kölner Modell des situierten Fachübersetzers / Ralph Krüger // trans-kom 8[2], 2015. – S. 273–313 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.trans-kom.eu>.

ДОВІДКОВІ ДЖЕРЕЛА:

1. Англо-русский словарь и система контекстуального поиска по переводам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.linguee.ru/>.
2. Державний стандарт України. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів. ДСТУ ISO 860-99. – Київ : Держстандарт України, 2000. – 7 с.
3. Національний стандарт України. Термінологічна робота. Словник термінів. – Ч. 1. Теорія та використання (ISO 1087-1: 2000, IDT). – Київ : Держспоживстандарт України, 2008. – 36 с.
4. Німецько-український словник Glosbe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.glosbe.com>.
5. SDL MultiTerm Desktop 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.translationzone.com/products/multiterm-desktop/>.
6. SDL Solutions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sdl.com/customers/list/product/>.

УДК 81'255

СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ «МОВНОЇ ПОЛІФОНІЇ» ТВОРІВ ДЖ. Р.Р. ТОЛКІНА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Кушнір Л.О., аспірант

кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано стратегії відтворення в перекладі «мовної поліфонії» творів Дж. Р.Р. Толкіна, пов'язаної з гібридним характером текстів і наявністю штучних авторських «мов». З'ясовано особливості українських перекладів порівняно з російськими та польськими перекладами.

Ключові слова: художній переклад, штучні «мови», гібридні тексти, перекладацькі стратегії, Дж. Р.Р. Толкін.

Проанализированы стратегии воспроизведения в переводе «языковой полифонии» сочинений Дж. Р.Р. Толкина, связанной с гибридным характером текстов и наличием искусственных авторских «языков». Выявлены особенности украинских переводов по сравнению с русскими и польскими переводами.

Ключевые слова: художественный перевод, искусственные «языки», гибридные тексты, переводческие стратегии, Дж. Р.Р. Толкин.

Kushnir L.O. REPRODUCTION OF “LANGUAGE POLYPHONY” OF J. R.R. TOLKIEN’S LITERARY WORKS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS

The articles focuses on the strategies of reproducing “language polyphony” of J. R. R. Tolkien’s literary works, which is associated with a hybrid character of the texts and availability of artificial authorial “languages”. The Ukrainian translations of J. R. R. Tolkien are compared with the Russian and Polish translations.

Key words: literary translation, artificial “languages”, hybrid texts, translation strategies, J. R.R. Tolkien.

Постановка проблеми. Теоретичні та практичні проблеми художнього перекладу викликають незмінний інтерес перекладознавців. До вивчення перекладацьких трансформацій і деформацій, еквівалентності, адекватності та прагматичних аспектів художнього перекладу, а також перекладацьких стратегій неодноразово вдавалися С. Влахов і С. Флорін, М. Гарбовський, Р. Зорівчак, Т. Кияк, В. Комісаров, І. Корунець та інші дослідники. В останні десятиліття ця проблематика розглядається в художніх творах жанру фентезі, у т. ч. у творах відомого британського письменника та лінгвіста Дж. Р.Р. Толкіна. Стратегічні підходи, обрані різними перекладачами Дж. Р.Р. Толкіна, аналізували К. Божко [1], О. Ребрій [7], Б. Стасюк [8], О. Тихомирова [9], О. Третякова [14] та ін. Оскільки праця О. Тихомирової [9] вийшла ще до появи українських перекладів основного твору Дж. Р.Р. Толкіна – роману «The Lord of the Rings», – автор розглядала концептуальні проблеми перекладання його творів на прикладі кількох російських перекладів. На нашу думку, актуальним є подібний аналіз опублікованих українських перекладів, а також порівняння зі стратегіями російських і польських перекладачів.

Постановка завдання. Мета роботи – зіставний аналіз стратегій відтворення в українських перекладах явища, названого

О. Тихомировою мовною, лінгвістичною та культурною «поліфонією» оригінальних творів Дж. Р.Р. Толкіна [9], якісні порівняння з відповідними російськими та польськими перекладами, а також аналіз згаданого явища з позицій сучасного перекладознавства. Методика дослідження включає якісні прийоми зіставлення перекладів і кількісний аналіз способів відтворення та очуження / одомашнення перекладачами оригінальної лексики, зокрема значного за обсягом корпусу онімів і реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дж. Р.Р. Толкін створив віртуальний світ, мова та культура якого не зрозумілі англomовному читачеві. Прикладами лексичного рівня з роману «The Lord of the Rings» є назви рослин (*athelas*), тварин (*oliphant*), географічних об'єктів (гори *Ered Luin*, місто *Minas Itil*), їжі та предметів побуту (різновид їжі *lembas*, тканина *hithlain*); терміни, пов'язані з датуванням і обліком часу (*Shire Reckoning*, місяць *Yule*); соціальні (*Shirriff* – шерифу країни гобітів Шир), політичні (*Steward* – намісник короля Гондору) та міфологічні (ельфійські духи *Valar*) терміни. Як підкреслює І. Винокурова [2], роман справляє враження, що його мова та культура не зводяться до англійської. Крім англійської, тут присутні ще декілька штучних «мов» – зокрема, мова Рохану, пов'я-

зана зі староанглійською, а також більш віддалені від сучасної англійської «ельфійські» мови квеня та синдарин. Іншими словами, до традиційних шляхів інтродукції фентезійного світу – уявних подорожей у просторі, часі або в підсвідомому – автор додав ще й своєрідну «лінгвістичну подорож» [9].

На нашу думку, специфічна полілінгвальна та полікультурна картина роману Дж. Р.Р. Толкіна одержує належне трактування в рамках концепції гібридності. За М. Снелл-Горнбі [19, с. 95–100, с. 147–148], гібридні тексти в лінгвістиці та теорії перекладу – це тексти, окремі риси яких (словник, граматики, синтаксис, стиль тощо) конфліктують із мовно-лінгвістичними традиціями та нормами мовної культури. Ці риси охоплюють привнесені з інших мов і культур явища. Хоча ознаки гібридності можуть з'явитися тоді, коли сам текст перекладено з іншої мови з переважним застосуванням стратегії очуження, існують причини гібридності, не пов'язані з перекладанням. Загалом це культурні, національні, расові, ідеологічні або інші особливості письменника. Наприклад, гібридними можуть бути тексти творів письменників колишніх колонізованих країн мовою країн-колонізаторів [19, с. 92–100] (наприклад, англійських творів індійських письменників) або письменників-іммігрантів. Щодо творів Дж. Р.Р. Толкіна, то йдеться про свідомий художній задум письменника.

За художньою версією Дж. Р.Р. Толкіна, його роман – це начебто переклад із вигаданої «спільної мови» («вестрону») на англійську, де без змін залишено (транскрибовано англійською) всі мови Середзем'я, віддалені від вестрону. Виходячи з цього, О. Тихомирова [9] формулює дві альтернативні стратегії відтворення перекладачем мовної поліфонії роману, які умовно назвемо стратегіями 1 і 2. Оскільки вказівкою перекладачам «мова перекладу заміняє англійську як еквівалент спільної мови» [21] Дж. Р.Р. Толкін наче запросив їх до «гри в вестрон» [9], то стратегія 1, за О. Тихомировою, зводиться до «українського перекладу з вестрону». Тоді англійську заміняють мовою перекладу на всіх лінгвістичних рівнях, удаючись до різноманітних засобів одомашнення, а для передавання мов Рохану та Гондору застосовують лексичні, синтаксичні та стилістичні архаїзми цільової мови (у термінах О. Третьякової [14] – архаїзацію засобами мови перекладу).

Стратегія 1 виправдана з позицій перекладознавства, якщо пристати на думку

про оригінал роману як переклад вестрон – англійська. Тоді в українському перекладі англійська як проміжна мова авторського «перекладу» з вестрону справді неістотна – за відомим принципом безпосередності перекладання повинно відбуватися за схемою вестрон – українська. Проте ця аргументація штучна, бо мова вестрон і англійський «переклад» з вестрону фіктивні – це художній вимисел автора. З іншого боку, стратегія 1 таки узгоджується з теоретичними положеннями сучасного перекладознавства – ідеться про лінгвокультурну адаптацію та одомашнення перекладу на основі прагматичного оцінювання адекватності перекладу й очікувань цільової аудиторії. Деякою слабкістю цієї стратегії є те, що вона суперечить позиції Дж. Р.Р. Толкіна, на думку якого його роман – «це англійська книга, і її англійськість не слід губити [в перекладі – Л. К.]» [16, с. 312]. На цьому ж наголошує О. Тихомирова: «апология» використання англійської мови здавалася [Толкіну – Л. К.] навіть важливішою за пояснення зв'язку створеного ним світу зі світом реальним» [9].

У рамках іншої можливої «стратегії 2» за О. Тихомировою творчість автора слід сприймати суто в межах англійської літератури. Тоді перекладач повинен віддати належне англійській як мові оригіналу, а не «проміжній» мові викладу, і перекладати саме з англійської, а не з вигаданого автором вестрону, належно відтворюючи англійський колорит роману. Основними тоді стають формальні способи відтворення оказіональної авторської лексики, з розширеними коментарями до тексту, що відповідає відомій у перекладознавстві «source-oriented» стратегії перекладання – очуженню.

Хоча точну межу між стратегіями 1 і 2 перекладання творів Дж. Р.Р. Толкіна важко встановити, сприятливою обставиною тут є наявність указівок автора перекладачам [21] стосовно оказіональної лексики. Тоді своєрідною межею між підходами, які віддають перевагу мові оригіналу або нівелюють її значення, вважатимемо дотримання вказівок Дж. Р.Р. Толкіна [21]. Незначний відхід від указівок у бік змістового відтворення авторської лексики трактуємо як «поміrkований» варіант стратегії 1 (тобто одомашнення). Наприклад, автор радить не перекладати антропонім *Rumble* [22, т. 3, с. 15], проте всі українські відповідники семантично вмотивовані (*Буркотуха* [11, т. 3, с. 260], *Руйлі* [10, т. 3, с. 289], *Буркіт* [13, с. 950], *Громиха* [12, т. 3, с. 484]);

автор пояснює, що компонента *gladden* топоніма *the Gladden Fields* [22, т. 1, с. 57] – це синонім до *iris*, а не модифікація *glad*, а тому відповідники *Ірисова Оболонь* [10, т. 1, с. 62], *Ірисові Луки* [12, т. 1, с. 94] або *Ірисові Поля* [13, с. 59] точніші, ніж *Радонілля* [11, т. 1, с. 84]. Масштабніші порушення вказівок – це вияв «жорсткого» варіанту стратегії 1. Так само розглядаємо два різновиди стратегії 2 – «помірований» (зі здебільшого систематичним дотриманням указівок автора щодо припустимості змістового перекладу лексики, пов'язаної із сучасною англійською, але з ухилом у бік її формального відтворення) і «жорсткий» (майже цілковите застосування суто формальних способів передавання цієї лексики).

Іншою сприятливою для дослідження обставиною є те, що відтворення мовно-культурної поліфонії роману в перекладі переважно зводиться до відтворення авторської лексики – ономастикону та реалій, які складають більшість слів із наведеного автором лексичного корпусу штучних мов. Отже, практичну методику віднесення українських перекладів Дж. Р.Р. Толкіна до тієї чи іншої стратегії ми заснували на кількісному вивченні частоти застосування способів одомашнення та очуження авторської лексики (майже 2 тис. моно- і полілексичних одиниць).

Класифікація перекладацьких стратегій відтворення мовної поліфонії Дж. Р.Р. Толкіна (за О. Тихомировою) не зачіпає питань відтворення лексики ельфійських мов, істотно віддалених від сучасної англійської. У вирішенні цих питань найперше врахуємо, що в відтворенні цих мов не слід вважати англійську проміжною мовою-посередником їхнього формального представлення в романі, натомість слід перекладати за безпосередньою схемою синдарин – українська, дотримуючись положень мовного додатку [22, т. 3, с. 435–451] і ознайомившись із відповідною довідковою літературою. По-друге, лексика мов Середзем'я не має виразної семантики в рамках основної (англійської) мови роману. Наприклад, читачам оригіналу важко знайти закономірності в низці слів *Dorthonion*, *Gondor*, *Mordor* або *Mordor*, *Morgul*, *Moria*, *Morthond* (мовою синдарин *dor* – це *земля, край, місце* або *житло*, а *mor* – *чорний* або *темний*). Ця ситуація істотно відрізняється від промовистих онімів *Goldberry*, *Horn*, *Lost Isle*, *Ranger* або *Strider*, внутрішня форма яких зрозуміла англомовному читачеві, а тому потребує змістового відтворення в перекладі. Отже,

оскільки лексика віддалених від англійської штучних мов не є промовистою в оригіналі, не слід відтворювати її семантику і в українському перекладі. Ця лексика номінативна для англійського читача – і такою ж повинна бути для українського читача. Основне навантаження ельфійської лексики – це фонічна експресивність, що потребує формальних способів відтворення в перекладі в супроводі з пояснювальним перекладом і коментуванням [3, с. 211]. Це, наприклад, транскодування (*Amon Dîn* [22, т. 3, с. 4] – *Амон-Дін* [10, т. 3, с. 6; 11, т. 3, с. 6; 13, с. 697]), транскодування з елементами транслокації (*Amon Dîn* [12, т. 3, с. 11]), морфограматична модифікація (*Calenhad* [22, т. 3, с. 4] – *Каленгод* [11, т. 3, с. 6], *Kalanxod* [10, т. 3, с. 6], *Kalanaad* [13, с. 697]) або транскодування з коментарем (*the Rammas Echor* [22, т. 3, с. 6] – *Раммас-Ехор*, *Mur Zahustu* [11, т. 3, с. 8], *Rammas-Echor*, *Zahusniy Mur* [10, т. 3, с. 8]). На транскодуванні лексики творів фентезі, яка має внутрішню форму лише в межах штучних мов, наголошував і О. Новічков [6]. Іншими словами, змістове відтворення ельфійського лексикону не вкладається в обидві припустимі, за О. Тихомировою, стратегії перекладання. Воно виходить за їхні рамки, набуваючи характеру принципової помилки.

Перейдемо до аналізу прикладів утілення згаданих вище стратегій перекладу творів Дж. Р.Р. Толкіна. За О. Тихомировою [9], найвідоміший російський переклад А. Кістяковського і В. Муравйова, який відзначається масштабною «слов'янізацією», є яскравим утіленням стратегії 1 (див. таблицю 1). Наприклад, ельфійське ім'я *Glorfindel* у перекладі відтворено як *Всеславур*, хоча складова *Glor* насправді не має стосунку до англійського *glory*, а зміст імені зводиться до *золотоволосий* (порівн. із українськими відповідниками *Глорфіндел* [11, т. 1, с. 228; 12, т. 1, с. 361], *Глорфіндель* [10, т. 1, с. 223] і *Глорфіндель* [13, с. 201]). Яскраві приклади втілення альтернативної стратегії очуження – це польські переклади роману Дж. Р.Р. Толкіна (див. праці Т. Фенске [15] і А. Сильвановіч [20]). В історично першому перекладі М. Скібневської, а також в перекладі М. Гембіцкої-Фронц і Ц. Фронца реалізовано «жорсткий» варіант стратегії 2. У відтворенні авторської лексики тут домінує пряме перенесення (транслокація) і транскрипція (наприклад, *Baggins* – *Baggins*, *Shire* – *Shire*, *Took* – *Tuk*). Інший польський переклад Є. Лозинського, де змістово відтворено деякі важливі оніми на зразок *Baggins* –

Bagosz, Shire – Włość (володіння, земля, помістя) або *Bywater – Przywodzie* (приріччя тощо), відповідає «поміркованому» різновиду стратегії 2. Сюди ж віднесемо російський переклад роману О. Грузберга (див. аналіз К. Божко [1] і О. Третьякової [14]), а також російський переклад М. Каменкович і В. Карріка. На думку О. Тихомирової [9], ці перекладачі в багатьох аспектах ретельно відтворили оригінал і, зокрема, транскрибували значну частку авторської лексики Дж. Р.Р. Толкіна. Прикладами втілення «поміркованої» стратегії одомашнення є російські переклади В. Маторіної, А. Немірової, а також Н. Григор'євої та В. Грушецького.

На підставі докладного аналізу відтворення авторської лексики та інших аспектів українських перекладів роману Дж. Р. Р. Толкіна переклад О. Мокровольського [11] відносимо до «жорсткого» варіанту стратегії 1, а переклади А. Немірової [10], О. Фешовець [13] і К. Оніщук [12] – до її «поміркованого» варіанта (див. таблицю 1, де нижча або вища позиція перекладу відповідає переважанню одомашнення або очуження). Зокрема, ці перекладачі часто вдаються до засобів архаїзації в цільовій мові. Наприклад, О. Мокро-

вольський і О. Фешовець вживають діалектне *Siver* [11, т. 1, с. 19; 13, с. 18] (на позначення північного холодного вітру) як відповідник топоніма *Norbury* [22, т. 1, с. 11], а К. Оніщук – діалектне *Izvir* [12, т. 3, с. 63] (замість нейтрального *яр*) як відповідник оригінального *the Coomb* [22, т. 3, с. 38]. Зазначимо, що близькість позицій українського та російського перекладів А. Немірової на шкалі одомашнення – очуження в таблиці 1 узгоджується з результатами нашого порівняння цих перекладів [5]. Уточненню переважних стратегій українських перекладачів сприяє з'ясування кількісних масштабів дотримання ними положень авторських указівок (див. таблицю 2). Для цього було проаналізовано всі згадані у вказівках [21] оніми та реалії, що походять із сучасної англійської мови та зі штучних мов. Бралися до уваги два аспекти: дотримання рекомендацій автора щодо доцільності змістового перекладу й відповідність еквівалентів оригінальним онімам і реаліям за семантикою та етимологією. Більшість зі знайдених нами випадків недотримання вказівок (від 10% для перекладу К. Оніщук до 40% для О. Мокровольського) відповідає фактам змістового відтворення авторських оказіоналізмів і їхнього

Таблиця 1

Стратегії відтворення мовної поліфонії творів Дж. Р.Р. Толкіна в перекладах

Стратегія і варіант стратегії		Українські переклади	Російські переклади	Польські переклади
Стратегія 2 (очуження)	«Жорсткий»	–	–	М. Скібневська, М. Гембіцка-Фронц і Ц. Фронц
	«Поміркований»	–	О. Грузберг, М. Каменкович і В. Каррік	Є. Лозінський
Стратегія 1 (одомашнення)	«Поміркований»	К. Оніщук, О. Фешовець, А. Немірова	В. Маторіна, Н. Григор'єва та В. Грушецький, А. Немірова	–
	«Жорсткий»	О. Мокровольський	А. Кістяковський і В. Муравйов	–

Таблиця 2

Кількісні показники дотримання авторських указівок [21] щодо відтворення авторської лексики Дж. Р.Р. Толкіна в українських перекладах

Характер вибірки авторської лексики (кількість моно- й поллексичних одиниць)	Автор перекладу			
	О. Мокровольський	А. Немірова	О. Фешовець	К. Оніщук
Авторська лексика із сучасної англійської мови (133)	62,5%	67,6%	81,3%	92,9%
Авторська лексика зі штучних мов (185)	59,1%	63,5%	80,2%	86,1%
Уся авторська лексика (318)	61,1%	66,1%	80,8%	90,1%

одомашнення, що підтверджує прихильність усіх українських перекладачів до стратегії 1.

Співвіднесення перекладів Дж. Р.Р. Толкіна з теоретичними моделями стратегій 1 і 2 почасти умовне, оскільки більшість перекладів виявляє ознаки непослідовності через одночасне використання обох підходів. Навіть переклад А. Кістяковського й В. Муравйова, який загалом є взірцем стратегії 1, послідовний лише частково. Хоча текст русифіковано на різних лінгвістичних рівнях, усе ж масштаби цього явища недостатні; мовний світ Рохану частіше транскрибовано, а не передано слов'янськими архаїзмами; прийоми транскрибування, калькування й заміни ельфійських слів чергуються, хоча послідовність і тут вимагала б єдиного підходу.

Типологія відхилень від стратегій 1 або 2 в різних перекладах включає непослідовне співвіднесення онімів і реалій із мовами, з яких вони походять (наприклад, *Gúthwinë* [22, т. 2, с. 149] транскрибовано за правилами англійської мови як *Гутвайн* [12, т. 2, с. 212; 13, с. 500], хоча антропонім староанглійського походження, а тому краще *Гутвіне*), а також непослідовне віднесення їх до груп «перекладних» чи «неперекладних» (за вказівками Дж. Р.Р. Толкіна [21] онім *Maggot* [22, т. 1, с. 102] номінативний, проте українські перекладачі трактують його як значеннєвий – *Чудій* [11, т. 1, с. 122], *Чудернак* [10, т. 1, с. 103], *Чудар* [12, т. 1, с. 162; 13, с. 95]). У рамках стратегії 1 це також часткове віднесення ельфійської лексики до «перекладної» (*Etyun Muil* [22, т. 2, с. 103] – *Прирічне Узгір'я* [10, т. 2, с. 84]; до речі, мовою синдарин топонім означає *похмурі пагорби*) або відсутність лінгвістичного розмежування лексики Ширу (сучасна англійська) та Рохану (староанглійська). У рамках стратегії 2 трапляються змістові переклади топонімів Рохану (*the Dimholt* [22, т. 3, с. 49] – *Тьмава Діброва* [12, т. 3, с. 79] – порівн. із *Дімгольт* [11, т. 3, с. 44; 13, с. 733] і *Димхольт* [10, т. 3, с. 47]). О. Тихомирова [9] окремо виділяє т. зв. «змішаний підхід», коли перекладач залишає в транскрипції більше лексики гобітського Ширу, ніж рекомендує Дж. Р.Р. Толкін. У наших термінах це відповідає «поміркваному» варіантові реалізації стратегії 2. Цей підхід притаманний, наприклад, польському перекладові Є. Лозінського. Нарешті, чи не найчастіше трапляються калькування онімів і реалій з некоректною семантичною основою. Наприклад, елемент *whit* у слові *Whitfoot* [22, т. 1, с. 177] – це редуковане *white*, а тому відповідники *Білоніг* [10, т. 1, с. 168]

і *Білостон* [12, т. 1, с. 271; 13, с. 152] ліпші за *Куцолан* [11, т. 1, с. 181], а *Whitfurrows* [22, т. 3, с. 305] – *Білорови* [12, т. 3, с. 445] має перевагу над *Крива Верста* [10, т. 3, с. 264] або *Малі Борозни* [13, с. 929].

Проте далеко не всі проблеми відтворення мовної поліфонії в перекладах пов'язані з непослідовним дотриманням однієї зі стратегій О. Тихомирової [9]. Насправді кожна з них має власні труднощі. Так, пояснена вище слабкість перекладознавчого підґрунтя – не єдиний недолік стратегії 1. Її послідовна реалізація утруднена. Наприклад, важко подати оніми Рохану старослов'янською мовою, щоби вони співвідносилися з українськими відповідниками лексики Ширу приблизно так, як староанглійська лексика оригіналу співвідноситься із сучасною англійською. Це пов'язано з тим, що взаємозв'язки старослов'янської та української мов істотно відрізняються від зв'язків староанглійської та англійської. Важко дібрати засоби для розмежування в перекладі архаїчної лексики Рохану та своєрідної лексики Гондору з елементами ельфійських мов, архаїзації та піднесеного стилю. Технічно утрудненим було б і послідовне відтворення алітераційної поезії Рохану. Урешті-решт, незалежно від труднощів практичної реалізації стратегії 1 її органічним недоліком є ліквідація англійського колориту оригіналу. Проте цінність «збереження північноєвропейської міфологічної атмосфери у творах Толкіна на ґрунті слов'янських мов» [9] безперечна, а тому змістовий переклад лексики, пов'язаної зі староанглійською мовою, недоречний, бо призводить до втрати асоціацій з англійською старовиною в романі. Іншими словами, адаптація в перекладі або неповна через технічні труднощі, або означає втрату зв'язку з оригіналом, якщо вона достатньо повна.

Стратегія 2 теж не позбавлена внутрішніх проблем. Скажімо, якщо оніми та реалії англійського походження з виразною семантикою на зразок *Western Seas* і *Misty Mountains* відтворювати транскрибуванням, то незрозуміло, як чинити з мікротопонімами *the Mountains*, *the River*, *the Wood* тощо. Послідовність підходу вимагала б і їхнього транскрибування, хоча таке очуження тексту перекладу видається надмірним. Подібні рішення поодинокі в російських перекладах (наприклад, *Woody End* – *Вуді-Енд* в О. Грузберга), але часті в польських (наприклад, М. Скібневска транскрибує антропонім *Underhill*). Обрання ж природніших відповідників *Гори*, *Ріка*, *Ліс*

частково порушить внутрішні взаємозв'язки, які існували в системі оригінальних онімів. Чи не найпростіший приклад – це порушення системності онімів через переклад О. Грузберга *Wywater – Байуотер* і природний переклад *Water – Вода (Ріка, Озеро)*. Інший приклад – *Mirkwood (Мерквуд)* із того ж перекладу А. Грузберга, що губить лінгвістичний зв'язок з іншою назвою цього лісу *Great Wood*. Недарма еквівалента топоніма *Great Wood* на зразок *Большой лес* у цьому перекладі нема. Мабуть, з метою недопущення цих недоліків О. Фешовець [13] іноді обирала спосіб змішаного перекладу в відтворенні топонімів (наприклад, *Chetwood – Чет-ліс*).

Проте щойно згадані дрібні непослідовності відтворення мікротопонімів і складніших власних назв із тими ж семантичними складовими – це лише часткові вияви загальніших проблем: на відміну від перекладу германськими мовами, де зміст транскрибованих онімів хоча би частково зрозумілий читачеві, в українських перекладах матимемо відчутну прогалину між змістово та формально відтвореними онімами (наприклад, між онімами *Ширу*, частину яких автор рекомендує перекладати за змістом, а частину – транскрибувати [21]). У якості ілюстрації наведемо звертання Більбо Бегінса до гостей: *“My dear Bagginses and Boffins, he began again; and my dear Took and Brandybucks, and Grubbs, and Chubbs, and Burrowses, and Hornblowers, and Bolgers, and Bracegirdles, Goodbodies, Brockhouses, and Proudfoots”* [22, т. 1, с. 30]. Тут прізвища всіх гостей натякають на спільне походження, але цю особливість легко втратити в перекладі. Справді, якщо дотримуватися авторських указівок [21], то слід перекладати всі оніми, крім *Took* і *Bolger*, які тоді видаватимуться чужорідними. Тому прізвища поділяться на дві групи – «українські» та «англійські». Саме це маємо в перекладі А. Немірової: *«Дорогі мої Торбинси та Мудрінси, – почав він знову, – Туки та Брендібоки, Рясні, Нерясні, Копайнори, Нор-Бобринги, Трюхстони, Люлькаси та Мохностопи»* [10, т. 1, с. 36]. Тут *Рясні, Нерясні, Копайнори* й *Мохностопи* контрастують із рештою прізвищ, до яких із метою збереження англійського національного колориту введено суфікси *-инс, -інс, -инг, -он* або *-ас*. Згідно з Д. Єрмоловичем [4, с. 115], маємо порушення системно-орієнтованих принципів відповідності онімних пар. У термінах О. Новічкова [6] це порушення принципу дотримання «онімної моделі»: усі прізвища належать до єдиної онімної моделі, пов'язаної

з гобітами, а тому їхні відповідники слід формувати за єдиним правилом (наприклад, лише транскрибуванням або лише калькуванням). Отже, маємо ілюстрацію труднощів послідовного втілення адаптаційного підходу в перекладі та конфлікту адаптованих елементів тексту із неадапованими – «стилістичного дискомфорту» [14].

О. Фешовець по суті вирішила цю проблему: *«Мої дороги Торбини й Мудрини, – почав він ізнову, – і мої дороги Туки та Брендіцапи, і Грабарі, і Груби, Лисонори і Дударі, Виприни, Череси, Добротіли, Боброноги та Гордостопи»* [13, с. 36]. Але ціна, як зазначає Б. Стасюк [8], – це істотна «українізація» гобітів. На фоні інших прізвищ навіть *Тук* виглядає не англійським, а радше українським, наприклад, навіяним словом *стукати* (мабуть, із цих причин російські перекладачі М. Каменкович і В. Каррік обрали відповідник *Took – Тукк* із подвоєнням *кк*). Щоправда, відповідні втрати в перекладі О. Фешовець не критичні, бо більшість персонажів є епізодичними, а однотипні українські прізвища іронічного чи гумористичного плану загалом не суперечать авторському стилю їхньої інтродукції. Зазначимо, що способи досягнення «однорідності» гобітів у перекладі О. Фешовець і відповідні наслідки ілюструють уже згаданий факт, що масштабна адаптація в перекладі означає втрату зв'язку з лінгвокультурним тлом оригіналу. Звісно, існує альтернатива непослідовній і неповній лінгвокультурній адаптації в А. Немірової та повнішій адаптації в О. Фешовець – це відсутність адаптації, обрана польськими перекладачами. Такий підхід забезпечує «однорідність» і системність антропономастикону *Ширу*, але за рахунок появи лексичних лакун (див. також подальше обговорення).

Як додаткову ілюстрацію труднощів перекладання роману Дж. Р.Р. Толкіна наведемо уривок з оригіналу, де наявні архаїзми: *“But she said: “Aragorn, wilt thou go?” “I will,” he said. “Then wilt thou not let me ride with this company, as I have asked?” “I will not, lady,” he said... Then she fell on her knees, saying: “I beg thee!”* [22, т. 3, с. 48]. Відповідні українські переклади такі: *«– Отже, ти їдеш? – це раз запитала вона. – Йду, Еовіно. – І не зважиш на моє прохання? – Не можу... Дівчина в нестямі впала на коліна: – Благаю тебе, Арагорне!»* (А. Немірова [10, т. 3, с. 45]); *«Але вона сказала: – Арагорне, ти їдеш? – Йду, – відповів він. – І не дозволиш мені їхати з вами, як я просила? – Не дозволю, панно... Тоді вона впала на коліна*

і мовила: – Я благаю тебе!» (О. Фешовець [13, с. 732]). Ці переклади достатньо точні, але не ідеальні. Справді, оскільки персонажі близькі за соціальним статусом, звертання на «ти» природне і, щоби передати це в оригіналі, цілком достатньо було би традиційного *you*, – проте автор свідомо вживає займенники *thou* і *thee*. Двічі вживаючи допоміжне слово *will*, замість запропонованого Еовін *wilt*, Арагорн навмисно намагається не підтримувати її стиль, уникати відвертості, залишитися незворушним. Звісно, перехід від *you* до *thou*, посилений вживанням *wilt*, – це потужніший стилістичний прийом, аніж вимушений прийом переходу від *vi* до *ti* в перекладі. Отже, архаїчний колорит роману Дж. Р.Р. Толкіна в українських перекладах відображено не повністю з причин недостатності тих засобів архаїзації в цільовій мові, які доречно вживати в перекладі.

З іншого боку, українські перекладачі не завжди застосовують наявні засоби архаїзації, а іноді відповідні прийоми компенсування вжито непослідовно. Так, архаїзацію помітно в українських відповідниках *Fairbairns* [22, т. 3, с. 419] – *Доброчади* [13: 1026], *Hay Gate* [22, т. 3, с. 300] – *застава Гобітону* [10, т. 3, с. 259], *Oldbuck* [22, т. 1, с. 111] – *Бестібок* [10, т. 1, с. 110], *Whitfurrows* [22, т. 3, с. 305] – *Крива Верста* [10, т. 3, с. 264] і *Woodhall* [22, т. 1, с. 99] – *Лісовий Чертог* [10, т. 1, с. 100] (застарілі лексичні одиниці виділені напівжирним шрифтом). Проте ці оніми стосуються світу гобітів, нагальної потреби в архаїзації якого немає.

Проблеми порушень системних взаємозв'язків між оригінальними онімами набувають ще істотнішої ваги для ономастикону Рохану. Найпростіша ідея – транскрибувати його за умови змістового відтворення більшості лексикону Ширу, як це рекомендує автор. Проте висловлене О. Тихоміровою [9] сподівання на те, що такий підхід не порушить зв'язків між мовами Середзем'я, даремне. Якщо перекладати лексику гобітів і транскрибувати лексику роханців, то картина мовної поліфонії роману таки спотвориться. Справді, в оригіналі перша лексика походить із сучасної англійської мови та іноді містить кельтські елементи, а друга базується на староанглійській. У перекладі ж матимемо відповідно українізований і транскрибований лексичні пласти, лінгвістичні стосунки між якими зовсім інші (порівн., наприклад, пару *Baggins* і *Théoden* із *Торбин* і *Теоден*). Цей недолік принциповий: хоча автор неодноразово декларує та розвиває тезу про далекі родинні зв'язки мов Ширу та Рохану,

у перекладі ці приховані зв'язки втрачаються, і читачеві важко збагнути, чому гобіти відчували в мові Рохану щось близьке. Отже, практичні можливості архаїзації перекладу роману Дж. Р.Р. Толкіна з орієнтуванням на вихідну мову та стратегію очуження теж обмежені, до того ж ця втрата прикріша за негативні наслідки вже згаданого непослідовного або, за термінологією О. Тихомірової [9], «змішаного підходу» – надмірного вживання транскрипції порівняно з рекомендаціями автора.

Ще один вияв цієї ж проблеми – порушення взаємозв'язків сучасної англійської лексики Ширу та ельфійської лексики оригіналу як наслідок змістового перекладу першої та транскрибування другої. В оригіналі ці лінгвістичні зв'язки помітні, бо реальні мови – натхненниці штучних мов квені та синдарину – це європейські, зокрема германські, мови. У перекладі ж матимемо лінгвістично віддалені слов'янську (українську) лексику, яка відповідатиме Ширу, та транскрибовану ельфійську лексику. Проблема зникає лише тоді, коли єдиним перекладацьким прийомом є транскрибування, проте такий вихід недоречний з інших міркувань.

Показово, що попри критику спроб польського перекладача Є. Лозінського внести «польський дух» у переклад Дж. Р.Р. Толкіна, А. Сильвановіч усе ж відзначає недолік очуженого перекладу М. Скібнєвської, який зводиться до «польсько-англійського хаосу» [20]. Цей «хаос» виявляється, наприклад, у безсистемному сусідстві транслокованих (або транскрибованих) антропонімів Ширу й змістовно перекладених мікротопонімів. Він є наслідком внутрішніх проблем стратегії 2, у рамках якої працювала перекладачка. Згадаємо ще один негатив «жорсткого» варіанта стратегії 2 в польському перекладі М. Скібнєвської (див. працю Т. Фенске [15]). Оскільки там майже не перекладено «перекладні» (за рекомендаціями автора [21]) власні назви з вестрону, то польський читач, на відміну від гобітів, загалом не розуміє змісту цих назв. Ця ситуація є прикрою, бо «спільна мова» та відповідні назви (*Twofoot*, *Buckland* тощо) добре знайомі гобітам – і англійському читачеві, що стоїть на мовних позиціях гобітів. Водночас польський читач опиняється в іншій ситуації, іноді не розуміючи прізвиськ «сусідів». Ось чому Т. Фенске [15] визнає позитив стратегії Є. Лозінського, який намагається наповнити змістом промовисті імена та географічні назви гобітів.

Поданий аналіз засвідчує, що для всебічного відтворення полілінгвального характеру роману Дж. Р.Р. Толкіна «The Lord of the

Rings» недостатньо лише позбутися непослідовностей, не ухилитися від обраної перекладацької стратегії та не використовувати «змішаний підхід», як стверджує О. Тихомирова [9]. Навіть послідовність у дотриманні перекладацької стратегії не гарантує повного успіху. Мабуть, ідеальної стратегії, яка забезпечує відтворення мовної поліфонії роману, взагалі не існує – кожен зі згаданих підходів має свої проблеми. З наведених прикладів і міркувань випливає висновок, що полілінгвальну картину творів Дж. Р.Р. Толкіна в перекладі неможливо відобразити в повному обсязі. Завдання перекладача – радше мінімізувати перекладацькі втрати відтворення оригіналу, аніж повністю їх позбутися. Висвітлені проблеми стають зрозумілішими з позицій теорії гібридних літературних текстів. М. Рузгар [18] підкреслює, що переклад цих текстів зазвичай викликає значні лінгвістичні проблеми, починаючи від фонетичних, граматичних і лексичних моментів і закінчуючи ще складнішим завданням відобразити незвичність культурного оточення. Для творів Дж. Р.Р. Толкіна ці проблеми істотні ще й тому, що ми маємо справу не з єдиною додатковою мовою та культурою, як, скажімо, у разі перекладу англійського твору індуза, а з цілою системою мов. Хоча повну картину мовної поліфонії Середзем'я в перекладі важко відтворити, на практиці можна сподіватися на часткову компенсацію цього явища на інших лінгвістичних рівнях.

Отже, найпершим об'єктивним чинником, який знижує якість перекладу, є лінгвістична гібридність оригіналу. Додаткова об'єктивна обставина – це проблеми перекладання англійських текстів слов'янськими мовами: на відміну від перекладання мовами германської групи, неможливо одночасно відобразити й зміст, і фонографічні ознаки лексичних одиниць. Транскрипція відобразить лише фоніку, але «знищить» зміст оніма чи реалії та їхнє емоційне забарвлення, а змістовий переклад – навпаки. Це істотно відрізняється від ситуації, проілюстрованої Дж. Р.Р. Толкіном для застарілих онімів *Appledore* і *Fallohides* [21]: перший із них має спільні риси з верхньогерманським *aphalter*, ісландським *apuldur*, а також норвезьким і старосведським *apald*; друге містить архаїчні компоненти *fallow* (блідий) і *hide* (тут – людська шкіра), які можна впізнати, наприклад, у німецьких словах *falb* і *Haut*. Тому прірви між багатьма транскодованими та змістово перекладеними німецькою мовою онімами не буде.

Оскільки в перекладі важко зберегти цілісність, системність та елементи лінгвістичної гри Дж. Р.Р. Толкіна, О. Тихомирова [9] порівнює перекладання його творів із *квестом* (*quest* у романі – це викличне надзавдання знищити ворожий Перстень і звільнити Середзем'я від Темних Сил). Аналізуючи ці проблеми, корисно ще раз пригадати окремі положення теорії гібридних текстів. Залежно від принципового рішення перекладача, переклад може звестися або до «дегібридизації» (часткової чи повної) тексту оригіналу внаслідок одомашнення, або до збереження його гібридного характеру в перекладі за умови переважання прийомів очуження. М. Рузгар [18] підкреслює, що останній варіант передбачає добре знайомство з фоновою культурою твору. Стосовно Дж. Р.Р. Толкіна це означає ознайомлення перекладача з такими художніми елементами твору, як штучні мови, «географія», «генеалогія», міфи тощо.

Прикладом збереження гібридного характеру перекладу є іспанський переклад англійського індійського роману «*Love and Longing in Bombay*». Дослідження К. Ролласона [17] засвідчило, що перекладачі надали перевагу стратегії «видимості перекладача» (в термінах Л. Венуті). Вони зберегли в тексті перекладу всі лексичні «індуїзми» оригіналу, виділяючи їх шрифтом, пояснюючи у спеціальному словнику та додаючи перекладацькі коментарі наприкінці книги. Проте такі приклади трапляються нечасто. На думку М. Рузгара [18], у країнах Заходу переважає тенденція перекладацької «дегібридизації» гібридних текстів унаслідок орієнтування літературних перекладів на цільову мову та культуру. Ознаки цих тенденцій спостерігаємо й у нашій країні, а чи не єдині приклади фактичної відсутності стратегії «дегібридизації» в нашому дослідженні – це польські переклади М. Скібневської та М. Гембіцкої-Фронц і Ц. Фронца.

Висновки з проведеного дослідження. У цій праці з'ясовано концептуальні проблеми відтворення в перекладі явища мовно-культурної поліфонії творів Дж. Р.Р. Толкіна. Хоча обраний нами підхід, запропонований О. Тихомировою [9], не охоплює всі аспекти перекладацької стратегії, його розвиток дав змогу привнести кількісний вимір у класифікацію українських перекладів і розставити їх на шкалі очуження – одомашнення, зокрема виходячи з перекладацьких рішень щодо авторської лексики та дотримання перекладачами вказівок автора [21].

Усі українські переклади роману Дж. Р.Р. Толкіна «The Lord of the Rings» виявляють риси т. зв. «стратегії 1» за О. Тихомировою – тобто стратегії одомашнення із залученням засобів архаїзації мовою перекладу. Зіставлення українських, російських і польських перекладів роману Дж. Р.Р. Толкіна засвідчує якісну подібність масштабів одомашнення в українських і російських перекладах, а також переважання стратегії очуження в польських перекладачів.

З позицій сучасного перекладознавства полілінгвальний характер творів Дж. Р.Р. Толкіна та відповідні принципи труднощі їхнього перекладання пов'язані з гібридністю цих творів. Основними проблемами перекладання тоді є недостатність засобів цільової (у нашому випадку – української) мови, віддаленої від мови оригіналу германської групи, а основними наслідками – недостатнє відтворення внутрішньосистемних і міжсистемних зв'язків авторських художніх оцінок, які належать до різних класів і пов'язані з різними штучними мовами.

Подальші дослідження будуть зосереджені на вивченні перекладацьких стратегій, пов'язаних із відтворенням імпліцитного змісту творів Дж. Р.Р. Толкіна, і масштабів лінгвокультурної адаптації в різних українських перекладах.

ЛІТЕРАТУРА:

- Божко Е. Анализ приемов передачи квазиреалий в переводе на русский язык романа Джона Р.Р. Толкина «Властелин Колец», выполненном А.А. Грузбергом / Е.М. Божко // Вестн. Челябинского гос. пед. ун-та. – 2010. – №1. – С. 238–248.
- Винокурова І. Актуалізація ігрового світу в художньому тексті «Володар Кілець» Дж. Р.Р. Толкіна / І. Винокурова // Лінгвістичні студії. – 2013. – Вип. 26. – С. 163–166.
- Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 343 с.
- Ермолович Д. Методика межъязыковой передачи имен собственных / Д. Ермолович. – М. : ВЦП, 2009. – 86 с.
- Кушнір Л. Зіставний аналіз мовно-змістових деформацій в українському та російському перекладах роману Дж. Р.Р. Толкіна «The Lord of the Rings» за авторством А. Немірової / Л. Кушнір // Науков. вісн. Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Л. Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – 2014. – № 4 (281). – С. 210–216.
- Новичков А. Ономастическое пространство англоязычных произведений фэнтези и способы его передачи на русский язык : автореф. дисс. канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А. А. Новичков. – Северодвинск, 2013. – 26 с.
- Ребрій О. Сучасні концепції творчості у перекладі / О. Ребрій. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
- Стасюк Б. Семантичні проблеми перекладу (на матеріалі перекладів роману Дж. Р.Р. Толкіна «Володар Перснів» українською мовою) / Б. Стасюк // Наукові записки. Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2006. – Вип. 67. – С. 201–206.
- Тихомирова О. Концептуальні проблеми перекладу творів Джона Толкіна / О. Тихомирова // Вісн. Київського лінгв. ун-ту, Серія Філологія. – 2001. – Т. 4, №1. – С. 232–238.
- Толкієн Дж. Р.Р. Володар Перснів. Трилогія. Кн. 1–3 / Дж. Р.Р. Толкієн. [пер. з англ. А. Немірової]. – Харків : Фоліо, 2003. – Кн. 1. – 429 с.; Кн. 2. – 319 с.; Кн. 3. – 398 с.
- Толкін Дж. Р.Р. Володар Перснів. У 3-х ч. / Дж. Р.Р. Толкін. [пер. з англ. О. Мокровольського]. – К. : Школа, 2002. – Ч. 1. – 398 с.; Ч. 2. – 271 с.; Ч. 3. – 270 с.
- Толкін Дж. Р.Р. Володар Перснів. У 3-х ч. / Дж. Р.Р. Толкін. [пер. з англ. К. Оніщук]. – Львів : Астролябія, 2013. – Ч. 1. – 704 с.; Ч. 2. – 576 с.; Ч. 3. – 704 с.
- Толкін Дж. Р.Р. Володар Перснів / Дж. Р.Р. Толкін. [пер. з англ. О. Фешовець]. – Львів : Астролябія, 2006. – 1088 с.
- Третьякова Е. Фольклорно-мифологический импликационал художественного текста как проблема перевода (на материале произведений Дж. Р.Р. Толкина) / Е. Третьякова // Материалы VI Международной научной конференции по переводоведению «Федоровские чтения». – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2004. – С. 431–436.
- Fenske T. Przekład Jerzego Łozińskiego – cała prawda / T. Fenske [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://home.agh.edu.pl/~evermind/gan02.htm>.
- The Letters of J. R. R. Tolkien. A Selection Edited by H. Carpenter with the Assistance of C. Tolkien. – London : George Allen & Unwin, 1981. – 463 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-reading.org.ua/book.php?book=139008>.
- Rollason C. Translating a Transcultural Text: Problems and Strategies – on the Spanish Translation of V. Chandra's "Love and Longing in Bombay" / C. Rollason. – 4th Congress Europ. Soc. Translation Studies, Lisbon, 2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.getcited.org/refs/PP/1/PUB/103423059>.
- Roosgar M. B. Hybrid Texts, Sources and Translation M. B. Roosgar. – Translation Studies Dept., Safashahr Univ., Iran. – March 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.translationdirectory.com/articles/article1655.php>.
- Snell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints? / M. Snell-Hornby. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2006. – 208 p.
- Sylwanowicz A. Nowy przekład Władcy Pierścieni / A. Sylwanowicz. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://parmadili.skf.org.pl/jrrtolkien/nprzeklad.htm>.
- Tolkien J. R. R. Guide to the Names in The Lord of the Rings / J. R. R. Tolkien. Ed. by C. Tolkien. – 27 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ce.sharif.edu/~safarnejad/files/books/jrr6.pdf>.
- Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. Parts 1–3 / J. R. R. Tolkien. – N.-Y. : Ballantine Books, 2006. – Part 1: 462 p.; Part 2: 402 p.; Part 3: 494 p.

УДК 81.255.111

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ АНГЛОМОВНИХ НОВИННИХ МЕДІАТЕКСТІВ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Нечаюк І.О., к. і. н.,
доцент кафедри іноземних мов

Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України

У статті проаналізовано особливості заголовків англomовних новинних медіатекстів на основі критичного аналізу існуючих підходів до вивчення цієї проблематики. Розглянуто основні функції та характеристики заголовка в сучасному політичному медіадискурсі. Установлено особливості перекладу в зв'язку з лексико-морфологічними, синтаксичними та стилістичними особливостями.

Ключові слова: заголовок, ЗМІ, медіатекст, політичний дискурс, стилістика, переклад.

В статье проанализированы особенности заголовков англоязычных новостных медиатекстов на основе критического анализа существующих подходов к изучению этой проблематики. Рассмотрены основные функции и характеристики заголовков в современном политическом медиадискурсе. Установлены особенности перевода в связи с лексико-морфологическими, синтаксическими и стилистическими особенностями.

Ключевые слова: заголовок, СМИ, медиатекст, политический дискурс, стилистика, перевод.

Nechayuk I.O. FUNCTIONAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE ENGLISH POLITICAL MEDIA NEWS' HEADLINES

The article focuses on the critical analysis of the main functional and stylistic features of the media news headlines from different perspectives. The results of translational analysis present the ways of transcoding the main lexical, morphological, syntactic and stylistic features of the headlines in translation.

Key words: title, media, media text, political discourse, stylistics, translation.

Постановка проблеми. Заголовок є лаконічним відображенням соціальних, культурних, національних особливостей, реалій суспільства, притаманних конкретному часовому проміжку, визначеному територіально чи геополітично. Метою заголовка є привернути увагу та коротко, влучно поінформувати читача про зазначену нижче новину чи інформацію.

Основна функція заголовка – зацікавити реципієнта, стисло й виразно донести до нього головну ідею публікації, повідомити про основний зміст, привернути увагу до матеріалу, тобто примусити прочитати надруковане під заголовком [1, с. 108], адже він є «носієм сконцентрованого змісту, вираженням сутності всієї статті» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Газетний заголовок як актуальна лінгвістична проблема є предметом дослідження багатьох науковців, лінгвістів, перекладачів, філологів, журналістів. У науковій літературі цю проблематику досліджено в рамках синтаксично-композиційної структури, лексико-семантичних особливостей, функціонально-стилістичного, граматичного та комунікативно-прагматичного аналізу, а також у співвідношенні «заголовок – текст», що розкрито в роботах Л.С. Бархударова [3], І.Р. Гальперіна [4], Т.Г. Добросклонської [5], Т.А. Знаменської [6], В. Ф. Іванова [1], В.Н. Комісарова [7], Е.О. Лазаревої [8],

О.О. Тертичного [9], М.А. Шамелашвілі [10] та ін. Проте проблема газетних заголовків залишається об'єктом активних наукових досліджень українських та іноземних науковців, оскільки мова ЗМІ зазнає постійних змін та трансформацій через плин життя, політичні, економічні, суспільні, культурні та інші події.

Постановка завдання. Метою нашої наукової розвідки є аналіз особливостей заголовків англomовних новинних медіатекстів, їх основних функцій на основі критичного аналізу існуючих підходів до вивчення цієї проблематики, а також виявлення особливостей перекладу у зв'язку з лексико-морфологічними, синтаксичними та стилістичними особливостями заголовків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зупинимось на комплексному аналізі особливостей газетних заголовків. Так, І.Р. Гальперін зазначає, що повідомлення як форма інформації, що притаманна газетам, радіо та телебаченню, має експліцитно виражені вказівки часового та просторового характеру [4, с. 30–32]. За формою вміщеної змістовно-концептуальної та змістовно-фактуальної інформації автор виокремлює назву-символ, назву-тезу, назву-цитату, назву-повідомлення, назву-натяк, назву-оповідь [4, с. 134].

Досліджуючи цю проблематику, науковці (В.Г. Костомаров [11], Е.О. Лазарева [8]) сформулювали спільну думку щодо функцій

газетних заголовків, тому визначають такі функції:

– номінативну: можливість виділення тексту серед інших. Саме завдяки заголовку читач може вирішити, чи цікавить його матеріал;

– інформативну: передбачає наявність у заголовках базових елементів, що забезпечують ознайомлення читача з основним змістом газетної статті, однак залишають поза увагою окремі деталі статті, що спонукає читача звернутися до її тексту. Інформативна функція реалізується через відображення в заголовку основного змісту матеріалу;

– рекламну чи експресивну: головна мета якої – максимально зацікавити читача, повернути увагу.

Проте заголовок одночасно може виконувати декілька із зазначених функцій [2, с. 3–4].

Натомість М.А. Шамелашвілі виділяє *прагматичну функцію* (у співвідношенні заголовка – читач) як спосіб впливу на читача – повернути увагу, зацікавити, заінтригувати, надати стисло інформацію про зміст, дати оцінку подіям, особі, явищу, предмету, що описуються, «нав'язати читачу точку зору», яку має газета чи автор інформації. У цій функції науковець виділяє *інформативну, експресивно-оціночну, спонукальну, рекламну функції*.

Аналізуючи співвідношення *текст – заголовок*, дослідник класифікує заголовки таким чином: *резюме* (стисла інформація без коментарів), *судження* (певна думка про інформацію), *резюме-оцінка* (оцінка дій, подій, явища, що є предметом інформації), *лозунг* (містить інформацію, що закликає до дій), *світла пляма* (висвітлює найцікавіший фрагмент тексту), *заголовок-цитата* (містить пряму мову або частину прямої мови з тексту) [10].

О.Л. Лазарева [8] пропонує дещо відмінну класифікацію, проте подібну в аспекті функціональності заголовків. Дослідниця вважає, що з огляду на архітектоніку тексту заголовок слід розглядати як самостійну мовну одиницю, яка визначає зміст подальшої інформації ще до її прочитання.

За сприйняттям тексту запропоновано таку класифікацію: *однонаправлені заголовки*, що співвідносяться з одним елементом змісту тексту. Вони відображають тему публікації, висновки автора, одну з тез тексту, другорядні елементи за темою повідомлення; *комплексні заголовки*, що стосуються кількох елементів структурної схеми тексту одночасно й мають вищий ступінь інформативності.

Американський письменник, автор багатьох праць із маркетингу та реклами Роберт Блай виокремлює вісім основних типів заголовків:

– *прямі* – чітко передають зміст подальшої інформації;

– *непрямі*: такі заголовки можуть бути неоднозначними, викликають зацікавлення; можуть бути виражені прямими запитаннями;

– *заголовок-новина*: являє собою оголошення, анонс інформації;

– заголовок «*How to...*»: є досить ефективним, «гарантує достовірність, надійність, вирішення проблем» [12, с. 27];

– *заголовок-запитання*: має бути складений таким чином, аби змусити читача знайти відповідь, прочитавши текст;

– *заголовок-команда*: імпліцитно впливає на читача та починається з дієслова (наказового стану) («*Aim High. Reach for New Horizons.*» [12, с. 28]);

– заголовок «*The Reason Why...*» використовується, якщо медіатекст містить перелік особливостей, причин, рекомендацій («*Twenty Reasons Why Linux is Better Than Windows*» [12, с. 27]);

– *заголовок-вдячність*: досить ефективний, оскільки є власне схвальною, позитивною характеристикою. Такі заголовки мають форму цитати, пряму мову («*Open Source software are more effective,*» admits Bill Gates») [12, с. 27].

Загалом основними вимогами до заголовків ЗМІ є об'єктивне відображення тематичного змісту тексту; самобутність, оригінальність і новизна; публіцистична гострота й експресивність; структурна завершеність та інтонаційна виразність [13, с. 243].

Характерними особливостями газетного заголовку англomовної преси є їх стиль, структура, лексичні та граматичні особливості (заміна слів на характерні для новинного політичного дискурсу, коротші та простіші, використання кліше і т. д.), що є ознаками *мови з блочною структурою* (термін запропонований Х. Штрауманом [14] у 1935 р.). Як зазначає британський журналіст Енді Бодл, незалежно від таких трансформацій і тотальних скорочень «значення газетних заголовків залишається досить зрозумілим. Вони досягають основної мети, провокуючи інтерес без надмірного спотворення фактів» [15].

За ступенем сформованості заголовки можна диференціювати як короткі речення, фрази, що характеризується еліптичністю, багаторівневі (складаються з кількох заголовків або заголовку й підзаголовку).

Характеризуючи стиль газетних заголовків, Т.А. Знаменська визначає притаманні їм особливості.

1) Морфологічні – використання неособових форм дієслова, опущень (артиклів, сполучників, займенників, допоміжних дієслів).

2) Синтаксичні – використання безособових речень, еліптичних конструкцій, питальних речень, інфінітивних конструкцій, атрибутивних груп.

3) Лексичні – використання характерних для газетних заголовків кліше та сталих виразів, спеціальної термінології, скорочень та акронімів, власних назв.

4) Композиційні – ретельно дібраний словник, різноманітність тем, широке використання цитат [6, с. 150–153].

Кожна із зазначених характеристик виконує певну функцію, що більшою мірою спрямована на максимальне скорочення форми донесення інформації, проте сенс повинен бути чітким.

Адекватний переклад залежить від урахування лексичних та стилістичних прийомів, що активно використовуються в англійських заголовках для максимального зацікавлення читача, інтриги. А саме: розмовно-фамільярний характер (використання сленгу, неповного імені політика), експресивність лексичних і граматичних засобів завдяки використанню метафор, епітетів, іронії, гри слів, метонімії, порівняння, посилення тощо, що передбачає використання мовних одиниць, притаманних певній культурі, для досягнення адекватного перекладу.

Газетні заголовки вирізняються своїми граматичними особливостями.

1. Теперішній час (Present Simple) є засобом передачі інформації про події, що відбулися в минулому (“Theresa May dodges parliament Brexit vote committee query”, “Google responds on skewed Holocaust search results”, Dec. 20, 2016 [16]).

2. Інфінітив використовується для означення дій у майбутньому (“Simone and Tupac to get special honours”, Dec. 20, 2016 [16]).

3. Артикли *a, an, the* опускаються (“IS group claims Berlin lorry attack”, “Afghan hostage couple decry “Kafkaesque nightmare””, Dec. 21, 2016 [16]).

4. *Coma* використовується замість сполучника *and* (“Buy now, pay later” debts hitting young”, Dec. 21, 2016 [16]).

5. Числівники завжди зазначені цифрою (“UK airport staff call off 48-hour strike, union says”, Dec. 21, 2016 [16]).

6. *Двокрапка* в прямій мові заміщає дієслово *said, says, reported* і т.д. (Syria Russia: “First footage of special forces fighting IS”, Dec

11, 2016. “Anne Curry: Brexit and the Treaty of Troyes”, Dec. 21, 2016 [16])

7. Дієслово *be* опускається (“Russian ambassador killing: Andrei Karlov’s body flown home from Turkey”, Dec. 20, 2016), крім випадків змістового навантаження (“How serious is air pollution?”, Dec 18, 2016 [16]).

Вищезазначені граматичні особливості написання газетних заголовків покликані привернути увагу читача, змусити його прочитати інформацію повністю, при цьому максимально скоротивши сам заголовок і не втрапивши його змісту.

Стилістичні особливості газетних заголовків також виконують зазначені функції. Наведена нижче характеристика особливостей заголовків медіатекстів є спробою узагальнити підходи науковців (Т.А. Знаменської [6], В.Н. Комісарова [7], І. Мард [17], Р.В. Блай [12]). Отже, типовим є використання широкого спектру виразних засобів:

1) повних розповідних речень (“Russia and Turkey remain close despite ambassador’s murder”, Dec. 21, 2016 [16]);

2) питальних речень (“What’s happening in Aleppo?”, Dec. 16, 2016 [16]);

3) номінативних речень (“The Other First Lady”, Dec. 20, 2016 [16]);

4) еліптичних речень з опущенням:

а) допоміжного дієслова (“The radio station giving hope to listeners in Syria”, Dec. 21, 2016; “Donald Trump transition: What now for Ivanka?”, Dec. 20, 2016 [16]);

б) підмета (“No second EU referendum if Theresa May becomes PM”, Jul. 11, 2016 [16]);

в) підмета й частини присудка (“America’s other next first lady, Ivanka Trump?”, Nov. 11, 2016 [16]);

5) інфінітива, дієприкметника, герундія (“Troubled families claim “misleading”, Dec. 20, 2016; “Johnson: Paying into EU “speculation”, Dec. 4, 2016 [16]);

6) запитання в формі твердження (“Trump: Now you are not “violent”, right?”, Dec. 17, 2016 [16]);

7) прямої мови:

а) у повному реченні (“Americans are coming to hack us, Putin warned”, Dec 20, 2016 “The Times” [18]);

б) в еліптичному реченні (“Michelle: “Door is open to Melania”, Dec 19, 2016 [16]);

8) іменникових фраз (“Rex Tillerson – the wild card diplomat”, Dec. 13, 2016 [16]);

9) коротких слів, характерних для політичного дискурсу. Вони швидше доносять інформацію. Зокрема, відбуваються заміни, наведені в таблиці.

Нейтральне значення	Слово в заголовку
assist	help
attempt	bar
agreement	accord, pact
database	information
destroy	axe
diminutive	small
diplomat	envoy
dispute	clash
eliminate	get rid of
employ	use
essential	key
exclude	bar
explosion	blast
facilitate	help
finalize	finish, complete, conclude
indicate	tell, say, show
help	aid
obtain	get
operate	run, use
parameters	factors
prohibition	ban
prioritize	set priorities, rank
procure	get
stop	hault
substantiate	prove
support	back
utilize	use

Висновки з проведеного дослідження.

Переклад газетних заголовків відзначається своєрідністю, а також «сталою» композицією. Для адекватної інтерпретації слід брати до уваги цілий спектр культурних особливостей. У цьому аспекті слушною є думка Л.Б. Бойко, яка вважає, що «у перекладі не існує готових рішень, хоча методи компенсації й заміни дозволяють частково знайти втіху в цьому мистецтві втрат» [19, с. 56].

Отже, заголовки відповідно до їх комунікативних функцій можна розподілити на резюме, інтригу, сенсацію, цитату, звернення. Вони можуть бути виражені різними стилістичними, граматичними формами, контекстуальним та фактичним наповненням. Адекватність перекладу заголовків медіатекстів може бути досягнута використанням певних лексичних одиниць і синтаксичних структур, притаманних заголовкам медіатекстів. Проте зазначені функції заголовка можуть бути реалізовані завдяки характерному стилю, жанру, композиції.

Заголовок медіатекстів є досить дослідженим лінгвістичним явищем, проте потребує подальшої наукової розвідки в межах перекладознавства, оскільки предмет дослідження не є сталим і зазнає щоденного впливу й трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванов В.Ф. Основы компьютерной журналистики / В.Ф. Иванов, О.К. Мелещенко, В.В. Різун. – К. : ВІПОЛ, 1995. – 242 с.
2. Зуброва О.А. До питання характеристики англomовного газетного заголовка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream.pdf>.
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин // Лингвистическое наследие XX века. Изд. 4-е, стереотипное. М. : КомКнига, 2006. – 144 с.
5. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ / Т.Г. Добросклонская. – Москва, 2008. – 203 с.
6. Znamenskaya T.A. Stylistics of the English Language / T.A. Znamenskaya. – Moscow: Kom Kniga. – 2005.
7. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Лазарева Е.А. Типологические характеристики газетного заголовка / Е.А. Лазарева // Вопросы стилистики. – Саратов, 1989. – Выпуск 23. – С. 145–157.
9. Тертычный А.А. Заголовок – слово главное / А.А. Тертычный // Журналист. – 01/2004. – № 1. – С. 80–82.
10. Шамелашвили М.А. Функционально-стилистические и лексико-грамматические особенности газетных заголовков (на материале прессы Великобритании и США) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / И.А. Шамелашвили. – М., 1982. – 25 с.
11. Костомаров В.Г. Из наблюдений над языком газеты: газетные заголовки / В.Г. Костомаров // Из опыта преподавания русского языка нерусским. – М. : Мысль, 1965. – С. 163–181.
12. Bly, Robert W. The copywriter's handbook. 3rd edition. A Step-by-Step Guide to Writing Copy. – An Owl Book Henry Holt and Company New York. – 1990. P. 204.
13. Шевченко С.П. Заголовок у сучасних інтернет-виданнях / С.П. Шевченко // Український інформаційний простір. Число 2. Видавнича справа та мережеві видання – 2014. – С. 241–247 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/2_1/34-Shevchenko.pdf.
14. Straumann H. 1935. Newspaper headlines; a study in linguistic method. London: G. Allen & Unwin, Ltd [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua/books>.
15. Bodle Andy. Sub Ire as Hacks Slash Word Length: Getting The Skinny on Thinnernyms. The Guardian [UK], December 4, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/media/mind-your-language/2014/dec/04/>.
16. BBC NEWS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/uk>.
17. Mardh I. Headlines: On the Grammar of English Front Page Headlines. Malmö. – 1980. – P. 183.
18. The Times. UK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetimes.co.uk/past-six-days/2016-12-20>.
19. Бойко Л.Б. К вопросу о переводе интертекста / Л.Б. Бойко // Вестник РГУ им. И. Канта. 2006. Вып. 2. Филологические науки. – С. 52–59.

УДК 21.12.2015

ПОИСК ОПТИМАЛЬНОЙ КОННОТАТИВНОЙ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Романюк С.Г., старший преподаватель
кафедры теории и практики перевода
Мариупольский государственный университет

Тарапатов М.М., старший преподаватель
кафедры теории и практики перевода
Мариупольский государственный университет

В статье рассмотрены особенности передачи фразеологизмов в украинском и английском художественном дискурсе, определены общие приёмы для адекватной репрезентации их образной структуры.

Ключевые слова: фразеологизмы, художественный перевод, коннотативный аспект, денотативный аспект, образная структура.

У статті окреслено особливості відтворення фразеологізмів в українському та англійському художньому дискурсі, визначено основні прийоми для адекватної репрезентації їх образної структури.

Ключові слова: фразеологізми, художній переклад, конотативний аспект, денотативний аспект, образна структура.

Romaniuk S.G., Tarapatov M.M. SEARCH OF OPTIMAL CONNOTATIVE EQUIVALENCY IN TRANSLATING PHRASEOLOGICAL UNITS

The article highlights peculiarities in translating phraseological units in Ukrainian and English artistic discourse as well as defines general principles of representing their imaginative structure.

Key words: phraseological units, artistic translation, connotative aspect, denotative aspect, imaginative structure.

Постановка проблеми. Нынешняя открытость переводоведения, сформировавшаяся в результате методологических преобразований в вышеуказанной отрасли научных знаний, поставила перед исследователями ряд категориальных проблем, связанных с усвоением определенного объема культурологических знаний, необходимостью задействования в интерпретационной практике разнообразных художественных произведений и взаимодействием разных культурных дискурсов. Ввиду того, что именно литература является олицетворением духа того или иного этноса, отпечатком его исторического и духовного развития, актуальным становится вопрос разработки таких подходов к переводу, которые будут способствовать точному и эквивалентному отображению содержания и донесению его своеобразия до реципиента, являющегося носителем иноязычной культуры.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретико-методологическую базу описанной в статье проблематики составляют работы целой плеяды исследователей (О. Кунин, В. Коптилов, Р. Зоривчак, В. Карабан, А. Коваленко, В. Белоноженко, В. Вакуров, Т. Гусейнова, М. Джаграева, В. Телия, М. Шанский, А. Дармаева, Б. Ларин,

В. Мокиенко, И. Чернышова, Р. Яранцев, В. Тархов, А. Науменко, Я. Рецкер, С. Влахов, С. Флорин, А. Супрун, Л. Щербачук, Н. Ковалёва, Ж. Кулиш, Р. Гиббс, Дж. Рей, В. Швайгерт, Б. Фрейзер и др.), в которых показана методологическая парадигма, раскрывающаяся в пределах плюрализма методологий и позволяющая решать ряд переводческих задач терминологического и понятийного плана. Речь прежде всего идет об аргументациях, связанных с особенностями перевода фразеологизмов с украинского на английский, о попытке разработать такую переводческую модель, которая бы дала возможность спроектировать её в плоскость исследования эквивалентности на всех уровнях. Каждый из таких подходов, несомненно, имеет право на существование на паритетных условиях в современном исследовательском интерпретационном пространстве.

Постановка задания. Причиной возникновения потребности в новой методологии является необходимость в конгломерации и конвергенции подходов к решению переводческих задач. В связи с этим наиболее актуальными являются проблемы обеспечения «гармоничности» перевода фразеологических единиц и поиск наиболее оптимальных

способов достижения его коннотативной эквивалентности, свойственной художественному тексту. Вышеперечисленное обуславливает актуальность настоящего исследования и его основную **цель**: найти параметры перевода фразеологических единиц и определить их через систему новых аргументаций оптимальных переводческих подходов.

Изложение основного материала. Методологическая проблема, аккумулированная в художественном переводе, раскрывается в ситуации, которую можно сформулировать как приобретение нового опыта, который трансформирует «проблему истины в сфере конкуренций теории» [4, с. 8], свидетельствуя о возможности наработки методологического инструментария, необходимого для поиска новых практик художественных интерпретаций как реакции на существующие традиционные подходы. Такая ситуация расширяет горизонты художественного перевода, когда на смену теории буквального перевода приходит такая, за которой уже закреплен статус культурологической теории, а приоритетная роль отводится не столько теоретизированию, сколько разнообразным практикам интерпретации, в которых принимает участие литературный текст, и в результате осуществляется его «реконструкция» [1, с. 454]. Прежде всего, это связано с глубоким знанием иноязычной культуры переводчиком, что предусматривает не только владение определенным объемом культурологических знаний, но и наличие способности к пониманию и адекватному восприятию конкретной культуры, что, несомненно, способствует решению многих проблем межкультурной коммуникации.

Задействование фразеологического потенциала того или иного языка является одним из основных источников его обогащения. Поэтому его адекватная репрезентация в переводе не только свидетельствует о высоком художественном качестве текста, но и логично вписывает его в общий контекст мировой письменности. По мнению В. Коптилова, художественный перевод осуществляет интернационализацию достижений литератур народов мира. Вместе с тем он обогащает каждую национальную культуру, внося в нее мысли и образы великих писателей всех народов [5, с. 37]. Именно через переводы читатель имеет возможность ознакомиться с высочайшими достижениями мировой литературы, ощутить «дух» первоисточника и своеобразность его языковой палитры, отображаемой с помощью выразительных средств,

в списке которых имеются фразеологизмы, паремии, устойчивые выражения и т. п. Поэтому их эквивалентное воспроизведение в языке перевода зависит от способности переводчика найти правильный переводческий инструментарий, который позволил бы говорить о сохранении и трансляции культурных кодов, мог выявлять, декодировать и комментировать художественную ценность первоисточника в целом, а также вложенную в него культурную информацию.

В процессе художественного перевода налаживается «диалог автопортретов» автора и переводчика [9, с. 2], когда индивидуальность последнего сопоставляется с «творческой линзой», пройдя через которую и неминуемо переломившись, произведение искусства слова появляется в новом обличье [10, с. 219]. Это означает, что талантливый переводчик направляет свою творческую индивидуальность на то, чтобы как можно глубже понять заложенные автором произведения-оригинала интенции и средствами языка перевода обеспечить их наиболее полное воплощение.

Задействование фразеологизмов как номинативных характеризующих единиц свидетельствует о том, что именно их внутренняя форма является главным компонентом эмоционально-оценочного значения, в основе которого лежит его ассоциативно-образное переосмысление. Это дает основание утверждать, что глубокие ассоциативные мотивы, которые определяют природу и функционирование фразем, раскрывают сущность их внутренней формы, выступая своего рода «синтезатором» заложенных в них смыслов, порождая сложный механизм движения мысли от абстрактных понятий (которые, в свою очередь, являются отображением реальных ситуаций) до их образной репрезентации в языковом знаке. В художественном переводе эти процессы значительно усложняются, поскольку они акцентируют внимание на необходимости учета того, что кроме «первичной номинации» (в оригинале) существует также «вторичная» (в переводе), задачей которой является эквивалентное и гармоничное воспроизведение первой. Также стоит отметить, что в отличие от текстов, которые носят сугубо информативный характер (функционально-стилистический перевод), главным критерием эквивалентности которых является адекватное воспроизведение первичной номинации, при переводе литературного произведения приоритетом

является художественное, т. е. коннотативное содержание. Поэтому здесь становится актуальной авторская специфика видения и отображения окружающей действительности. С нашей точки зрения, по тому же принципу должна строиться и художественно ориентированная концепция, в которой нужно учитывать то обстоятельство, что коннотативно ориентированный перевод побуждает переводчика к познанию и глубокому осмыслению именно художественного объекта, который невозможно очертить в рамках одних только терминов, поскольку этот объект создает модель определенной реальности и служит инструментом её адекватного восприятия. Поэтому ключевым становится тезис о том, что возможным способом воспроизведения художественной авторской концепции оригинала является её творческая трансформация во время перевода, которая преодолевает преграды и позволяет творчески маневрировать в рамках концепции первоисточника [10, с. 314].

В контексте наработки переводческого инструментария, необходимого для эквивалентной передачи фразеологического потенциала текста оригинала, несомненно, возникает ряд проблем. При этом «технология» анализа фразеологических единиц не только не должна подменять собой анализ литературоведческий, но и должна разнообразить последний с помощью всех существующих языковых средств, т. е. семантика фразеологических лексем создает почву для обновления текстовых модификаций, которые в лингвистике квалифицируются как последствия переводческих трансформаций. Образный «ключ» к такому поиску можно выразить высказыванием Е. Павленко: «Для того чтобы понять качество перевода, соотносённость его с оригиналом, необходимо не только фиксировать и выяснять причины взаимных сплетений и отклонений, но и понять функции переводческих версий в литературных связях определенного периода. Только всесторонний анализ общественных, эстетических и переводческих моментов рецепции даёт возможность это осуществить» [8, с. 298].

Не отрицая художественной значимости лексического уровня произведения, мы должны учитывать общеизвестный тезис о том, что слово, которое отображает имеющиеся в тексте художественные мысли, является органической формой существования художественного образа. Поэтому общий процесс выявления ассоциативных связей

между вербальными знаками отображает когнитивную структуру человеческого сознания.

При этом следует отметить, что прочтение текста включает в себя как аспекты понимания значения слова в конкретном контексте, так и вызванные тем или иным словом ассоциации читателя, поскольку в другом тексте, прочитанном реципиентом иной культуры когда-то раньше, это слово имело иное значение. При воспроизведении текста на языке перевода проблема в некоторой мере усложняется, ведь кроме того, что переводчик обновляет оригинал через призму собственного восприятия, он еще и вписывает его в иноязычный дискурс, где у читателя другая психология, культура, мировоззренческая ориентация и т. д. Задача переводчика – приблизить произведение к восприятию иноязычным читателем, сохранив форму, содержание, образность и художественную ценность оригинала.

Соотношение статуса текста перевода с контекстом той или иной эпохи (что, как мы видим, является делом не только чисто текстуральной интерпретации) распространяется на другие его функции, разворачивая, таким образом, текст перевода в «сторону отображения потребностей» (В. Изер), которые должны стать предметом рассмотрения. В нашем случае таким предметом является выделение национально-культурного компонента в составе фразеологизмов, которые определяются тремя аспектами, а именно: 1) нерасчленёнными (с идиоматическими значениями); 2) расчленёнными (с лексическим содержанием); 3) своими прототипами (генетически свободные словосочетания, которые описывают обычаи, традиции, особенности быта и культуры) [11, с. 24].

Конечно, такая умозрительная схема не дает представления о поиске конкретных кодов интерпретаций, однако она наталкивает на понимание того, что адекватное воспроизведение фразеологизмов в переводе придаёт последнему не только экспрессивное значение (коннотативный аспект фразеологической семантики с чётко выраженным оценочно-эмоциональным отношением говорящего к текстовой ситуации), но и существенно подчёркивает его информативное значение (денотативный аспект фразеологической единицы, содержащий детальную информацию об описываемом в тексте фрагменте).

Всё это позволяет утверждать, что большинство фразеологизмов представляют собой образные сочетания, свойственные стилю художественной прозы, которые содержат

целый комплекс экспрессивно-стилистических оттенков, определённым образом влияющих на способы перевода фразеологизмов. Последние, как известно, зависят от функций, которые они выполняют в контексте. Исходя из того, что большинству фразеологизмов свойственна номинативная функция, целью которой является заполнение брешей в лексической системе того или иного языка, наилучшим приёмом перевода является использование соответствующего фразеологизма с акцентуацией не только на передаче содержания, но и на полноценном воспроизведении его образности. Именно таким должен быть перевод образных фразеологизмов на английский или на русский язык с помощью полных или относительных эквивалентов.

«Никогда, господа, человек не ощущает такой близости к другим, любимым и родным людям, как в так называемой «пограничной ситуации» – на грани жизни и смерти» [3, с. 45]. “Never does a person experience such a closeness to the people near and dear to him as in the so called “border situation”, when he is on the brink of death” [14, с. 41].

«Камнем ложатся на нашу душу несказанные слова и недоделанные дела» [3, с. 92]. “Unsaid words and unfinished actions fall like boulders on one’s conscience” [14, с. 82].

«И я лежу в одном ряду со всеми, слегка повернув голову, глазами, выворачивающимися из орбит, смотрю» [3, с. 111]. “And I was lying in one row with them, my head slightly turned, and looking, my eyes turning out of their sockets” [14, с. 97].

«Как в сказке: первая стрела – недолёт, вторая – перелёт, а третья – в самое сердце» [3, с. 116]. “Just like in a fairy-tale: the first arrow falls short, the second overshoots its target, and the third goes straight into the heart” [14, с. 101].

“<...> but to Aunt Ann they seem all Forsytes – and certainly there was not much difference – she saw only her own **flesh and blood**” [13, с. 20]. «Но тётушке Анне все они казались Форсайтами, да и разница между ними и Форсайтами, естественно, была не очень большая – она видела только собственную **плоть и кровь**» [2, с. 34].

Однако следует отметить, что такой способ перевода фразеологических единиц не является распространённым, поскольку процент образных фразеологизмов, являющихся релевантными их содержанию и образности в английском и русском языках, достаточно невелик. В связи с этим переводчик вынужден

использовать вариативное соответствие, которое должно отображать самобытность и тонкое глубокое содержание заложенных в оригинале сообщений таким образом, чтобы перевод, предназначенный для англоязычного реципиента, оказал на него такое же влияние, как и оригинал – на русскоязычного реципиента. Это требует от переводчика соответствующей прагматической адаптации исходного текста, т. е. внесения определённых поправок, исходя из социально-культурных, психологических и других отличий между оригиналом и переводом с помощью приёма конкретизации и расширения содержания, смешанной лексико-семантической и синтактико-морфологической трансформации, что можно проиллюстрировать следующими примерами.

“However, that small amount of George’s property which his mother got hold of she kept, **in defiance of all the King’s horses and writs**” [12, с. 37]. «Однако ту небольшую часть вещей Джорджа, которой завладела его мать, она уже не выпускала из рук, **несмотря ни на что и ни на кого**» [7, с. 31].

“<...> as he was meditating on that blessed martyr, Father Parsons, and that other more blessed martyr, **Father Garnet of Gunpowder fame**” [12, с. 32]. «<...> задумавшись о блаженном мученике, отце Парсонсе, и об ещё более блаженном мученике, отце Гернете, **герое Порохового сговора**» [7, с. 26].

“The aristocracy still pretty flip, **keeping its tail up**” [12, с. 53]. «Аристократия ещё **бодрится, не хлюпает носом**» [7, с. 45].

Среди других примеров перевода фразеологических единиц выделяем те, в которых значение фразеологизмов репрезентируется дескриптивно, без сохранения эмоционального сообщения.

“I don’t care a fig for his opinion” [12, с. 24]. «**А мне на его мнение плевать**» [7, с. 38].

“The working class beginning to heave restively, but still **Moody and Sankeyish**” [12, с. 43]. «Рабочий класс начинает постепенно шевелиться, но он **ещё заворожён проповедями Муди и Санки**» [7, с. 44].

“He would never have done anything so **positive and energetic** if he had not been **nagged and goaded** into it by his wife” [12, с. 28]. «Он никогда бы не взялся за дело, которое требовало бы такой деловитости и энергии, если бы его **не грызла жена**» [7, с. 22].

Тут, как видим, речь идет об «абсолютизации» переводчиком отдельных лексико-стилистических случайностей, имеющих в тексте оригинала.

Выводы из проведенного исследования.

Определение оптимального переводческого инструментария, необходимого для перевода фразеологических единиц с английского языка на русский, зависит от учёта переводчиком разноаспектных факторов, синтезирующих множество наработанных методологических подходов к их интерпретации. Несмотря на существующее разнообразие приёмов и методов перевода фразеологизмов, определяющим является художественное отображение их образной структуры в целях создания качественно нового, объёмного представления об исследуемом предмете, когда проблема осознаётся и решается с учётом целостности переводческого опыта. Перспективой дальнейших поисков в этом научном направлении считаем детальное исследование коннотативной эквивалентности фразеологических единиц в русско-английском художественном дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бужинська А. Культурологічний поворот теорії / А. Бужинська // Теорія літератури в Польщі : антологія текстів : друга половина ХХ – початок ХХІ століття. – К. : ВД «КМ Академія». – 2008. – С.42–467.
2. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів / Дж. Голсуорсі / Переклад О.Тереха. – К. : Дніпро. –1998. – 847с.
3. Коверский А. Теория и её обоснование / А. Коверский. – К. : Центр практичної філософії. – 2000. – 180 с.
4. Коптілов В. Теорія і практика перекладу / В. Коптілов. – К. : Вища школа. –1982. – 165 с.
5. Науменко А. Концепція оригіналу і переклад / А. Науменко // Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва: Зб. наукових праць. – КДУ. – 2001. – С. 314–318.
6. Олдінгтон Р. Смерть героя / Р. Олдінгтон // Переклад Ю. Лісняка. – К. : Дніпро. –1988. – 341 с.
7. Павленко О. Конгеніальний переклад: межі адекватності / О. Павленко // Актуальні проблеми науки та освіти : збірник матеріалів Х підсумкової науково-практичної конференції викладачів. – Маріуполь, 2008. – С. 297–299.
8. Павленко О. «Розмикання меж...» (Авторські концепції перекладацтва другої половини ХХ століття: компаративний аспект) : [монографія] / О. Павленко. – К. : Логос. – 2015. – 444 с.
9. Топер П. Перевод в системе сравнительного литературоведения / П. Топер. – М. : Наследие. – 2000. –253 с.
10. Фелицина В. Русские фразеологизмы : [лингвострановедческий словарь] / В. Фелицина, В. Мокиенко. – М. : Русский язык. – 1990. –220 с.
11. Aldington R. Death of a hero / R. Aldington. // Moscow: Foreign language publishing house. –1958. – 443 p.
12. Galsworthy J. The Man of Property / J. Galsworthy // М. : Менеджер. – 2002. – 384 с.
13. Kaczunowski I. Because Deserters are Immortal // Переклад Ю. Ткач. – Bayda Books. – 1979. – 144 p.

УДК 811.111'04

АНОНІМНА СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКА ПОЕМА XIV СТ. «ПЕРЛИНА» (“PERLE”): ВІДТВОРЕННЯ СИМВОЛІКИ Й КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ЗВ’ЯЗКІВ В УКРАЇНОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Смольницька О.О., к. філос. н.,
старший науковий співробітник відділу української філології
Науково-дослідний інститут українознавства
Міністерства освіти й науки України

У статті аналізуються версифікаційні, сюжетно-композиційні, лексико-семантичні особливості українського перекладу середньовічної поеми «Перлина» («Perle»).

Ключові слова: поема, переклад, середньоанглійська мова, алітераційний вірш, «Перлина».

В статье анализируются версификационные, сюжетно-композиционные, лексико-семантические особенности украинского перевода средневековой поэмы «Жемчужина» («Perle»).

Ключевые слова: поэма, перевод, среднеанглийский язык, аллитерационный стих, «Перл».

Smolnytska O.O. THE ANONYMOUS MIDDLE ENGLISH POEM “PERLE” (MODERN ENGLISH: “THE PEARL”, THE 14TH CENTURY): THE REPRODUCTION OF SYMBOLICS AND CONTEXTUAL RELATIONS IN THE UKRAINIAN POETIC TRANSLATION

The article analyses versification, narrative, compositional, lexical-semantic features of Ukrainian translation of the medieval poem “Pearl” (“Perle”).

Key words: poem, translation, the Middle English language, alliterative verse, “The Pearl”.

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігається зацікавлення сучасного українського перекладознавства давньою епічною поезією, написаною германськими й кельтськими мовами. Проте для адекватного наукового аналізу вітчизняній гуманітаристиці бракує корпусу перекладів українською мовою базових творів, які вивчаються в англomовному світі і являють собою пояснення ментальних, історичних та інших чинників, без яких незрозумілий розвиток літератури. Зокрема, це анонімна середньоанглійська поема XIV ст. «Перлина» (“Perle”, сучасн. англ. “(The) Pearl”) – один із шедеврів середньовічної епічної лірики. (Останнім часом жанр цього твору відносять і до елегії). Поема активно вивчається англomовною наукою, поетично та прозово перекладається сучасною англійською мовою (у тому числі теоретичні студії та поетичний переклад належать Дж. Р.Р. Толкіну), проте досі не відкрита українським дискурсом, що й зумовлює актуальність теми.

Постановка завдання. Мета роботи – здійснити перекладознавчий аналіз поеми «Перлина», застосувавши контекстуальний аспект.

Поставлена мета передбачає такі завдання: 1) проаналізувати формальні та змістові чинники поеми; 2) розглянути символіку твору; 3) уперше порівняти образність «Перлини» з творами Данте Аліг'єрі, а також народними баладами Британських островів. Компаративний аналіз планується застосувати широко – у тому числі під час розгляду версифікаційних особливостей поеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сюжет твору нескладний: ліричний герой алегорично розповідає про втрату перлини – своєї дочки, у тексті далі згадується, що її вже два роки як не стало; вік померлої не згадується. Під час сну (описаного в поемі як транс, що дає підставу класифікувати жанр цього твору як *видіння* – в ірландській поезії є аналогічний, *aisling*, «сон», «видіння», вимовляється приблизно як «ашлін») герой бачить рай і неземну даму (Діву Марію?), яка заспокоює героя. Виявляється, що це його дочка. Але батько невтішний, бо в земному світі найдорожча перлина – дитина – для нього втрачена назавжди. Від описовості поема переходить до афористичного діалогу. Дама називає безіменного героя ювеліром і неодноразово обігрує те, що перлина – його творіння, а

він – невдячний майстер; сам персонаж теж порівнює себе з ювеліром. Він називає себе майстром (митцем) і згадує те, що перлина була часткою його самого (тобто плоть від його плоті), а тепер утрачена.

Поема в англомовному дискурсі. Перекладів «Перлини» сучасною англійською мовою відомо понад десяток. Перелік декількох їхніх авторів: Sophie Jewett (1908 р.) [14], Стенлі Чейз (Stanley P. Chase, 1932 р.), Марі Боррофф (Marie Borroff, 1977 р.), Де Форд, Білл Стентон (Bill Stanton), уже згаданий Джон Рональд Руел Толкін (J. R.R. Tolkien) та ін. Але ці обробки художні, поетичні, хоча переклад Толкіна достатньо точний, попри переноси важливих понять у наступні рядки; натомість у цьому варіанті наявна еквілінеарність, причому збережено рефрени: *date, more, enough* [13] (в оригіналі *inoghe*, або *innoze*) тощо. Толкін змінив строфічну нумерацію, виокремивши кожні 12 рядків, отже, у перекладача вийшла 101 строфа (так і в оригіналі, просто окремо номери не проставлені; у попередніх виданнях інші упорядники для зручності позначали кожну строфу римськими цифрами). У перекладах Чейза й Боррофф збережено алітерації.

Лексикографічна база в роботі над перекладом поеми. З наукових джерел в українському поетичному перекладі використано: словник Босворта-Толлера (Bosworth-Toller), граматику середньоанглійської мови, посібники “Middle English Literature” (редактори Charles W. Dunn, Edward T. Byrnes, 1990 р.), “History of the English Language” (Simon Horobin and Jeremy Smith) та словники: “A Concise Dictionary of Middle English from A. D. 1150 to 1580” (укладачі A.L. Mayhew, Оксфорд і Walter W. Skeat, Кембридж), “Middle English Dictionary” (Hans Kurath, Robert E. Lewis, Sherman McAllister Kuhn, 1975–1996), а також поетичні та прозові переклади сучасною англійською мовою.

Лінгвістичні особливості твору. Цю поему іноді помилково називають англосаксонською, хоча вона написана в XIV ст. середньоанглійською мовою. Її текст зрозумілий і без словника (деякі лексеми перейшли без змін до сучасної англійської: *God, ask more; blysse* – сучасн. *bliss*, «блаженство», *merci* – сучасн. *mercy; apple*, тощо), хоча середньоанглійська мова, звичайно, усе ж таки ближча до скандинавських, ніж до сучасної англійської, а на слух більше нагадує німецьку (ця традиція йде від англосаксонської [8, с. 151]). Наприклад, займенники мають суто герман-

ське коріння: «я» у тексті не “I”, а “ic” і навіть “ich” (як у німецькій, фламандській, скандинавських мовах та їхніх діалектах). Таких прикладів дуже багато. Транскрипція – не сучасна англійська, а германська, принцип переважно фонетичний – тобто звуки здебільшого читаються так, як пишуться (за винятком окремих приголосних); схожий принцип маємо в мові скотс.

Проте це вже не англосаксонська – і не лише тому, що в мову проникли запозичення з французької та латинської мов. Наприклад, Боже милосердя герої називає *myserecorde* [1, с. 32] – від лат. *misericordia*. Це поняття асоційоване в католицизмі з Христом. Проте виникають і інші асоціації, адже цим словом іменували й «удар милосердя» – як правило, непомітний, швидкий, нанесений спеціальним кинджалом. Страждання персонажа, його межовий стан, глибокий душевний біль (гріх розпачу) викликають і таку асоціацію. Діва-видіння бажає зміни горя на радість – куртуазне поняття (чи його прообраз) «радості-страждання», куди, зокрема, входила й любов до Прекрасної (Віддаленої) Дами = Діви Марії, Церкви, але й земної людини.

Або інше запозичення з латинської: *penaunce* [1, с. 477] – покаєння, каяття. Справді, героя можна назвати пенітентом (лат. *penitent* – слово, яке перейшло до англійської та інших мов – «той, хто кається»). Наявні й лексичні приклади релігійних понять, що без змін увійшли до сучасної англійської мови: так, переповідаючи притчу про виноградник і виноградарів, неземна діва називає власника саду *lorde* [1, с. 44]. Тут гра слів, адже й у сучасній мові *lord* – дослівно «пан», титул «лорд», і *Lord* – Господь (у тексті Бог – *Lorde* [1, с. 10, 26 і далі]). В українській (але здебільшого діалектній) традиції – Пан Бог (Біг), Пан Ісус. Тому в перекладі вжито «пан».

Прикладка, часто згадувана стосовно видіння, – грецьке слово «маргарита» (*margarys* [1, с. 18]), тобто перлина. Дж. Р. Р. Толкін у своєму віршованому перекладі (який не скрізь зберігає алітерації) уживає варіанти “*margery-pearls*” і “*margery-stones*” [13] – певно, маючи на увазі гіпотезу про те, що в оригіналі зашифроване ім’я дівчини – Марджері [6]. Наскільки ця теорія ймовірна, невідомо, хоча ресурси англійської мови створюють додаткові можливості для ігри алітераціями.

Композиція та версифікаційна побудова поеми. Умовно твір має вступ (оплакування героєм утраченої перлини, потрапляння до

раю, видіння діви), діалог і епілог, але ці частини не виокремлені.

Зміни мови позначились і на метриці вірша: уже немає поділу рядків на ікти, кількість слів і довжина рядків варіюються (тоді як в англосаксонській поезії, скажімо, у «Беовульфi», кожний рядок був 4-іктовим, причому могли стояти два ікти поруч [8, с. 152]; це майстерно відтворила Олена О'Лір у своєму перекладі). Також цей твір уже римований. Для римовання в перекладі вживаються то довгі, то короткі слова (як і в оригіналі). Проте алітерація, яку важко передати лексичними засобами іншої мови, збережена. Щоправда, для неї тут нема суворих законів: алітерації вживаються невідомим автором не скрізь, але доречно.

Поема поділяється на 20 частин, кожна з яких містить п'ять дванадцятирядкових строф, але в 15-й групі строф шість (що важливо – як півдюжина). Загальна кількість рядків 1212. Отже, число дванадцять тут сакральне – і на честь каменів первосвященника (аналізується нижче), і на честь кількості апостолів (цікаво, що в народних англійських замовляннях для зцілення промовляли імена всіх дванадцяти Христових учнів – про це, зокрема, є згадка в казці Р. Кіплінга «Марклейські чаклуни», збірка «Нагороди й феї»: українською твір перекладено мною – О. С.; у тексті фігурує Сассекс). Оскільки персонаж бачить у візії рай (Парадиз), то це видіння асоціюється з Новим Єрусалимом, де скрізь наявне число дванадцять: наприклад, дванадцять перлин тощо, – адже поема й побудована як одкровення. Оскільки англійська ментальність і культура (як і скандинавська) здавна спиралася на старозавітну символіку, то виникають асоціації з дванадцятьма колінами Ізраїлевими [6]. Вочевидь, дюжина тут має й інші містичні підтексти – наприклад, знаки зодіаку. Також додекада – число 12 – означає очікування Месії; у добі двічі по 12 годин [12, с. 156]; число 12 символізує виконання – ось чому в Христа дванадцять апостолів; ще це – повнота [12, с. 157].

Римовання точне, перехресне, причому кожна строфа має певний тип рим: зазвичай перехресно римуються всі 12 рядків. Є й винятки – у строфах можуть бути інші рими, а заключні рядки скоріше нагадують послання в баладі. Але принцип римовання один і той самий:

1 a	5 a	9 b
2 b	6 b	10 c
3 a	7 a	11 b
4 b	8 b	12 c

Може бути також:

9 a	11 a
10 b	12 b

Строге римовання, строфіка та вишукана версифікація, велика увага до мовних нюансів і ключових слів-символів нагадує романську традицію (зокрема старопровансальську, куртуазну), що не дивно, ураховуючи норманське завоювання. Наприклад, у Бертрана де Борна в «Сирвенті» («Я завжди радію грайливій весні...» – “Be-m platz lo gais temps de pasco...”), заключні частини E2 й E3: «Барони, руште до боїв, / о битво, у міста долин, / застава нащо вам твердинь? / До «Так-і-Ні» я шлю співців, / мій Папіолю, швидко лить: / від мирних нудно цих нидін» [4, с. 23–24]. («Так-і-Ні» – прізвисько Ричарда Левове Серце). Також строфіка «Перлини» за принципом дотична до валлійської, наприклад, до складних поем барда Мірдіна (Мірдіна Дикого, або Безумного, Myrddin¹ Gwylt, VI ст.), як-от «Яблуні» (“Afallennau”): форма давньоваллійських поетичних текстів складна, оскільки вірш подекуди алітераційний, рима наскрізна, і тип римовання однаковий. Якщо, наприклад, у першій строфі всі рядки римуються за принципом *a*, то в другій – лише за принципом *b* тощо [7, с. 1–2].

Наприкінці строф у «Перлині» є (але не скрізь) повтори-кліше (у перекладі: «перлина без ганджу», «диво» тощо), які згадуються на початку першого рядка наступної строфи. Також ці повтори обігруються в цікавий спосіб, нагадуючи кільцевий орнамент: наприклад, в одному випадку строфа XV закінчується так: “*And euer þe lenger, þe more and more*” [1, с. 16], а наступна строфа XVI починається так: “*More þen me lyste my drede aros*” [1, с. 18]. Узагалі рефрен “*more and more*” важливий для цієї поеми. Значна роль рефренів нагадує традиції англосаксонської поезії. Герої обмінюються монологами, які «зчіплюються» лексичними зв'язками. Почувши останнє важливе слово, промовець на ньому будує свою відповідь, або ж це слово стає підґрунтям для продовження монологу (притчі про виноградник, яку наводить діва). Два персонажі – безутішний батько й чудесна діва – у різних світах, але можуть вступати в діалог, і поема, повна як земної, так і боже-

¹ Валлійське *dd* вимовляється як англійське *th*. – О. С.

ственної любові, показує, що герої важливі одне для одного.

Символ перлини та його біблійне коріння. В Євангелії від Матея (Матвія) Христос наводить притчу: «Подібне ще Царство Небесне до купця, що шукає добрих перел. Знайшовши одну дорогоцінну перлину, йде, продає все, що має, і купує її» (Мт. 14 : 45–46, тут і далі пер. І. Хоменка як схвалений Ватиканом – О. С.) [10, с. 23–24]. Це ж Євангеліє згадується в поемі. Наведена притча (як і подальші) навчас вирізняти головне. Справді, герой поеми прагне пізнати Царство Небесне, устрій якого йому пояснює діва (її образ докладніше розглянутий нижче).

Біблійна символіка поеми поєднана й з апокрифічною, зокрема, з «Піснею про Перлину» («Гімн перлині», «Многоцінна Перлина»; твір знайдений в апокрифічних Діяннях апостола Томи), написаною сирійськими гностиками: герой продає всі скарби, щоб отримати одну-єдину перлину, яка найдорожча. Про ці джерела в тексті поеми не зазначається, проте імпліцитні деталі є вельми цікавими. Ідеальна дівчина в перлах, яку герой бачить у раю, – це Діва Марія. (Недарма персонаж називає її *damosel, damyselle* [1, с. 32] – застаріле поетичне «діва», «панна», корінь – «дама», як у французькій мові, а усталена конструкція *the Blessed Damosel* – Пресвята Діва). Те, що примарна діва має корону, підтверджує цю думку, адже в католицизмі Матір Божу так і зображали (у Середньовіччі моделями для скульптур навіть були конкретні герцогині, аналогічно – в українському бароковому сакральному мистецтві, де прототипами були селяни, шляхта). «Королева» – часто вживаний титул Богородиці. Але також у поемі образ контамінований з умерлою донькою героя – недарма далі діва каже, що слугує Пречистій Пані («Леді», тобто Діві Марії), і на знак благочестя творить молитву. Небесне царство, де королевою є Божа Мати, згідно з уявленнями доби змальовано як куртуазний двір. Ідеальне царство (яке не хочеться називати утопією) описане в прямому розумінні як здоровий організм, причому діва ставить риторичне запитання: хіба члени тіла (голова, руки, ноги) перебувають у розбраті, відчують ненависть та інші ниці вияви? Цей приклад наводиться з посиланням на апостола Павла. Мається на увазі його Послання до Римлян: «Бо як в одному тілі маємо багато членів і всі члени не виконують ту саму роботу, отак і ми: численні – одне в Христі тіло, кожен один одному член» (Рим. 12 : 4–5) [10, с. 202]. Далі розвивається ця

ідея: кожний, відповідно до своїх здібностей і талантів, нехай виконує свою роботу. У поемі пояснюється, що в Царстві Божому все гармонійно (знову ж таки як у тілі), кожний завдяки праведності став королем чи королевою, не зазіхає на чужі права, і найвища йому нагорода – похвала від друзів. Право – одне з ключових понять цього устрою, тому можна зробити висновок: у поемі наявна ідея куртуазність = справедливість. Тут є певний перегук із Дантовим «Раєм»: характеризуючи останнє кришталеве небо, М. Стріха пояснює цей образ як поетову віру «в кінцеве торжество Світової Монархії, яка принесе мир і справедливість для людей і очищення – для Церкви» [2, с. 25]. В обох текстах згадано первородний гріх та Адамові падіння, причому в Данте («Рай») персонаж прямо питає про це свого праотця [2, с. 24].

Орнаменталізм анонімною поемою заслуговує на окреме дослідження. Так, окрім перлини, у тексті поеми згадуються й інші коштовні камені: смарагд, яшма, берил, хризоліт, сардонікс, сапфір, аметист, рубін тощо. Символіка цих каменів складна й часто має біблійне коріння – достатньо згадати Одкровення Йоана Богослова (Апокаліпсис), де описується Град Небесний, або в Старому Завіті – опис нагрудника первосвященника, де мають бути дванадцять самоцвітів, – за числом колін Ізраїлевих (Вих. 28 : 21) [10, с. 85]. Але головний колір поеми – білий, причому сліпучо-білий, перлистий. У Данте (“*Vita Nuova*”) Беатріче, яка явилась у видінні, убрана в сліпучо-білі шати, а в «Раю» (остання частина «Божественної комедії») її краса стає невимовною, неземною.

Стиль «Перлини» алегоричний, але водночас щирий, позначений автобіографізмом. Це чудовий приклад злиття особистого горя та відстороненості: завдяки біблійним образам невідомий автор передає свої почуття. Незважаючи на описовість, притаманну епічній поезії, «Перлина» відзначається індивідуальністю, яскравою образністю.

Система сакральних / профанних титулів у поемі. Профаним розумом герой спочатку не усвідомлює сакральної істини, чому простий смертний може отримати таку найвищу благодать, як королівський (а не бодай графський) титул. Сам Господь іменується ще й *Cheuentaun* [1, с. 52] – пізніше *Chiefta(i)n*. Дослівно цей титул перекладається як «вождь», або взагалі транслітерується як «чифтен». Первісне значення – глава родової громади, причому поняття *tain* – шот-

ландсько-гельське. Але є версія, що цей титул походить від *thane* – англосаксонського слова із цим же значенням [11]. Тани справді існували не лише в Шотландії, але й у саксонсько-норманському суспільстві. Отже, у поемі підкреслюються взаємини «посполитих» (душ у раю), яких оберігає сюзерен – Господь.

Цікаво, що соціальний стан самого героя-оповідача не названий; якщо розуміти прямо, що персонаж – ювелір, то стає зрозумілою його освіченість, проте все це може бути умовним – для можливості героїв інтелектуально спілкуватися; ця ж умовність спостерігатиметься в п'єсах Шекспіра. Принаймні герой достатньо обізнаний із Біблією, щоб вільно цитувати її в диспуті з героїнею (у цьому традиція твору – середньовічна), розуміти, коли йдеться про Аристотеля та інших філософів тощо.

Притча про виноградник і її зв'язок з іконографією. Пояснюючи небесне світло, героїня наводить притчу в Євангелії від Матвія про те, що Царство Боже збудоване високо, і там, як у винограднику, лози вчасно вкриваються листям і зав'язують плоди. Вочевидь, це притча про виноградник і виноградарів (Мт. 21 : 31–41); після розповіді пояснюється, що виноградник – Царство Боже, і там треба давати плоди своєчасно. «Тому кажу вам: Відніметься від вас Царство Боже й дасться народові, що буде приносити плоди його» (Мт. 21 : 43) [10, с. 34]. Також можна згадати, що Христос – Виноградна Лоза (Лоза Істинна, Христос Виноградар) – один з іконографічних типів, близький, зокрема, українській культурі. В Євангелії від Йоана Ісус порівнює себе з виноградиною, а Свого Батька – з виноградарем (Йн. 15:1 – 11), кажучи: «Я виноградина, ви – гілки» (Йн. 15 : 5) [10, с. 134]. Ця цитата навіть ближча до уривку з поеми, хоча в творі є посилання саме на Матвія.

Компаративний аналіз образу неземної діви та Дантової Беатріче: Церква й Вічна Жіночність. Видіння дами нагадує й Дантову Беатріче, явлену ліричному герою наприкінці долання Чистилища й у самому раю (новий переклад трилогії належить М. Стрісі). Про середньовічні (у тому числі апокрифічні) витоки шедедру Данте написано вже багато (від себе можу додати й фольклорні уявлення), тому слід просто навести кілька деталей: у «Пеклі» провідник Вергілій пояснює, що вміщені в першому колі нездатні узріти рай і Бога, бо нехрещені й не прийняли причастя: «Як нещасливіці, а не лиходії / ми згибли, й мука нашої осуди / в тім, що живем

бажанням без надії» (IV, 40–42, переклад М. Стріхи) [1, с. 69]. Добродесні нехристияни, у тому числі язичники (зокрема, Аристотель, за моделлю чийх поглядів поет і вибудовував концепцію гріхів) у пеклі не мучаться, перебуваючи тільки в лімбі (IV, 25–151), але їм не дано побачити істинного Бога [1, с. 16]. Герой «Перлини», звичайно, християнин, причому католик. Він не ідеальний (фактично весь твір присвячений подоланню гріха розпачу), але йому дано узріти божественне. Отже, ця поема – ще й історія душі (католицький жанр), приклад роботи над собою – так само, як герой Данте (чи сам автор) долає спокуси й пізнає себе, щоб стати гідним Раю.

Цікава філософська доктрина: аристотелізм став підґрунтям католицизму, що відчутно й у «Перлині», і в Данте, причому цей філософ називається в творі.

Діва-damosel відсилає й до Софії, а також до Вічної Жіночності. За католицькою доктриною героїня – ще й Аніма (те ж саме можна сказати про Беатріче), причому це вже не Самотня Душа (Аніма Сольа, яка потерпає під час митарств і тому потребує молитов). Ця Аніма вже в раю й досягла досконалості, Діва – це душа, готова до Богоспілкування [12, с. 139], тоді як смертний ще на шляху до прозріння. Але Небесна Аніма може дати йому ключ до праведності. Якщо розглядати маріологічний аспект, то для християнського Риму Діва Марія – покровителька Вічного міста [12, с. 139] (у творі згадується Небесний Град як царство). У контексті поеми це логічно, бо підґрунтя твору – католицьке.

Завдяки формальним і змістовим особливостям поеми «Перлина» стають зрозумілими й строфіка, й образність як сучасника аноніма (зокрема, Дж. Чосера, чий «Кентерберійські оповідки» перекладені М. Стріхою), так і пізніших англійських класиків: В. Шекспіра, В. Блейка (українською переклади вибраної поезії належать Олені О'Лір, поодинокі – мені – О. С.), О. Вайлда («Балада Редінзької в'язниці», українською переклав М. Стріха, п'єси і прозу – Р. Доценко, І. Корунець, О. Негребецький, Т. Некряч, Н. Трохим) та багатьох інших. Схожі тематичні мотиви та образність наявні в романі К. Льюїса «Переляндра» (український переклад належить А. Маслюху) тощо. Таким чином, поема «Перлина» допомагає глибше пізнати англійські реалії, демонструючи неперервність британської літератури.

Архетипна база поеми та фольклорні паттерни. Твір, попри версифікаційну вишу-

каність і явну обізнаність героїв із релігійними догматами, певною мірою ментально коріниться й у народній баладній традиції. Зокрема, це опис переходу межі різних світів і ставлення до потойбіччя. Батько хоче перейти потік до неземної діви – своєї дочки, – але та пояснює, що смертний потоне в холодних глибинах річки, де глина огорне плоть. (Мотив перебування живого й умерлого на різних берегах, як і сам потік або міст – архетипний, часто згадується в казках, народних баладах, легендах, міфах). Отже, неземна межа виявиться для людини згубною. Земна плоть і неземний дух гранично протилежні, це нагадає воскреслого Христа, Який сказав Марії Магдалині: “Noli me tangere!” (тобто «Не торкайся Мене!»), Йн. 20: 11–17). Цікаво, що в мистецтві Магдалина простягає руки й до Небесного Єрусалима, тобто (як і персонаж поеми «Перлина») прагне пізнати божественну сутність, але поки що не може цього зробити. Тут можна згадати й британські балади. Так, англійська балада початку XV ст. «Потривожена могила» (“The Unquiet Grave”) складена від імені героя (або героїні), що втратив (втратила) кохану (коханого). На прохання живого дати хоча б один поцілунок похований (або похована) відповідає: *«Мої вуста – це глини хлад, / Ним подих відгонить. / Торкнувшись глини й льоду вуст, / Загинеш через мить»* (тут і далі переклад мій. – О. С.) [3, с. 1]. Або в одному з варіантів відомої шотландської балади «Привид милого Вільяма» (“Sweet William’s Ghost”, у збірці Ф. Дж. Чайлда, варіант 77F), де прикметні слова привида коханого до Мей Маргарет: *«Йди додому, швидше, Мей Маргарет, / Візьмися вдома до шиття; / Бо як зі мною поруч ляжеш – / Свого позбудешся життя»* [3, с. 6–7]. Звичайно, це більше первісний, матеріалізований варіант, але він дає уявлення про сприйняття плоті англійською ментальністю середньовічної доби.

Проблема відтворення реалій українською мовою: буквализм у поєднанні з доместикацією. Своєю складністю поема ставить перекладачу своєрідний challenge, передовсім щодо визначення з тактикою й стратегією. А. Кам’янець і Т. Некряч пропонують два варіанти: «одомашнення» (доместикацію) й «очуження» [5, с. 11–14], проте зазначають: *«<...> загальна стратегія перекладу (одомашнення чи очуження) аж ніяк не визначає для перекладача наперед чітких тактик. У кожному конкретному випадку зазвичай доводиться розглядати цілий спектр чин-*

ників, що впливають на ефективність / неефективність тієї чи іншої тактики» [5, с. 14]. Ця теза доведена в поемі багатьма випадками. Так, куртуазна леді звертається до героя на «ти». Яким чином може звертатись адресат до адресантки в перекладі? Якщо це його донька – звертання відтворюється як «ти». Але оскільки дівка – насправді складний маріологічний образ, причому з натяком на вищу пані (сюзерена? суверена?), то доречно передавати звертання маскулінного персонажа на «ви». Це підтверджує й загальний тон героя, сповнений пошани (тоді як дівка, сповнена співчуття, вища та повчає смертного), причому у звертаннях акцентується на куртуазності побаченої мешканки раю. Отже, героїня недоступна для героя (як і Прекрасна Дама), проте між смертним і безсмертною можливий діалог.

У практичному аспекті виникає проблема через неспівпадіння довжини слів в оригіналі та в перекладі (відома компактність англійської мови). Скажімо, перший рядок дослівно звучить: «О перлино, окрасо Божого дня» [1, с. 2]. Але він алітераційний, тому довелося шукати слова, які б відповідали й розміру, й принципу алітерації. Також (з огляду на епоху та потреби еквілінеарності) подекуди вжито архаїзми – наприклад, «маргарита» (перлина), «нить», «сія», «брег» (берег), «ряд» (угода, договір – із притчі про виноградник, де власник – Господь – за угодою дав робітникам визначену платню), «скорб» замість «скорбота» тощо. Цей застарілий варіант означає переважно скорботу за померлим, що якраз і відповідає темі твору. Ужито й діалектизми, що походять від давніх коренів: «яркий», «єдний», «живець» (діал. – криниця: герой порівнює своє переповнене болем серце з криницею, яка переливається), «баю» (фольклорне – говорю) тощо. Одна з проблем – відтворення слова «перлина» відповідно до розміру. Це фемінітив (перлина – передчасно померла маленька донька героя; Дівка Марія в раю; містична сутність тощо), отже, здавалося б, найпростіше відтворювати в жіночому роді. Проте іноді розмір вимагає й слова «перл». Для рими також ужито слово «самоцвіт», що вміщує в себе поняття й «коштовності», й самої перлини.

Або, скажімо, інший цікавий випадок. Видіння прекрасної леді, яку герой побачив у раю, позначене куртуазним впливом. Одна зі строф містить саме такі прикмети середньовічної моди: *«Перл королівський без ціни, / Найбільша милість, зору зрима, / Як фльор-*

де-ліс квіткясні, / Як ірис, з шатами яркими, / строї сліпучі та ляні, / В сплетінні білім незмірима, / весільні перли ці мені / незнані видно й незлічимі. / Шнурки перлисті та сяйні / із заруків'ями тонкими. / Плаща прикраси – як вогні, / то перли див неоцінимі. // Вінець на діві був сяйний / із маргарит, мені незнаних, / і цноти перл білів ясний / в розмаї квітів незрівнянних. / А кожен кучерик м'який – / в короні локонів прегарних. / І графів гідний дух такий; / мов у слонову кістку вбрана. / І локонів блиск золотий, / і струмні кіс по плечах плинні. / І чистота, і велич в ній – / чар непорочної перлини» [9, с. 23–24].

Маркерами тут є убрання, зачіска і сам «імідж» величної пані. Але треба пояснити вибір мною деяких відповідників. «Фльор-де-ліс» (в оригіналі *flor-de-lis* [1, с. 18]) – дослівно – геральдична лілея (фр. *fleur-de-lis*, *fleur-de-lys*, сучас. англ. *flower-de-luce*) – королівська емблема. Тут можна побачити норманський вплив. Але насправді на гербах зображується ірис, що помітно при аналізі геральдики. Ця квітка означає й Матір Божу, і взагалі ніжність. У католицькій символіці Мадонні належать і лілея, й ірис. Оскільки поема містить маріологічні мотиви, у перекладі вжито варіант «ірис» поряд із «фльор-де-ліс».

Або «Шнурки перлисті та сяйні» в оригіналі – «подвійні шнурки». У цьому описі героїні, що нагадує Мадонну, виразно видно середньовічну моду.

Оскільки в середньоанглійській (як і в сучасній англійській) мові слова переважно коротші, ніж в українській, надмірний буквализм суперечив би принципу еквілінеарності та римуванню. Так, в оригіналі є винятково цікава алітерація: “So smole, so smal, so seme slyzt” [1, с. 1]. У цьому рядку налічується 7 звуків “s”. Дж. Р.Р. Толкін у поетичному перекладі зміг відтворити це точно: “So *smooth, so seemly, slight and small*”. Ресурси сучасної англійської мови (з огляду на незмінність коренів) дозволили не відступити під оригіналу. Але довжина українських слів не дала зберегти всю кількість алітераційних звуків (інакше довелося б розбити рядок на два й тим порушити стрункість не лише форми, але й самого задуму поета), тому в україномовному відтворенні використано склад «ле», який у перекладі вживається тричі: «Так лесько, легко дух летів» [9 с. 23]. Або: ліричний герой дорікає видінню (до якого хоче перейти на той берег), що неземна дама не вірить його бажанням і стверджує, нібито смертний говорить про незнане йому, тому він промовляє: «<...> Проте сприймаєте жор-

стоко / Слова митця, мов плин марінь, / Хвалу незнаним неглибоку, / Мов казку сказану видінь» [9, с. 27]. «Казка сказана» – питомий (доместикований) відповідник, але це компромісний варіант, бо в оригіналі – алітерація: “To leue no tale be true to tryze” [1, с. 28] (навіть якщо не рахувати звука *t*, який повторюється тут п’ять разів). Синоніми («вігадка», «байка») знизили б стиль «Перлини».

Висновки з проведеного дослідження. Компаративний аналіз демонструє зв’язок «Перлини» з творами не лише англійської, але й романської та кельтської літератур. Романський «субстрат» мотивується історичними причинами – норманським завоюванням і, як наслідок, популярністю куртуазного жанру, впливом версифікаційних форм на германський вірш. Стратегія українського перекладу базується як на буквализмі, еквіритмічності, еквілінеарності, так і певною мірою на доместикації. Головне завдання – зберегти архетипну основу поеми, її історичний, філософський, культурний підтекст. Важливу роль відіграє контекстуальний аналіз, причому одне з основних джерел твору – Біблія. Робота має перспективу продовження з огляду на складність та імпліцитність тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данте А. Божественна комедія: Пекло / Пер. М. Стріха / Д. Аліг’єрі. – Львів : Видавництво «Астролябія», 2013. – 352 с.
2. Данте А. Божественна комедія: Рай / Пер. М. Стріха / Д. Аліг’єрі. – Львів : Видавництво «Астролябія», 2015. – 368 с.
3. З англійських і шотландських народних балад / З різних діалектів англійської та мови скотс формою оригіналу переклала О. Смольницька. – 2013–2016. – Автор. комп. набір. – 250 с. (На правах рукопису).
4. Зі старопровансальської мови. Куртуазна поезія / Формою оригіналу переклала О. Смольницька. – К., 2013. – Автор. комп. набір. – 30 с. (На правах рукопису).
5. Кам’янець А. Інтертекстуальна іронія і переклад : [монографія] / А. Кам’янець, Т. Некряч. – К. : Видавець Карпенко В.М., 2010. – 176 с.
6. Лихачева С. Аллітерационная поэзия в творчестве Дж. Р.Р. Толкина : дис. на соискание ученой степени канд. филол. н., специальность 10.01.05 – литературы народов Европы, Америки и Австралии. – М., 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kulichki.com/tolkien/archiv/manuscr/li_dis99.shtml.
7. Міртін Дикий (Безумний, Myrddin Gwyllt, VI ст., Велс). Яблуна (“Afallennau”) / Формою оригіналу (напівсліпий переклад) переклала О. Смольницька. – К., 2014. – 7 с.
8. О’Лір О. Від перекладача / О. О’Лір // Беовульф / Із англосаксонської розміром оригіналу переклала О. О’Лір; наукові редактори К. Шрей і О. Фешовець. – Львів : Астролябія, 2012. – С. 151–152.

9. Перлина (уривок; анонімна середньоанглійська поема) / Із середньоанглійської формою оригіналу переклала Ольга Смольницька. – Автор. комп. набір. – 2013–2016. – 46 с. (На правах рукопису).
10. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Ukrainian Bible 63 DC. United Bible Societies 1990 – 55 М.
11. Шотландские титулы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scottishclans.ru/history/54-titles>.
12. Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы / Авт.-сост. В. Андреева и др. – М. : ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 556 с.
13. Pearl by J. R. R. Tolkien [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://allpoetry.com/poem/8499963-Pearl-by-J-R-R-Tolkien>.
14. The Pearl. A Middle English poem. A modern version, in the mèter of the original / By Sophie Jewett. – New York : Thomas Crowell & Co Publishers, 1908. – 103 p.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Pearl : An English poem of the XIVth century: edited, with modern rendering, together with Boccaccio's Olympia, by Sir Israel Gollancz, Litt. D., F.B.A. – Chatto and Windus : London, MCMXXI. – lii, 285 p. illus., facsim.

УДК 82.09.820 (73)

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ ЗАГОЛОВКІВ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Советна А.В., к. філол. н.,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаський державний технологічний університет

Лісун О.В. к. філол. н.,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаський державний технологічний університет

У статті досліджуються граматичні трансформації при перекладі газетних заголовків. Проводиться детальний аналіз перестановки, вилучення, додавання, заміни, антонімічного перекладу й транспозиції.

Ключові слова: транспозиція, антонімічний переклад, заміна, перестановка, додавання, вилучення.

В статье исследуются грамматические трансформации во время перевода газетных заголовков. Осуществлен детальный анализ перестановки, антонимического перевода, замещения, добавления, транспозиции и удаления.

Ключевые слова: транспозиция, антонимический перевод, замещение, перестановка, добавление, удаление.

Sovyetna A.V., Lisyn O.V. GRAMMAR TRANSFORMATIONS IN TRANSLATING AMERICAN AND BRITISH NEWSPAPER HEADLINES INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article studies grammatical transformations in the translation of newspaper titles. There is made a detailed analysis of permutation, antonymic translation, substitution, addition, transposition and omission.

Key words: special attention is drawn to transpositions, eliminations, amplifications, antonymic translation.

Постановка проблеми. Проблема визначення англomовного газетного заголовка завжди була об'єктом вивчення для багатьох учених, як зарубіжних, так і вітчизняних, серед яких І. Арнольд, О. Лазарева, Н. Шевченко В. Ронгінський, В. Мужев, Л. Терентьева, І. Сиров та інші.

Різноманіття думок та підходів можна помітити вже на етапі аналізу існуючих визначень заголовка. Разінкіна Н. при визначенні поняття заголовка звертається насамперед до його функцій: заголовок – власне назва публікації, тобто «вкрай стисле й влучне вираження головної ідеї твору» [7, с. 24].

Інші лінгвісти, зокрема Шахматов А., Пешковський А., Кухаренко В., Тураєва З., насамперед звертають увагу на структуру заголовка.

Актуальність теми газетно-інформаційного перекладу полягає в тому, що в сучасних умовах переклад заголовків набуває особливого значення, виступаючи як засіб реклами й спосіб інформування громадськості.

Постановка завдання. Метою роботи є детальний аналіз перекладу американських та британських газетних заголовків за допомогою трансформацій; порівняльний аналіз газетних заголовків двох мов і висвітлення їх структурних та граматичних відмінностей.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) вивчити поняття газетного заголовка в роботах різних лінгвістів;
- 2) розглянути існуючі класифікації функцій газетного заголовка та визначити його роль;
- 3) розглянути граматичні трансформації, що використовуються при перекладі в цілому;
- 4) перекласти заголовки англomовних газет на українську мову;
- 5) проаналізувати переклад.

Об'єктом нашого дослідження є заголовки британських та американських газетно-інформаційних статей.

Предметом вивчення є граматичні трансформації, що використовуються для перекладу інформаційних газетних заголовків з англійської мови на українську.

Ілюстративний матеріал склали 62 заголовки, дібрані з американських та британських онлайн-газет (The New York Times, The Wall Street Journal, The Washington Post, The Daily Telegraph, The Guardian та The Independent).

Виклад основного матеріалу дослідження. Граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови, на яку здійснюється переклад. Граматичні трансформації найчастіше простежуються в пере-

кладі. Перекладач майже завжди стикається з невідповідностями між граматичними структурами вихідного тексту та тексту перекладу. Для того, щоб швидко вибрати правильний варіант перекладу, перекладачеві необхідно знати всі види граматичних трансформацій: перестановку, заміну, вилучення й додавання, антонімічний переклад, транспозицію.

Перестановка як вид перекладацької трансформації – це заміна розташування мовних одиниць у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу. Перестановці зазвичай піддаються слова, словосполучення, частини складного речення, а також самостійні речення в тексті [1, с. 188]. Перестановки зумовлені низкою причин, основною з яких є відмінність у структурі речення в англійській та українській мовах. Англійське речення зазвичай починається з підмета (або групи підмета), потім іде присудок (група присудка), тобто центр повідомлення. Уся другорядна інформація (обставина часу, місця тощо) розміщується в кінці речення. Порядок членів речення в українській мові дещо інший: на першому місці зазвичай ставляться другорядні члени речення, за ними – присудок, а в кінці – підмет. Це необхідно враховувати при перекладі [9, с. 75].

Таке розміщення слів є звичайним для українського розповідного речення, в якому міститься повідомлення, всі елементи якого є новими для читача. Перенесення обставин місця та часу на перше місце пояснюється тим, що їх постпозиція щодо присудка призводить до більшого смислового виділення обставин. Тому в українському реченні обставини часто виносяться на перше місце, якщо на них не ставиться смисловий наголос. Напр.: “*New Orleans Musician Allen Toussaint Dies*” (5, № 10). – «У Новому Орлеані пішов із життя відомий композитор Алан Туссен».

При перекладі на українську мову в заголовку пропонується такий порядок членів речення: обставина місця – складений іменний присудок – означення – підмет.

Заміна – один із найпоширеніших видів перекладацької трансформації. У процесі перекладу замінитися можуть як граматичні одиниці (форми слів, частини мови, члени речення, типи синтаксичного зв’язку), так і лексичні, у зв’язку з чим можна говорити про граматичні й лексичні заміни. Крім того, замінитися можуть не лише окремі одиниці, а й цілі конструкції (так звані комплексні лексико-граматичні заміни) [1, с. 194].

Бархударов поділяє заміну на декілька категорій:

- 1) заміна форм слова;
- 2) заміна частин мови;
- 3) заміна членів речення [1, с. 194–209].

Під заміною форми слова розуміють заміну числа іменників, часу дієслів та ін.: “*Vietnam Agres to U.S. Termson Labor Rights*”. (5, № 5) – «Комуністичний уряд В’єтнаму **погодився** з умовами США надавати трудові права працівникам країни». У наведеному прикладі використана заміна часу дієслів.

Заміна числа іменників: *Kurdish forces* – курдська *армія*; *suicide bombers* – *подвійний теракт* (2, № 12).

Вельми поширеною при перекладі є заміна прикметника іменником або прислівником (заміна частин мови):

«У вас є заборгованість» – “*You are debt*” [8, с. 20].

Заміна членів речення (зміна синтаксичної структури речення).

“*Venezuelan president’s relatives indicted in US for cocaine smuggling*” (2, № 12). – «Правоохоронні органи США заарештували родичів президента Венесуели за контрабанду наркотиків».

У цьому варіанті перекладу використана зміна синтаксичної структури речення (*in USA* – *правоохоронні органи США*: обставину місця замінено на іменник, що виступає в ролі поширеного словосполучення).

Вилучення – це прийом перекладу, який характеризується пропуском одиниць, але семантична еквівалентність при цьому зберігається. Найчастіше вилученню підлягають семантично зайві слова, тобто слова, що мають значення, яке може бути зрозумілим і без цих слів [1; 3]. Надлишковими словами при перекладі українською мовою можуть бути слова, які в англійській мові виражають конкретні граматичні категорії, наприклад, артиклі та допоміжні дієслова. Як система будь-якої мови в цілому, так і конкретні мовні твори мають досить високий рівень надлишковості, що дозволяє перекладачеві використовувати ті або інші вилучення. Нерідко це є необхідним, оскільки в процесі перекладу численні додавання та пояснювальні фрази, які вводить перекладач для кращого розуміння, можуть зробити текст занадто великим. Тому перекладач, щоб урівноважити цю тенденцію, має намагатися (де це є можливим у рамках стилістичних норм) робити вилучення семантично надлишкових елементів вихідного тексту [2, с. 199–206].

Напр.: “*This is the most important task to do*”. – «*Це найважливіше завдання*» [6, с. 16].

Крім того, в англійській мові існує низка традиційно надлишкових висловів (pleonastic expressions), в яких слова не доповнюють, а повторюють одне одного: *dead and gone, fair and square, far and away, good and well, lord and master, null and void, odds and ends, regular and normal*. Їх зазвичай перекладають одним словом, напр.: *null and void* – нечинний, *odds and ends* – речутки, *regular and normal* – звичайний, *rules and regulations* – правила [6, с. 16–17].

“*What America looked like during the Great Depression?*” (6, № 13). – «Америка за часів Великої депресії».

У деяких випадках для того, щоб краще передати зміст мови-оригіналу (далі – ВМ), перекладачеві може знадобитися ввести кілька *додаткових* слів. Це трапляється як при перекладі з англійської на українську, так і навпаки. Причини криються в відмінностях синтаксису, граматики, у відсутності чітких лексико-семантичних еквівалентів у мові перекладу (далі – ПМ), а також іноді в суто стилістичних міркуваннях [5, с. 90]. Англійські речення зазвичай більш короткі, і при їх перекладі потрібно додати відсутні одиниці: “*Wherever you go – I follow*”. – «Куди б ти не пішов, – я піду за тобою».

При перекладах суспільно-політичної лексики часто виникає потреба в додаванні слова, що зумовлюється так званою компресією англійської мови.

Без таких трансформацій неможливий адекватний переклад значної кількості політичних термінів: *wage-strike* – страйк з вимогою підвищення заробітної плати. Наведемо інші приклади: *Pacific* – країни Тихоокеанського регіону, *coach* – головний тренер клубу (4, № 12).

“*Athletics governing body suspends Russia from all competitions*” (2, № 14). – «Керівництво чемпіонату з легкої атлетики тимчасово відсторонило Росію від участі в усіх змаганнях через допінговий скандал».

Така трансформація викликана необхідністю експлікувати імпліцитну інформацію першоджерела, прояснивши її на лексичному рівні для малознайомого з нею читача, напр.: *decontextualized* – поза контекстом, *to trot* – бігти руссю, *to jog* – бігти підтюпцем, *theorist* – вчений-теоретик; “*The Times wrote about it editorially*”. – «Газета “Таймс” писала про це в передовій статті» [6, с. 18].

Антонімічний переклад (*antonymous translation*) – заміна форми слова в ВМ на протилежну за значенням в ПМ (пози-

тивне значення – на негативне й навпаки). Суть антонімічного перекладу полягає в тому, щоб висловити думку лексичної одиниці першотвору через протилежне поняття, при цьому змінивши її структуру [4, с. 207]. Антонімічний переклад є заміною будь-якого поняття оригіналу протилежним поняттям у перекладі з відповідною перебудовою всього висловлювання, але зі збереженням змісту самого поняття. Існують три різновиди антонімічного перекладу: негативація, позитивація та анулювання двох негативних компонентів.

Негативація (*negativation*) – це спосіб перекладу лексичної одиниці без формально невираженої семи заперечення (у формі негативних префіксів *dis-, in-, un-*, суфікса *-less*, часток *no, not*, сполучників *nor, neither ... nor* або прислівників *nobody, none, never*) в ВМ словом / словосполученням з одним із таких заперечень у ПМ, напр.: *to fail* – не впоратися, *recently* – недавно, *small* – невеликий, *safe* – неушкоджений, *Remember!* – Не забудь! Інший приклад з британської газети: *great photos* – нерозміт фотографії (5, № 13).

Позитивація (*positivation*) – це спосіб перекладу лексичної одиниці з формально вираженою семою заперечення в ВМ словом / словосполученням без формально вираженої семи заперечення в ПМ, напр.: *unalloyed* – чистий, *unbroken* – цілий, *unkind* – злий.

Анулювання двох негативних компонентів (*annihilation*) – це спосіб перекладу лексичної одиниці з двома формально вираженими семами заперечення в ВМ словом / словосполученням без формально виражених сем заперечення в ПМ, напр.: *not impossible* – можливий, *not improper* – відповідний, *not until* – лише [6, с. 15].

В українській мові наявні переходи слів однієї частини мови в іншу. Відповідно, ці слова змінюють своє лексичне значення та граматичні властивості. Такий перехід частин мови називається **транспозицією**. Термін «транспозиція» у загальному значенні позначає явище використання однієї мовної форми чи одиниці в функції іншої.

Традиційно транспозицію поділяють на: 1) неповну, або синтаксичну, за якої змінюється тільки синтаксична позиція вихідної одиниці без зміни її морфологічної належності до відповідної частини мови; 2) повну, або морфологічну, за якої утворюється слово іншої частини мови [3, с. 692]. Відповідно до того, в яку частину мови переходить те чи інше слово, вирізняють *субстантивізацію* (перехід

в іменник), *ад'єктивацію* (перехід у прикметник), *вербалізацію* (перехід у дієслово), *адвербіалізацію* (перехід у прислівник) тощо.

Наведемо приклади: *stonehedge* – *кам'яна огорожа* (N → A); “*Copying architectural and engineering drawings once required many hours of work*”. – «У свій час *зняття коній з архітектурних та технічних креслень вимагало багато робочого часу*» (V+ing → N) – номіналізація; “*Critical controls are therefore placed within easy reach of astronauts' couches*”. – *Отже, важелі управління розміщують таким чином, щоб ними можна було легко управляти із сидінь астронавтів* (N → V) – вербалізація [6, с. 21]. Інший приклад з газети:

“*Neil Diamond performs in Sydney*” (1, №9). – «*Виступ Ніла Даймонда в Сідней*». У запропонованому варіанті перекладу використана номіналізація (V → N). Приклади з газети The Guardian: *Venezuelan president's relatives – родичі президента Венесуели* (A → N); *blood testing – тестування крові; cocaine smuggling – контрабанда наркотиків* (V+ing → N).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, перекладачу слід зважати на структурні та граматичні розходження між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури заголовка або граматичних змін. Оскільки лексика тісно пов'язана з граматиною, то дуже часто внаслідок трансформацій одночасно відбуваються лексичні й граматичні зміни.

Ми дослідили лише граматичні зміни, які відбуваються під час перекладу. Поза увагою залишилися не менш важливі аспекти перекладу, які стануть предметом дослідження науковців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бархударов Л. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. Бархударов. – Москва : «Международные отношения», 1975. – 240 с.
2. Виноградов В. Перевод. Общие и лексические вопросы / В. Виноградов. – К. : КДУ, 2004. – 240 с.
3. Вихованець І. Транспозиція / І. Вихованець // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. Русанівський (співголова), О. Тараненко (співголова), М. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. Бажана, 2004. – С. 692.
4. Корунець І. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : [підручник] / І. Корунець. – К. : Нова Книга, 2000. – 448 с.
5. Миньяр-Белоручев Р. Как стать переводчиком? / Р. Миньяр-Белоручев – М. : «Готика», 1999. – 176 с.
6. Науменко Л. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську = Practical Course of Translation from English into Ukrainian : [навч. посіб.] / Л. Науменко, А. Гордєєва. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 136 с.
7. Разинкина Н. Функциональная стилистика английского языка / Н. Разинкина. – М. : Высшая школа, 1989. – 182 с.
8. Рецкер Я. Теория перевода и переводческая практика / Я. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
9. Рецкер Я. Что же такое лексические трансформации? / Я. Рецкер // Международные отношения. – М., 1980. – 90 с.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. The Daily Telegraph, November 9, 11, 2015.
2. The Guardian, October 7, 2015; November 12, 14, 16, 17, 2015; December 3, 4, 2015.
3. The Independent, November 27, 30, 2015; December 1, 2, 3, 2015.
4. The New York Times, November 5, 6, 9, 18, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 2015.
5. The Wall Street Journal, November 10, 13, 2015.
6. The Washington Post, November 13, 24, 25, 2015.

УДК 811.161.2: 811.112.2

ЕВФЕМІЗМИ ІЗ ЦАРИНИ ЕРОТИКИ, АБО НИТКА АРІАДНИ ДО ДЕЛІКАТНОСТІ

Ткачівська М.Р., к. філол. н. доцент,
завідувач кафедри іноземних мов і перекладу

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті досліджуються евфемізми на позначення інтимних стосунків в українській та німецькій лінгвокультурах. Здійснюється класифікація евфемізмів із царини еротики, вибраних із народної творчості та словника Л. Ставицької «Українська мова без табу». Подаються приклади способів перекладу евфемізмів з української мови на німецьку.

Ключові слова: евфемізм, царина еротики, еротизм, класифікація, інтимні стосунки, переклад, аналіз.

В статье исследуются эвфемизмы для обозначения интимных отношений в украинской и немецкой лингвокультурах. Осуществляется классификация эвфемизмов из области эротика, отобранных из народного творчества и словаря Л. Ставицкой «Українська мова без табу». Приводятся примеры способов перевода эвфемизмов с украинского на немецкий язык.

Ключевые слова: эвфемизм, эротизм, классификация, интимные отношения, перевод, анализ.

Tkachivska M.R. EUPHEMISMS FROM THE REALM OF EROTICA, OR THE ARIADNE'S THREAD TO SENSITIVITY

The article deals with the euphemisms describing sexual relations in the Ukrainian and German lingual cultures. It presents the classification of euphemisms from the realm of erotica, which have been selected from folk art and contemporary sources, the dictionary "Ukrainian language without taboos" by Lesya Stavyska. The article provides examples of the ways of translation of euphemisms from Ukrainian into German.

Key words: euphemism, realm of erotica, eroticism, classification, intimacy, translation, analysis.

Постановка проблеми. Евфемізми – це мовна дипломатія, шлях уникнення прямих, грубих, часто «некомфортних» і небажаних у певній ситуації висловлювань, їх маскуванню та делікатне формулювання. Вони є характерними для різних сфер: політики, науки, освіти, військової справи, мистецтва, музики, а також стану людини, її відчуттів, дій, стосунків тощо. Евфемістичні висловлювання сприяють пом'якшенню мовлення, його витонченості. Якщо брати до уваги те, що евфемізм – це поняття не стільки мовне чи мовленнєве, а насамперед культурне [11], то саме в культурі проглядається ставлення лінгво-спільноти до певних суспільних норм та їх дотримання. Серед груп евфемізмів, широко презентованих у мові, особливе місце відведене евфемізмам на позначення інтимних стосунків. Вони є одним із яскравих виразників моральних цінностей людини, поваги до свого роду і його продовження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні існує чимало наукових розвідок, присвячених евфемізмам. Різні аспекти цього явища досліджували Н. Борисенко, В. Велигорода, Р. Вишнівський, А. Галайчук, В. Голофост, С. Григораш, Д. Зеленін, І. Ігнатенко, М. Лановик, З. Лановик, М. Лесюк, В. Палій, І. Пешкова, І. Мілева, Є. Снегірєва, Л. Ставицька, В. Федоренко, А. Шевердіна, М. Шевченко, А. Скорик, Є. Шумайлова, О. Януш,

Хв. Вовк, Е. Кніпф-Комлоші, Р. Рада, К. Бернат, В. Девкін, Е. Фляйшман, В. Гаверс, В. Гірт, М. Кньюпель, У. Вробель та ін. Однак евфемізми на позначення інтимних стосунків та їх переклад на іноземну мову все ще залишаються поза увагою науковців. Малодослідженим у цій галузі досі є переклад евфемізмів з української мови на німецьку.

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження евфемізмів із царини еротики та їх переклад. До основних завдань наукової розвідки належить аналіз евфемізмів на позначення інтимних стосунків в українській та німецькій лінгвокультурах, їх класифікація та наведення прикладів перекладу з української мови на німецьку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Царині еротики в українській лінгвокультурі завжди приділялася увага. Це засвідчує передусім щедрість на еротизми українська народна творчість. Щоб не висловлюватися відверто на теми-табу, українці підбирали до певних слів відповідні евфемізми. При цьому засвідчували свою вигадливість та багату уяву, образне мислення, відшуковуючи подібність царини еротики з рослинним та тваринним світом, сільськогосподарськими роботами, столярним ремеслом, побутом тощо. Це демонструють українські народні пісні, вірші, примовки з характерною для них евфемізацією та делікатним ставленням до

позначень, пов'язаних з інтимними стосунками. Безумовно, годі було б заперечити існування прямих українських позначень у цій сфері та їх уживання.

У словнику української мови евфемізм – це слово чи вираз, яким замінюють у мові грубе, непристойне, з неприємним емоціональним забарвленням слово; заміна грубих, непристойних, неприємних і т. ін. слів іншими словами [10, с. 45]. За Р. Радою, евфемізм – це соціально зумовлена форма висловлювання, яка пом'якшено формулює аморально сприйнятий аспект слова чи поняття [18, с. 65]. За Л. Ставицькою, вони слугують уникненню непристойностей [12, с. 44]. Тож евфемізм – це не абияк кинуте некоректне, грубе, непристойне слово, а здебільшого вдало продуманий заміник до неделікатних позначень. У більшості випадків він виконує в тексті естетичну функцію, призначену для запобігання неприємним ситуаціям, для обачності чи гречності в висловлюванні або для завуальювання чи навмисного уникання прямих позначень.

Для різних часових проміжків характерні свої заборони й потреба в завуальованості. Це пов'язано з багатьма об'єктивними чинниками, на які часто годі вплинути окремим мовцям. Зважаючи на те, що сучасне суспільство з огляду на півстолітню ретроспективу стало більш відкритим до багатьох досі табуйованих тем, нині трансформується підхід до моделі взаємин між чоловіком і жінкою. Низка сфер, у тому числі й царина еротики, потребують меншої евфемізації. Їх візуалізація в фільмах, театральних сценах, художній літературі, у журнальних, газетних та інтернетних статтях, рекламі стала більш звичною порівняно з, приміром, часами Радянського Союзу чи дорадянськими часами, коли ще не було ні таких технічних можливостей, ні суспільної відкритості. Це стосується й більш відкритого використання лексики із царини еротики. Нині зменшується потреба в утаємниченості інтимних стосунків, характерна раніше для української лінгвокультури. Виховання, оточення, внутрішні цінності людини, переконання, духовність належать до тих чинників, які сприяють дотриманню певних соціальних норм і не нівелюють важливість чеснот, у тому числі й коректність у спілкуванні. Однак час вимагає свого: наявні в українській мові еротизми, пестливо-зменшувальні евфемізми нерідко забуваються, зникають або зазвичай поступаються місцем іншим, часто знебарвленим, словам чи чужим

вульгаризмам, які (як і багато іншого мовного матеріалу) переймаються мовою й імплантуються в неї. Такий процес є природним, його неможливо спинити [16].

Кожна лінгвокультура по-своєму ставиться до позначення інтимних стосунків. Як стверджує М. Махній, усталені в різних народів норми сексуальної поведінки, включаючи її еротичний код і техніку, завжди співвідносяться з властивостями культури й конкретним способом життя [8, с. 10]. Оскільки народна творчість є виразником світосприйняття народу впродовж століть, вона є надійним кодом і ключем до багатьох тем, пов'язаних із розвитком етнокультури.

Евфемізація в народній творчості та сучасній художній літературі стосується різних сфер інтимності. Передусім це: 1) позначення статевого акту, 2) позначення чоловічих статевих органів, 3) позначення жіночих статевих органів; 4) позначення осіб, які мають інтимні стосунки; 5) інше. При порівнянні евфемізмів, які базуються на народній творчості (узагальнених та досліджених українськими лінгвістами М. Лесюком, М. Махнієм та С. Григораши), із евфемізмами, взятими зі словника нецензурної лексики та її відповідників Л. Ставицької «Українська мова без табу» [12], спостерігається чітка різниця в їх образності. Якщо в народній творчості йдеться передусім про евфемізми, пов'язані із сільським господарством, побутом, різного роду ремеслами («евфемізми наддіялектно-фольклорного характеру» [12, с. 44]), то в словнику Л. Ставицької зафіксовані як літературні слова, так і одиниці розмовної мови, лексеми жаргонного походження, одиниці книжно-літературного походження [12, с. 45], що мають зовсім іншу палітру позначень, значна частина яких характерна й для російської мови. Варто зазначити, що в народній творчості, передусім у піснях, йдеться не про те, щоб за допомогою евфемізмів тільки нейтралізувати «сороміцькі» поняття, а щоб «завдяки своїй закоріненості в семантичні універсали, міфологічні уявлення створити паралельний поетичний символічний ряд» [12, с. 46]. Порівняймо. 1. Евфемізми на позначення статевого акту: а) у народній творчості: *виорати борозну, розкусити горіх, замочити стручок, зібрати сливочки, з'їсти грушку, зробити з дівки молодицю, зняти з голови вінок* [3, с. 15]; *блукати лободою, варити кашу (кисіль), вибирати ленок, гнути вербу, дати джмеля, дати ласки з-під запаски* [8, с. 64]; *орати, сіяти, косити, олій бити, проорати*

нивку, піти по горішки, розтолочити грушкунку, тютюнець носити, гиблювати, набити бочку, тесати лати, дрімбати, грати, грати в скрипку, роздерти фартух [7, с. 158–162]; б) у словнику Л. Ставицької: бум-бум, пила, перепих; вдути, вставити, грати (на гітарі), взути, шайбу засадити (загнати), шпилити, шпокнути [12]. 2. Евфемізми на позначення чоловічого статевого органу: а) у народній творчості: горобчик, кінчик, колісниця, орач, орчик, косар, муляр, коминар, грузчик, герой, жолудь та ін. [3, с. 12–13]; бобик, будяк, гриб, колосок; цибух, прутень, котик, лошук, окунь, півник, гвоздець, голка, дзигарнічка, клинок, лиса голова, гульочка, жили, слушний палець, колісниця, люшня, мотор, гарбуз, сало, герой, козак в червоній шапці; смичок, сопілчина, жупан, кутас, китичка [7, с. 195–214]; кукурудза / качан, огірок, перчик, колосок, буряк, дуб, рак / рак-неборак, шука / шупак, ковбаса [6, с. 35–50]; б) у словнику Л. Ставицької: антена, апарат, балда, банан, брехунець, брусок, буйок, гвинт, еклер, залупа, кінець, ковбасина, коряга, друг, дружок (милий), патик, поросля, прутень, пуцалін, смичок, стрижень, торпеда, фачик, фол, хазяйство, хам, хер, хрін, шишка [12, с. 321]. 3. Евфемізми на позначення жіночого статевого органу: а) у народній творчості: ягничка, кицька, ворна, тава, пташка, хатка, хлівець, брама, криниця, криниченька, кирниченька, макітра, паляниця, мед, пиріг, вушко, очко, ротик, розкішниця, червона кожушина, червона китайочка, скрипка, парасоля, борозна, нивка, дірка, гніздечко [7]; б) у словнику Л. Ставицької: ворота, гітара, гудок, імперія, люся, манда, обизянка, передок, печера, пиріжок, розкішниця, шахна, щілина (едемна) [12, с. 321]. 4. Позначення осіб, які мають інтимні стосунки: а) позначення в народній творчості (жінка легкої поведінки): шельма, оферма, велика зрада [7]; б) у словнику Л. Ставицької: бікса, бедка, бублик, кадр, катакомба, дальнобійниця, Еммануель, пейзажистка, муха, клізма, мочалка, нічний метелик, свердловина, халява, чума, шалава, яцірка, имара. Більшість із них є лексичними одиницями кримінального походження [12]. 5. Інше. Місце любовних зустрічей: а) у народній творчості: під бучками, під куциком-рокитою, під рясним горіхом, на зеленій фой, у пахучім оборозі [7]; б) у словнику Л. Ставицької (місце інтимних стосунків): притон (флет-хата, хаза, хавіра, хата, шалман) [12, с. 321].

Німецька лінгвокультура також багата на евфемізми, зафіксовані в народній творчості.

Т. Бойко, досліджуючи лінгвокультурний концепт *Minne / Кохання* в німецькій поезії мінезангу XII–XIV століть, зазначає, що в мові мінезангу еротичної евфемізації зазнають лексеми, що належать до військової тематики (*purgelin – die kleine Burg, cuspis – der Spieß, scheide – die Scheide, mezzel – das Messer*), до різних професійних сфер (*ein guot geschirre – ein herrliches Werkzeug, brunne – der Brunnen, boum – der Baum, strô – das Stroh*), до світу флори й фауни (*ratz – die Ratte, pffiferling – der Pffiferling, mauroch – die Morchel*) і до сфери повсякденного вжитку (*tasch – die Tasche, peil – die Kerbe, rock – das Kleid, friunt – der Freund*) [1, с. 14]. Досліджуючи форму обценності нюрнберзької карнавальної гри XV століття як «літературну комунікацію замкнутої соціальної групи», Й. Мюллер зазначає, що чоловічий статевий орган у 15-му столітті називали як інструмент (*fidelpogen, ror, geschirr, nadel, zapf, holz, kreide*), їжу (*wurst, schlenkerpraten, flaisch*), тварину (*esel, maulwurf*) та ін. Інтимні стосунки позначалися назвами окремих професій та різного роду діяльності (*dreschen, nachgraben, gerben, tzbereiten, gar machen, nageln, bohren, rauchfrankh thuet keren, nieten, mahlen*), грою на музичних інструментах (*geigen*). Як зазначає Й. Мюллер, для позначення дітородних органів у XV столітті використовувалися такі евфемізми: вагіна – луг (*Wiese*), поле (*Fruchtfeld, Leckfeld*), посудина (*Gefäß*) шкатулка (*Schachtel*), Haus, (*Küche, Ofen*), позначення тварин (*Igel*), позначення музичних інструментів (*Geige, Trumpe (Trommel), pritsche*). [17, с. 10–55]. Т. Бойко зауважує, що описове називання вкрай табу йованих суспільством частин людського тіла та найвідвертіших елементів спілкування закоханих сформувало особливий «еротичний код» німецької нації, який виконує вуалітивну, превентивну й карнавалізуючу функції, демонструючи оригінальну народну сміхову культуру німецькомовної спільноти епохи Середньовіччя [1, с. 15]. При порівнянні евфемізмів із народної творчості німецької та української лінгвокультур знаходимо як спільне, так і відмінне, що могло б стати об'єктом окремого дослідження. Тільки деякі з перелічених евфемізмів із народної творчості обох лінгвокультур зустрічаються й у сучасній мові.

Сьогодні німецька мова володіє широким арсеналом евфемізмів на позначення інтимної лексики, зафіксованих у найрізноманітніших джерелах, у т. ч. лексикографічних. Широка їх палітра представлена в

інтернеті. До них належать: 1) позначення статевого акту: а) загальне позначення процесу: *miteinander schlafen, Liebe machen, es miteinander treiben*; б) процеси, пов'язані з насолодою: *vernaschen*; в) процеси, пов'язані з народженням дітей: *Kinder machen, Kinder erzeugen*, г) пов'язані з працею та побутом: *nieten, boren, hobeln; aufsatteln, poppen einen Quickie hinlegen* та ін. [19]; 2) позначення чоловічого статевому органу: *Glied, Pullermann, Pillermann, Lümmel, Latte, Bolzen, Zauberstab, Kindermacher, Hammer der Lust, kleiner Freund, Rohr; Rute, Ende, Schwert, Stoß, Phallus, Stößel, Kolonne, Schlange, Wedel, Schweif, Dödel, Außenminister, Strohalm, Yogi* [19]; 3) позначення жіночого статевому органу: а) позначення рослинного світу: *Feige, Flaume, Pflaume, pfläumchen, Pfirsich, Kirsche, Zwetschge*; б) пов'язане з органами людини, тварини: *Forellenmund, Liebestunnel*; в) пов'язане з природою / навколишнім середовищем: *Freudental*; г) пов'язане з будівлями, приміщеннями: *Lümmelstube, Garagentor, Lusthöhle*; г) зооніми: *Maus, Kätzchen, Frosch, Muschel, Muschi*; д) місце, отвір: *Spalte, Höhle, Loch, Möse*, е) інші позначення: *Lulu, Lulli, Venus, Tempel der Lust* [19]; 4) позначення осіб, які ведуть аморальний спосіб життя: *leichtes Mädchen, Straßenmädchen, Flittchen, Liebesmädchen, Schnepfe, eine, die es für Geld macht, eine, die das älteste Gewerbe der Welt betreibt, Dame aus dem horizontalen Gewerbe, Bordsteinschwalbe, Dorfmatratze* (про жінку) [19]; 5) позначення осіб іншої орієнтації: *von anderem Ufer; Mannsweib, halber Hahn, halber Mann, halbe Frau, kesser Vater* [19].

Евфемізми на позначення інтимних стосунків та еротики в цілому широко представлені в сучасній літературі. Їх відтворення іноземними мовами потребує як фонових знань, так і перекладацької вправності, оскільки далеко не завжди існують їх закономірні відповідники. Та це не означає, що переклад евфемізмів із царини еротики – марні пошуки нитки Аріадни. Заради донесення до цільової аудиторії делікатності висловлювання, закладеної автором у твір, збереження стилю твору, перекладачі здебільшого вдаються до пошуку евфемізму з такою ж чи подібною конотацією. За їх відсутності перевага надається прямому значенню. Цей аспект сучасної трансляторики досі залишається малодослідженим, оскільки негативна площа певних явищ, предметів, дій, ситуацій, учинків, пов'язаних зі звичаями народів, релігійними переконаннями, нормами поведінки може мати в різних мовних

спільнотах суттєві відмінності. Вони проглядаються навіть у межах однієї лінгвостільноти. Наприклад, досліджуючи корейські евфемізми, І. Пешкова зазначає, що переклад евфемізмів є дуже важким насамперед через те, що навіть не всі корейці знають, як і коли їх використовувати [9]. А. Галайчук говорить про можливі способи відтворення евфемізмів за допомогою евфемізмів, евфемізацію перекладів, відтворення евфемізмів за допомогою прямої номінації [2, с. 232]. У царині еротики прямою номінацією часто є обценізи. Коректність відтворення обценізмів за допомогою евфемізмів досі залишається дискусійним питанням [15]. При перекладі евфемізмів, вигуків, лайливих слів, які виступають заміном мата (тобто вже є емоційно слабшими від похідного слова), трансляторика також передбачає використання універсальних лайливих слів та вигуків, які дещо пом'якшують текст [13].

Дослідження семантичних підгруп евфемізмів і їх наповнення засвідчують присутність у кожній із них достатньої кількості окремих лексичних одиниць і фразем, що збільшують поле вибору для перекладацьких рішень. Оскільки будь-яка мова має свою палітру асоціацій та відчуттів, кожен окремий приклад перекладу базується на підборі відповідника (у т. ч. окаянізму чи відомого евфемізму), зрозумілого для цільового читача. Це засвідчують окремі зразки перекладу творів сучасних письменників. Розглянемо деякі приклади: 1) позначення осіб, які мають інтимні стосунки: *валютна* – *Valuta-Nutte* f =, -n (укр.: «Вона ж валютна» – нім.: “*Sie ist ja eine Valuta-Nutte*” (Ю. Андрухович, «Московіада»); особи іншої орієнтації: *голубий*, -ого, ч.; мол., крим. «гомосексуаліст» (той, що має стосунок до гомосексуалістів або притаманний їм; від амер. розм. blue – непристойний, еротичний, голубий) – *schwul* (укр.: «*Tu часом не голубий?*») – нім.: “*Bist du vielleicht schwul?*” (Ю. Андрухович, «Перверзія»)); 2) позначення інтимних процесів: *переспати* – *mit j-m schlafen* (укр.: «*Переспав з випадковою кобітою*» – нім.: “*Er hatte mit einem Mädchen geschlafen...*” (Л. Дереш, «Поклоніння Ящірці»)); 3) позначення хтивості: *не пропускати жодної спідниці* (бути особливо хтивим) – *keinen einzigen Rock entgehen lassen* (укр.: «*Це чувак, який до самої смерті – себто ще цілих 43 роки – не пропускав жодної принагідної спідниці, ти уявляєш?*») – нім.: “*Ein Kerl, der sich bis zu seinem Tod – also noch ganze 43 Jahre – keinen einzigen*

Rock mehr entgehen ließ” (Ю. Андрухович, «Таємниця»)); 4) місце інтимних стосунків: *грішне ложе – Sündenlager*, п (укр.: «...і мертві тулуби у синяві ночей стають за грішні лежа бездомних любощів кривляк і шлюх...») – нім.: *“Die toten Rümpfe werden in der dunkelblauen Nacht zum Sündenlager und böse Sterne giessen Qualen aus auf Narren, Schlampen...”* (Ю. Андрухович, «Дванадцять обручів»)); 5) зачаття дитини: *зробити першу дитину – erstes Kind machen* (укр.: «Обидвоє були катастрофічно немолоді й самотні, тому чимшивидше побралися і зробили першу дитину») – нім.: *“Beide waren ganz und gar nicht mehr jung und extrem einsam, also taten sie sich möglichst schnell zusammen und machten ihr erstes Kind”* (Ю. Андрухович, «Таємниця»)); 6) небажана вагітність: *залетіти* (несподівано завагітніти) – *es hat j-n “erwischt”* (укр.: «<...> та «залетіла», на аборт або не вистачало грошей, або та мандрюха просто не хотіла») – нім.: *“<...> sie hat es “erwischt», und für eine Abtreibung war kein Geld da, oder die Zicke wollte einfach nicht”* (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці»); 7) позначення інтимних органів: *розкішниця, -і, ж.* (жіночі статеві органи) – *Muschi f =, -s* (укр.: «А дбайливо вибрита розкішниця? Це щось тобі говорить?») – нім.: *“Und die sorgfältig rasierte Muschi. Sagt dir was?”* (Ю. Винничук «Танго смерті»); *дирка* (від рос.: дырка, укр.: дірка) – *Möse f, -n* (укр.: «хе-хе, завтра – підстерегти якусь дирку...») – нім.: *“Morgen zum Beispiel, he-he, einer Möse auflauern”* (Л. Дереш, «Намір») та ін. У більшості випадків при перекладі йдеться про трансляторну відповідність: евфемізм мови оригіналу → евфемізм мови перекладу (повна еквівалентність, часткова еквівалентність). Цілковите збереження образності евфемізму в перекладі сприяє досягненню повної еквівалентності. Це здебільшого спричинене наявністю в мові оригіналу та мові перекладу однакових евфемізмів, у т. ч. фразеологічних одиниць (на конотативному та денотативному рівні). Наприклад: *переспати з кимось – mit j-m schlafen, не пропускати жодної спідниці – keinen einzigen Rock entgehen lassen, зробити дитину – ein Kind machen*. Евфемізм може відтворюватися за допомогою іншого евфемізму за різною шкалою наближеності до оригіналу, з повним / частковим збереженням смислового наповнення. Наприклад (повне збереження смислового наповнення): *зблудити* (1. збитися з правильного напрямку [10], стати на блудну дорогу. 2. Від блуд, -у, чол., заст. статева розпуста) – *mit j-m*

sündigen (грішити): укр.: «Учора я зблудив із ледве знайомою жінкою» – нім.: *“Gestern habe ich mit einer fast Unbekannten gesündigt”* (Ю. Андрухович «Перверзія»). Безумовно, перекладачеві не завжди вдається досягти повної еквівалентності й відтворити образність у цільовій мові. Для підбору відповідників мови перекладу важлива не тільки трансляторна еквівалентність, але й орієнтація на німецькомовного читача. При неможливості підбору повного відповідника для забезпечення стильової цілісності висловлювання переклад передбачає також заміну денотативного образу. Безумовно, у кожному окремому випадку перекладач вдається до різних засобів, які, на його думку, є найбільш вдалими. Наприклад, використання лапок як натяк на переносне значення спостерігається при відтворенні слова *залетіти* (несподівано завагітніти) – *es hat j-n “erwischt”*, де лексичні одиниці обох мов містять семи «несподіваний», «непередбачений», презентовані в лексемі «залетіти», що сприяє збереженню як смислового наповнення висловлювання, так і емоційних установок. Часткові відповідники з деякою зміною образності в більшості випадків не порушують конотативні зв'язки. Якщо в тексті оригіналу вживається жаргонний евфемізм, який не завжди слугує для делікатності висловлення, то його відтворення в мові перекладу за допомогою менш забарвленого й не обов'язково жаргонного евфемізму сприяє нейтралізації / пом'якшенню висловлювання й змінює емоційні установки автора. Наприклад: *тра*нутися* (док., з ким. евфем., вульг.-простор.: вступати в статевий контакт, здійснювати статевий акт із кимось) – *etwas (es) miteinander tun* (укр.: «А ми так і не тра*нулись») – нім.: *“Und getan haben wir's nicht miteinander”* (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці»). При відтворенні евфемізму з інтимної сфери за допомогою лексичної одиниці з прямим значенням (евфемізм → обценізм) спостерігається втрата делікатності висловлювання: *займатися блудством – fi*ken* (укр.: «<...> ти тут бізнесом займаєшся чи блудством?») – нім.: *“<...> willst du f*cken oder Geschäfte machen?”* (С. Жадан «Депеш Мод»)).

Як в українській, так і в німецькій мовах існує низка сталих словосполучень, посилянь, негативних побажань, вставних слів, вигуків (уживаються з метою вираження захоплення, здивування, недовіри до когось / чогось, байдужості, незадоволення тощо), до яких входять евфемізми еротичної сфери. У біль-

шості з них втрачається їх первинне значення (наприклад, *бля*ь* – позначення жінки легкої поведінки), тому при перекладі вони відтворюються за допомогою відповідних вигуків, вставних слів etc. мови перекладу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, евфемізми є мовною дипломатією, яка допомагає автору завуальовано говорити про певні речі. Використання в художній літературі евфемізмів із царини еротики сприяє делікатності висловлювання й дає можливість обійти прямі позначення. Проте в творах сучасних письменників спостерігаємо як присутність евфемізмів, так і наявність вульгаризмів та обценізмів, що не завжди є виразником мовної дипломатії. Дослідження демонструє, що найкращим перекладацьким рішенням є відтворення евфемізму мови джерела за допомогою евфемізму мови перекладу, що зберігає стиль твору. Проте відтворення евфемізму за допомогою прямих значень, у тому числі з використанням обценізму, теж не є винятком.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко Т. Лінгвокультурний концепт MINNE / кохання в німецькій поезії мінезангу XII – XIV століть: структурний та семантичний аспекти : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Т. Бойко. – Київ : Б.в., 2011. – 20 с.
2. Галайчук А. Художні евфемізми та проблеми їх відтворення у перекладі / А. Галайчук. – 2013. – С. 231–239.
3. Григораш С. Лексика і фраземіка інтимної лірики (на матеріалі українського фольклору) : автореф. дис ... канд. філол. наук : 0.02.01 / С. Григораш ; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Б.в., 2007. – 20 с.
4. Гримич М. Етнолінгвістичні підходи до вивчення сороміцького фольклору / М. Гримич // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць. – К. : УНІСЕРВ, 2004. – № 17. – С. 133–136.
5. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців / І. Ігнатенко. – Клуб сімейного дозвілля, Харків, 2016. – 223 с.
6. Ігнатенко І. Чоловіче тіло у традиційній культурі українців / І. Ігнатенко. – Клуб сімейного дозвілля, Харків, 2016. – 223 с.
7. Лесюк М. Еротизм в українському пісенному фольклорі: лінгвістичний аспект / М. Лесюк. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 244 с.
8. Махній М. Зачарована етноеротика: Метаморфози українського лібідо / М. Махній. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2012. – 320 с.
9. Пешкова І. Лексичні особливості корейської мови та їх значення для перекладу на українську мову / І. Пешкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6400/Peshkova_Leksychni_osoblyvosti_korejskoyi_movy.pdf.
10. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/>.
11. Снегірєва Є. Евфемізми як витончена форма мовленнєвого мистецтва / Є. Снегірєва // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2012. – С. 261–266.
12. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізми. Евфемізми. Сексуалізми / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 454 с.
13. Ткачівська М. Вставні слова і мовне табу (про ще одну проблему лихослів'я) / М. Ткачівська // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 266–270.
14. Ткачівська М. Мова гніву або вербальне опоганення / М. Ткачівська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологічна (мовознавство): збірник наукових праць / (гол. ред. Н. Іваницька). – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2014. – Вип. 19. – С. 263–268.
15. Ткачівська М. Мовні «заплати» або лихослів'я (перчений хліб перекладача) / М. Ткачівська // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – № 3 (286) лютий 2014. – С. 50–57.
16. Ткачівська М. Обценізм der Arsch і його потенціал в німецькомовних перекладах / М. Ткачівська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Острог : Видавництво національного університету «Острозька академія», 2016. – Вип. 62. – С. 331–334.
17. Müller Johannes. Schwert und Scheide : d. sexuelle u. skatolog. Wortschatz im Nürnberger Fastnachtspiel d. 15. Jh.. – Bern [u.a.] : Lang, 1988.
18. Rada, Roberta. Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache: mit besonderer Berücksichtigung der Eigenschaften von Euphemismen / Roberta Rada. – Budapest : Akad. Kiadó, 2001. – 212 S.
19. Wort-gesucht. Wörterbuch für Synonyme und Antonyme vieler deutscher Wörter. Webseite. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wort-gesucht.de/>.

УДК 81'255.2+81'255.4=111=161.2:82-1Кіплінг

ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ВІРША РЕДЬЯРДА КІПЛІНГА «ТОМЛІНСОН»

Трібушна О.М., студентка

Херсонський національний технічний університет

Мазур О.В., к. філол. н., доцент,

доцент кафедри теорії та практики галузевого перекладу

Херсонський національний технічний університет

У статті проаналізовано шляхи відтворення та прагматичний вплив на читача метафор вірша Редьярда Кіплінга «Томлінсон» в оригіналі та українських перекладах.

Ключові слова: переклад поезії, інтерпретація, метафора, прийом перекладу, прагматичний вплив.

В статье проанализированы приёмы передачи и прагматическое влияние на читателя метафор стихотворения Редьярда Кипплинга «Томлинсон» в оригинале и украинских переводах.

Ключевые слова: перевод поэзии, интерпретация, метафора, приём перевода, прагматическое влияние.

Tribushna O.M., Mazur O.V. RENDERING THE METAPHORS OF "TOMLINSON" BY R.K. IN THE UKRAINIAN TRANSLATION

The article highlights the translational approaches to transcoding the metaphors of "Tomlinson" in the Ukrainian translational version from pragmatic perspective.

Key words: poetry translation, interpretation, metaphor, translation method, pragmatic influence.

Постановка проблеми. Переклад поетичних творів має особливості, які роблять неможливим відтворення всіх складових внутрішньої й зовнішньої матриці. Метафори належать до т. зв. «внутрішньої матриці» поетичного твору (термін В.С. Виноградова), і їх важко відтворювати. Причини труднощів перекладу полягають у різних площинах: семантичній, когнітивній, жанрово-стилістичній. Отже, зіставне дослідження інтерпретації поетичних метафор є проблемою, розв'язання якої стане кроком до більш глибокого вивчення специфіки їх відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням англо-українського перекладу поетичних метафор займалися такі сучасні дослідники, як Л.В. Коломієць у праці «Перекладознавчі семінари: актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу», Б.С. Лепкий «До питання про переклади ліричних поезій», М.М. Дудченко в праці «Поетична метафора й шляхи її відтворення в українських віршованих перекладах (на матеріалі англійської поезії)» та інші. Проте відтворення метафор поезій Р. Кіплінга українською мовою ще не є досконало висвітленим у сучасному українському та / або британському перекладознавстві.

Постановка завдання. Отже, метою нашої розвідки є прослідкувати взаємозв'язок між шляхами відтворення метафоричного світу

вірша Р. Кіплінга «Томлінсон» та прагматичним впливом текстів оригіналу й перекладів на читача; у ширшому розумінні – дотримання перекладачами т. зв. принципу функціонально-естетичної рівності через відтворення текстової прагматики. Наступним кроком у розробці окреслених вище проблем вважаємо дослідження функцій метафоричних образів поезій Р. Кіплінга через методологію когнітивної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж звернутися до аналізу метафоричного світу вірша Р. Кіплінга «Томлінсон» в оригіналі та в українських перекладах, пропонуємо читачу ознайомитися із загальними відомостями про твір, релевантними для відтворення його образної системи.

Як зазначають дослідники творчості видатного британського письменника, цей вірш не має меж ані в часовому вимірі, ані в просторовому, адже його метафори мають загальнолюдське звучання. Ці тропи є найефективнішим способом розкриття художнього образу [4]. Вірш написаний поетом під впливом емоцій майже на підсвідомому рівні, про що свідчить саркастичний тон твору. Він набуває нового звучання в умовах сучасності. Багатозначність завуальованих смислів цього вірша стає актуальною не тільки для пересічних людей, але й для елітарного прошарку суспільства: йти своїм Шляхом, уміти все життя присвятити

своїй Справі, об'єднати людей задля досягнення мети.

У певному сенсі Р. Кіплінг через вірш «Томлінсон» відреагував нещадним сарказмом на рух «естетів», представники якого носили довге волосся, були пишномовними, екзальтовано одягалися, жили в аристократичному районі в центрі Лондона [2, с. 277]. В образі головного героя автор змалював нікчемне існування, відсутність мети й марнування життя. Сюжет вірша може бути стисло переказаний так: якийсь померлий Томлінсон не зміг відповісти, чому Петро має відкрити перед ним Небесні ворота. Коли те ж саме відбулося біля Пекельних воріт, Диявол повернув його на Землю для того, щоб він згрішив «як слід» [2, с. 39; 2, с. 253]. Таким чином, увесь вірш є розгорнутою метафорою (нікчемності / смислу) людського життя. Вона може складатися з декількох слів, рядків, строф, які створюють єдиний образ. Розгорнуті метафори, як правило, розкриваються в великому уривку тексту [1].

Під **метафорою** ми розуміємо троп поетичного мовлення, в якому певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ і предметів через інші за схожістю (*“The Wind that blows between the Worlds, it nipped him to the bone”*) [2, с. 34] та контрастністю (*“the desperate legions”*) [2, с. 34]. Це – перехід інтуїтивного осяяння у сферу раціональних понять: *“The good that ye did for the sake of men on the little Earth so lone!”* [2, с. 32]. Через вищезгадані метафори ми, слідуючи за прагматичним задумом автора, усвідомлюємо, що Земля одна, і якщо ми не будемо робити іншим добро, то ніде буде дітись від руйнації й занепаду не тільки в матеріальному світі, а й у духовному.

Сконцентруючи та узгоджуючи в потужному семантичному полі найвіддаленіші чи найнесумісніші асоціації, метафора постає суцільним нерозчленованим тропом, який може розгортатися у внутрішній сюжет, неприйнятний з огляду на раціоналістичні концепції. Метафора тут подібна до загадки, але з тією відмінністю, що не підлягає декодуванню, вимагаючи визнання за собою нової реальності, розбудованої за естетичними принципами [3, с. 444].

Розглянемо декілька прикладів перекладу метафор та проаналізуємо, до яких прийомів вдавалися Володимир Чернишенко та Марина Левіна, інтерпретуючи їх. Оскільки порівнювати треба не метафору тексту оригіналу з метафорою тексту перекладу, а відтворення змісту окремих строф або рядків та збережен-

ня-незбереження текстової прагматики в інтерпретаціях, прослідкуймо реалізацію вищезгаданого явища з цих позицій.

У наступних рядках ми бачимо **втрату метафоричних епітетів**: 1) *“The good that ye did for the sake of men on the little Earth so lone!”* [2, с. 250]. – «Зізнавайся, чи набереться в тебе досить хороших справ?» (Чернишенко В.) [2, с. 250]. – «Що доброго людям ти зробив? Скажи – тоді впушу» (Левіна М.) [2, с. 33]. В обох перекладах опущені мінорні епітети «*little*» та «*lone*», що нівелює тональність вищезгаданої метафори й у вимірах сприйняття цілісного тексту робить його звучання для читача нейтральнішим за оригінал.

Деметафоризація присутня в такому прикладі: 2) *“They may hold their path, they may leave their path, with never a soul to mark: // They may burn or freeze, but they must not cease in the Scorn of the Outer Dark”* [2, с. 34]. – «З тих, що досі живуть, маю власну путь – зорі-зорями, а між тим, // Хоч і можуть світити, та їм ніде подітись від бездонної пустоти...» (В. Чернишенко) [2, с. 251]. – «Стоять вони над ним чи ні – їх не побачимо ми, // Горять чи мерзнуть, але не щезнуть у проклятті Пімьми» (Левіна М.) [2, с. 35]. У перекладі В. Чернишенка ми зустрічаємо еліптичне структурне перетворення метафори в першому рядку: *“They may hold their path, they may leave their path, with never a soul to mark:”* перетворилося на «З тих, що досі живуть, маю власну путь – зорі-зорями, а між тим,»; та згортання метафори, зниження експресії метафоричного значення *“in the Scorn of the Outer Dark”* – «від бездонної пустоти» у другому рядку. **Еліптичне перетворення метафори** – це зміна її форми шляхом скорочення, що може мати вигляд неповного речення, яке відповідно до контексту можна відновити. У перекладі М. Левіної присутня деметафоризація у першому рядку: *“They may hold their path, they may leave their path, with never a soul to mark:”* перетворилося на «Стоять вони над ним чи ні – їх не побачимо ми», а також повна образна заміна в другому рядку: *“They may burn or freeze, but they must not cease in the Scorn of the Outer Dark”* – «Горять чи мерзнуть, але не щезнуть у проклятті Пімьми». Отже, звучання вірша в перекладах утратило вагу стилістичного повтору *their path* з дієслівними конструкціями *may hold* та *may leave*, а експресивний вираз *must not cease in the Scorn* із модальним негативним відтінком неминучості змінився на більш нейтральний із відтінком безвиході та вимушеності.

Вилучення метафори спостерігаємо в таких рядках: 3) “*Get hence, get hence to the Lord of Wrong, for thy doom has yet to run*” [2, с. 34] – «Тож для тебе – Ворота Пекла, то й лети вже хутчіш до них» (В. Чернишенко) [2, с. 251]. – «Іди собі до Князя Питьми, судити тебе не нам» (М. Левіна) [2, с. 35]. У перекладах утрачається вплив на читача фрази “*for thy doom has yet to run*”, в якій закладено глибокий сенс невідворотності долі.

Метафоризація в інтерпретації обох перекладачів присутня в таких рядках: 4) “*And Tomlinson looked up and up, and saw against the night// The belly of a tortured star blood-red in Hell-Mouth light;*” [2, с. 34]. В. Чернишенко бачить це так: «І поглянув покійник вгору, вниз, убоки крізь вічну ніч, // Де блищали паскудні зорі у зіницях кривавих ніш». У першому рядку спостерігаємо метафоризацію та конкретизацію, у другому – повну образну заміну. В інтерпретації Левіної М. у першому рядку теж з’явилася нова метафора: «Угору глянув Томлінсон, там панувала імла. // І змученої зірки кров у пащу Пекла текла» [2, с. 35]. У другому рядку вона використала повну образну заміну. Можна сказати, що метафоризація сприяє сугестивному впливу на свідомість читача.

Згортання метафори в поєднанні з іншими семантико-стилістичними перетвореннями присутнє в перекладі таких рядків: 4) “*The first are red with pride and wrath, the next are white with pain, // But the third are black with clinkered sin that cannot burn again*” [2, с. 34]. – «Білі зорі – бліді від болю, а червоні – неначе кров // Решта – чорні, пусті та голі, з тих, яким не світити знов...» (В. Чернишенко) [2, с. 251]. – «З них одні від тихи червоні, інші від болю бліді, // А треті чорні від гріхів і згасли назавжди» (Левіна М.) [2, с. 34]. У першому перекладі маємо структурне перетворення елементів метафори, заміну метафори порівнянням у першому рядку та зміну акценту в метафоричному образі чорних зірок – у другому рядку; другий переклад демонструє часткове згортання метафори (не відтворене еквівалентом слово *wrath*) та зниження експресії.

До **повної образної заміни** вдаються перекладачі в відтворенні таких метафор: 5) “*Have ye sinned one sin for the pride o’ the eye or the sinful lust of the flesh?*” [2, с. 36]. – «Зізнавайся негайно хоча б про щось! Ти ж бо жив, як усі, чи ні?» (В. Чернишенко) [2, с. 252]. – «Для втіхи тлінного тіла свого ти гріх колись учинив?» (М. Левіна) [2, с. 37]. В інтерпретації В. Чернишенка заміна супроводжується поси-

ленням експресивного забарвлення та логізацією, а в М. Левіної – згортанням.

Конкретизацію та інші семантико-стилістичні перетворення можемо спостерігати в таких рядках у перекладі В. Чернишенка: 6) “*And he said: “Go husk this whimpering thief that comes in the guise of a man: “Winnow him out’ twixt star and star, and sieve his proper worth: There’s sore decline in Adam’s line if this be spawn of Earth”.*” [2, с. 36]. – «Каже: «Гляньте на цього блазня, що до Пекла хотів зайти! // Подивіться у картотеці, чи хоч раз він грішив, як слід, // Пересійте на віпрі серце, бо ж ганьбить він Адамів рід!». У першому рядку ми бачимо компенсацію, посилення експресивної забарвленості, у другому – конкретизацію (*Пересійте на віпрі серце*), повну образну заміну, компенсацію, посилення експресивної забарвленості [2, с. 252]. Інтерпретація М. Левіної інакша: у першому рядку вона використала компенсацію, посилення експресивної забарвленості: «Цей нікчема маску людську одяг, і маску треба зняти!»; у другому – повну образну заміну: «Киньте його між двох зірок і профільтруйте як слід: // Якщо такі це зможуть знайтись, загине Адамів рід» [2, с. 37].

Повна образна заміна присутня в таких рядках, перекладених В. Чернишенком: 7) “*The Devil he looked at the mangled Soul that prayed to feel the flame*” [2, с. 38]. – «Під Залізні Ворота плазом старий Томлінсон якомсь вліз» [2, с. 253] та М. Левіною: «Диявол поглянув на блідну тіль, що пнула до вогню» [2, с. 37].

8) “*Honour and Wit, fore-damned they sit, to each his Priest and Whore; // Nay, scarce I dare myself go there, and you they’d torture sore.*” [2, с. 38]. – «Попи та повії там прокляті скніють. // Вони ж там з’одять його!» (В. Чернишенко) [2, с. 253]. – «Бо разом закляті Розум і Честь – Повія і Чернець, // Якщо я влізу між ними двома, буде тобі кінець» (М. Левіна) [2, с. 39]. У перекладі В. Чернишенка повна образна заміна супроводжується згортанням та образним перетворенням. Ця метафора в перекладах дещо втрачає експресивну забарвленість від слів “*you they’d torture sore*”.

9) “*I’m all o’er-sib to Adam’s breed that I should mock your pain // But look that ye win to a worthier sin ere ye come back again*” [2, с. 38]. – «І з полегшенням розсміявся: «Ох, люблю я Адамів рід! // Ну та йди вже і не вертайся, аж поки не згрішиш як слід» (В. Чернишенко) [2, с. 253]. – «З коліном Адамовим родичі ми, в тобі Адамова кров // Та поки не нагрішиш як слід – забирайся, звідки прийшов»

(М. Левіна) [2, с. 39]. У першому перекладі повна образна заміна супроводжується компенсацією та посиленням експресії, а в другому – структурним перетворенням метафори.

Практичне зіставлення способів відтворення метафор у вірші Р. Кіплінга «Томлінсон» В. Чернишенком та М. Левіною можна презентувати в вигляді таблиці.

За даними, наведеними в таблиці, можна визначити, що переклади мають як спільні, так і відмінні характеристики. Переклад метафор В. Чернишенком відрізняється посиленням експресії, частим використанням компенсації, незначним згортанням метафор; розширення, структурне перетворення й конкретизація / персоніфікація / опредметнення та ін. трапляються досить рідко. Переклад М. Левіної має такі особливості: часте згортання метафори, у невеликому об'ємі – повний пере-

клад, синонімічна заміна, структурне перетворення тощо. Обидва перекладачі широко застосовують повну образну заміну. На наш погляд, це обумовлено тим, що метафори в поезії важко піддаються перекладу через невідповідність понять у мовах оригіналу та перекладу (семантичні причини), через їхню неоднакове сприйняття носіями різних мов та культур (когнітивні причини), через неможливість дотримання структурних (рима, розмір) та інших (жанрово-стилістичних) вимог при відтворенні елементів оригіналу в перекладі тощо. Тому не кожен перекладач здатний передати смисл, що містить у собі оригінальна метафора в межах лексико-стилістичних засобів мови перекладу не тільки через суб'єктивні причини власної перекладацької майстерності, а й через цілу низку об'єктивних обмежень.

Висновки з проведеного дослідження.

Можна сказати, що обидва перекладачі досить вправні в відтворенні метафоричного світу поезії Р. Кіплінга «Томлінсон», адже випадки деметафоризації поодинокі; також нами не виявлено випадків зміни стилістичного відтінку, порушення асоціацій автора твору, неузгодженості між контекстом оригіналу й перекладу та самими метафоричними образами. Прийоми образної заміни, синонімічної заміни, зрушення лексичного значення, структурного перетворення правлять за своєю рідною компенсацією відтворення метафоричного світу поезії Р. Кіплінга в українських інтерпретаціях. На нашу думку, перекладачі, змінивши мову вірша Р. Кіплінга, не змінили його зміст і характер. Уся поліфонія метафоричних образів в обох перекладах виконує номінативну та прагматичну функції, що виявляється у значному експресивному, естетичному, емоційно-оцінному впливі на читача.

Таблиця 1

Відтворення метафор

Шляхи відтворення метафор	В. Чернишенко	М. Левіна
Рівень відтворення метафоричності в перекладі		
Повний переклад	–	3
Деметафоризація	1	2
Метафоризація	1	1
Компенсація	7	1
Рівень збереження образності		
Повна образна заміна	23	21
Часткова образна заміна	–	1
Рівень зміщення акценту		
Логізація метафори	1	–
Конкретизація/ персоніфікація метафори/ опредметнення	3	2
Збереження значення		
Порушення лексичного значення	1	–
Синонімічна заміна	1	3
Зміна засобу стилістичного увиразнення		
Втрата метафоричного епітета	1	2
Заміна метафори еліпсисом	1	–
Заміна метафори порівнянням	2	–
Зміни на рівні структури		
Розширення метафори	2	–
Згортання метафори	5	10
Структурне перетворення	2	3
Естетичний вплив		
Зниження	1	1
Посилення	9	1

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисова О.В. Особливості відтворення метафори в українському перекладі роману Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» / О.В. Борисова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Mikks/2010_31/17_22.pdf.
2. Кіплінг Д.Р. Межичасся : Поетичні твори / Р.Д. Кіплінг / [упоряд.
3. В. Чернишенко]. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2009. – 304 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / [редкол: Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко] – Вид. 2, випр. і доп. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
5. Ogunsiji A. Literary stylistics / Ayo Ogunsiji [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://www.nou.edu.ng/uploads/NOUN_OCL/pdf/SASS/ENG%20434.pdf.

СЕКЦІЯ 2 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 7.01.732.001.8

АККУЛЬТУРАЦИЯ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ АДАПТАЦИИ

Березинская Е.В., старший преподаватель
кафедры иностранных языков профессионального общения
Международный гуманитарный университет

Статья посвящена аккультурации как необходимому элементу адаптации, определению наиболее оптимального варианта взаимодействия культур – интеграции. При рассмотрении постоянно возрастающей миграционной мобильности в современном мире изучение аккультурации приобретает все большую значимость в процессе смены социокультурной среды, способствует приумножению знания о предмете исследования.

Ключевые слова: аккультурация, адаптация, миграционная мобильность, интеграция.

Стаття присвячена акультурації як необхідному елемента адаптації, визначенню найбільш оптимального варіанта взаємодії культур – інтеграції. Під час розгляду постійно зростаючої міграційної мобільності в сучасному світі вивчення акультурації набуває дедалі більшого значення в процесі зміни соціокультурного середовища, сприяє приумноженню знання про предмет дослідження.

Ключові слова: акультурація, адаптація, міграційна мобільність, інтеграція.

Berezinska H. ACCULTURATION AS A KEY ELEMENT FOR INTERCULTURAL ADAPTATION

The article is devoted to the acculturation as a necessary element of adaptation, determination of the most optimal variant of cultures' interaction – integration. When considering ever-increasing migration mobility in the modern world, a research of acculturation is becoming more and more important in the process of changing socio-cultural environment, contributes to accrue ment of knowledge about the research subject.

Key words: acculturation, adaptation, migration mobility, integration.

Постановка проблемы. В последнее время крупные геополитические изменения, военно-политические столкновения, социально-экономические кризисы, этнические конфликты привели к значительному росту количества беженцев и вынужденных мигрантов во многих регионах мира. Затронули эти процессы и Украину. В настоящее время количество зарегистрированных переселенцев в Украине составляет более 1,7 млн.

Анализ последних исследований и публикаций. Переселение в столь значительных масштабах послужило основой для изменения социальной реальности: возникает единое информационно-коммуникационное пространство, изменяются привычные стереотипы поведения, морально-ценностные нормы, профессиональные и образовательные стандарты. Но на фоне положительных трансформаций появляется множество проблем, связанных не только с трудоустройством, жильем, акклиматизацией (т.н. «инкультурация» – процесс освоения индивидом норм общественной жизни) [6], но и с культурной,

социально-психологической, языковой адаптацией в новой, непривычной среде. Неизбежным следствием массовых национальных перемещений является процесс межкультурного взаимодействия, коммуникации, адаптации к новым социокультурным условиям, аккультурации. Эти проблемы являются междисциплинарными. Многие ученые пытаются осмыслить их с разных сторон [1; 2; 3; 8]. Унифицируется стиль жизни, исчезает местное своеобразие, усиливается неравенство разных слоев населения. В настоящее время можно говорить об огромных миграционных потоках, которые возникают по социальным, военным, экономическим причинам. В связи с этим изучение адаптации, осмысление проблем межкультурной коммуникации представителями разных культур и социумов приобретает все большую значимость при смене социокультурной среды, способствует приумножению предыдущего знания о предмете исследования [3; 11]. Идут разнообразные поиски, многие проблемы остаются открытыми и недостаточно изученными

[9; 12]. Чтобы в процессе межкультурной коммуникации не было коммуникативного разрыва на уровне языковой, практической и культурной форм, необходимо создавать условия для успешной социализации и аккультурации коммуникантов-инофонов. Именно это и должно сегодня стать основой обучения представителей разных культур, прибывающих в Украину.

Постановка задания. Цель исследования – рассмотреть межкультурную коммуникацию как социокультурный феномен, раскрыть особенности ее взаимосвязи с ценностными ориентациями личности и выявить ее влияние на аккультурационный процесс (на примере иностранных студентов в Одессе).

Изложение основного материала исследования. В своем исследовании мы исходим из научной идеи об изменениях в психологии, взглядах индивидов при межкультурном взаимодействии, при адаптации представителей одной этнической общности к традициям, привычкам, образу жизни другого народа. Группы людей с различными культурами, вступая в непосредственные продолжительные контакты, добровольно усваивают элементы другой культуры, изменяя свою собственную. В результате такого положительного взаимовлияния возникает новый культурный феномен, который называется «аккультурация».

Научные разработки исследования миграционных потоков указывают на различные особенности мигрантов, которые тем или иным образом способствуют их включению в новую культурную среду. Однако не менее важным представляется изучение факторов принимающей среды, характеристик доминирующей этнической группы для того, чтобы определить успех взаимодействия, а также выявить стратегии взаимопроникновения. Немалая часть конфликтов между аккультурантами и принимающим сообществом происходит от национального, этнического «высокомерия» коренных жителей города, региона, страны [7].

Итак, аккультурация представляет собой процесс повторной социализации взрослого человека (ресоциализация) или усвоения необходимых для жизни и позитивно воспринятых норм и ценностей чужой культуры, которые наслаиваются на традиции и обычаи родной культуры. Аккультурация – необходимый элемент межкультурного взаимодействия. Она предусматривает обучение нормам другой культуры, знакомство с ее истори-

ческим наследием, позволяет найти эффективную технологию общения людей посредством языка. Любой человек видит мир в определенных культурных рамках. Но эти культурные рамки (нормы), как правило, не осознаются индивидом, ибо чаще всего укореняются настолько глубоко, что составляют часть его личности [1].

Обратимся к анализу имеющихся современных кросс-культурных исследований, раскрывающих процесс адаптации и аккультурации к новым этнокультурным условиям.

Большинство этих теорий возникло и оформилось в рамках концепции «культурного шока», которая исходит из постулата, что вхождение индивидов в иную культуру зачастую сопровождается глубоким психическим потрясением, так называемым «культурным шоком». Культурный шок – это шок от встречи с новой и незнакомой культурой. Он почти всегда ощущается как неприятный отчасти потому, что не ожидается, а отчасти потому, что он может привести к негативной оценке собственной культуры [12, с. 46].

Одним из первых ученых, использовавших этот термин, был антрополог К. Оберг, который выявил 6 основных составляющих культурного шока:

- напряжение, к которому приводят усилия, требуемые для достижения необходимой психологической адаптации;
- чувство потери или лишения (друзей, статуса, профессии, собственности);
- чувство отверженности представителями новой культуры или отвержения их;
- сбой в социальных ролях, ролевых ожиданиях; путаница в ценностных ориентациях, чувствах и самоидентификации;
- неожиданная тревога, даже отвращение и негодование в результате осознания культурных различий;
- чувство неполноценности от неспособности «совладать» с новой средой.

По мнению К. Оберга, каждая культура имеет множество символов социального окружения: как вербальных, так и невербальных средств общения, с помощью которых человек ориентируется и действует в ситуациях повседневной жизни, его душевный мир зависит от этих сигналов, многие из которых он даже не осознает. И когда вся эта незримая система свободной ориентации в мире внезапно становится неадекватной в условиях новой культуры, человек испытывает глубокое нервное потрясение («культурный шок»)[8, с. 48]. Его проявления очень разно-

образны: постоянное беспокойство о качестве пищи, питьевой воды, чистоте посуды и постельного белья, боязнь перед физическим контактом с представителями другой культуры, общая тревожность, раздражительность, недостаток уверенности в себе, бессонница, злоупотребление алкоголем и наркотиками, депрессия, попытки самоубийства и т. п. Также может характеризоваться потерей контроля над ситуацией и отсутствием компетентности действий в новой среде [8, с. 71].

Отдельные ученые, работающие в парадигме «культурного шока», например, П. Адлер, указывали на позитивные стороны данного явления [6, с. 18]. П. Адлер попытался описать процесс и установить последовательность пяти стадий переживания культурного шока: а) первичный контакт, или стадия «медового месяца», когда новоприбывший испытывает любопытство и возбуждение «туриста», но при этом его базисная идентичность все еще связана корнями с родиной; б) вторая стадия связана с дезинтеграцией старой системы знакомых ориентиров, при которой человек ощущает себя сбитым с толку и подавленным требованиями новой культуры; типично также самообвинение и чувство собственной несостоятельности перед лицом возникших трудностей; в) третья стадия предполагает реинтеграцию новых ориентиров и возросшее умение функционировать в новой культуре. Типичные эмоции, связанные с этой стадией, – гнев и обида по отношению к новой культуре как причине трудностей и менее подходящему для жизни месту, чем прежняя среда; г) на четвертой стадии продолжается процесс реинтеграции в направлении приобретения автономии и увеличения способности видеть положительные и отрицательные элементы как в новой, так и в старой культуре; д) пятая стадия характеризуется независимостью: человек наконец достиг «бикультурности» и теперь способен функционировать и в старой, и в новой культуре.

Итак, пять этапов адаптации формируют U-образную кривую: хорошо, хуже, плохо, лучше, хорошо. Но испытания даже успешно адаптировавшихся визитеров не всегда заканчиваются возвращением на родину, так как им приходится пройти через период реадaptации, испытать «шок возвращения». В первое время они находятся в приподнятом настроении, рады встрече с родственниками и друзьями, возможности общаться на родном языке и т. п., но затем с удивлением

отмечают, что особенности родной культуры воспринимаются ими как непривычные или даже странные. Так, некоторых немецких студентов, обучавшихся в нашей стране, по возвращении на родину очень раздражало, что немцы скрупулезно соблюдают «порядок», например, переходят улицу только на зеленый свет. И лишь постепенно они полностью приспособились к жизни в родной стране. По мнению некоторых исследователей, этапы реадaptации, включая возвращение на родину, повторяют U-образную кривую, поэтому для всего цикла была предложена концепция W-образной кривой, когда процесс приспособления повторяется в условиях прежней культуры.

С. Бочнер в 1982 г. выделил четыре категории, которые в настоящее время широко используются для понимания последствий межкультурных контактов:

- интеграция – аккомодация собственных культурных ценностей и ценностей принимающего общества;
- ассимиляция – отказ от собственных культурных норм и ценностей и добровольное или вынужденное принятие норм и ценностей другой культуры вплоть до полного в ней растворения;
- сегрегация – раздельное существование и развитие культурных групп;
- геноцид – намеренное уничтожение другой группы.

На основе выделенных категорий С. Бочнер предложил четыре стратегии адаптации в новой культуре:

- посредничество: посредники синтезируют особенности двух культур; такая стратегия соответствует процессу интеграции;
 - переход: перебежчики практически переходят в другую культуру, изменяя своей собственной; такая стратегия характерна для процесса ассимиляции;
 - маргинальный синдром: маргиналы остаются на границах двух культур, переживая в результате этого тяжелые внутриличностные конфликты; эта стратегия характерна для процесса сегрегации;
 - шовинизм: шовинисты, или националисты, отрицают чужую культуру [13, с. 102].
- Изучение межкультурной адаптации (в широком смысле понимаемой как сложный процесс, в случае успешного завершения которого человек достигает соответствия с новой культурной средой, принимая её традиции как свои собственные и действуя в соответствии с ними) в условиях глобализации и интеграции

культур приобретает все большую значимость. Постановка этой проблемы продиктована также тем, что в современном обществе резко возросли темпы социальных изменений, связанных с мобильностью населения, потоками миграций, обменом студентами, выездом их на долгосрочное обучение за рубеж. В ходе этих изменений возникла еще более острая необходимость изучения проблем адаптации и аккультурации в связи с разработкой вопросов по подготовке личности к новым социокультурным условиям. Такая подготовка включает способность справляться с ежедневными проблемами в новом культурном окружении, особенно в сферах семейной жизни, работы и учебы. Первым шагом к успешной адаптации является знание языка, которое не только уменьшает чувство беспомощности и зависимости, но и помогает заслужить уважение «хозяев». Вторым шагом предполагает мотивацию. Иностранные студенты достаточно четко ориентированы на цель – получение диплома, который может обеспечить им карьеру и престиж на родине. Ради достижения этой цели студенты готовы преодолеть разнообразные трудности и приспособиться к новой среде. Еще большая готовность к переменам характерна для добровольных переселенцев, которые стремятся к тому, чтобы оказаться включенными в чужую группу. В то же время из-за недостаточной мотивации процесс адаптации беженцев и вынужденных мигрантов, как правило, оказывается менее успешным.

Очевидно, что отличия в языках, национальной кухне, одежде, нормах общественного поведения, отношении к выполняемой работе являются лишь частью проблем межкультурного взаимодействия, а основные проблемы состоят в том, что мы воспринимаем другие культуры через призму своей культуры, поэтому наши наблюдения и заключения ограничены её рамками. С большим трудом мы понимаем значения слов, поступков, действий, которые не характерны для нас самих. Наш этноцентризм не только мешает межкультурной коммуникации, но его еще и трудно распознать, так как это бессознательный процесс. <...> Эффективная межкультурная коммуникация не может возникнуть сама по себе, ей необходимо целенаправленно учиться [6].

Мы внесли новшество в разработку темы аккультурации, предположив, что иностранные студенты с проблемами в адаптации будут в большей мере демонстрировать стра-

тегии сепарации (разделения) или маргинализации. У студентов, успешно адаптированных к новым социокультурным условиям, преобладающими будут стратегии интеграции или ассимиляции [6, с. 18]. В исследовании приняли участие турецкие и арабские студенты, обучающиеся на подготовительном факультете Международного гуманитарного университета (порядка ста человек).

Изучение особенностей адаптации личности к условиям новой социокультурной среды было проведено по признакам коадаптации, конформности, интерактивности, депрессивности, ностальгии, отчужденности. Анализ результатов тестирования показал, что более половины турецких студентов имеют средний уровень адаптации к условиям новой социокультурной среды. Отметим, что такой уровень может быть расценен как стремление большинства турецких студентов соответствовать требованиям доминирующего общества, что свидетельствует о стремлении сохранить культурные ценности своей группы и в то же время стать неотъемлемой частью нового для них социума. Поэтому доминирующей стратегией у турецких студентов является интеграция (85% испытуемых).

Анализ результатов свидетельствует о правильности наших выводов, подтверждающих успешную адаптацию к новым социокультурным условиям турецких и арабских студентов, которые избрали стратегию ассимиляции / интеграции, при этом показатель реальной социальной приемлемости – достаточно высокий. Уровень реальной социальной экспансивности также имеет большие значения, что свидетельствует о позитивных чувствах и большом интересе турецкой молодежи по отношению к представителям другой этнической общности.

В целом можно отметить, что турки и арабы, обучающиеся в Международном гуманитарном университете, положительно относятся к окружающим и принимают их, а вуз является местом, где проводится целенаправленная объединяющая и миротворческая политика. В процессе обучения межкультурному общению необходимые знания и навыки приобретаются в основном посредством прямых культурных контактов. Нередко возникают противоречия с собственной культурной идентичностью, что проявляется в чувстве страха, возникающем при потере ориентации в привычном социокультурном пространстве, утрате идентичности и лишении поддержки своей группы. Поэтому в процессе обучения

иностранных студентов необходимо учитывать появление таких противоречий, ориентируясь на принцип открытости в организации учебного процесса, решая спорные ситуации посредством переговоров и поиска, включающего познавательный и эмоциональный уровни сознания. Обучающие программы при этом должны иметь культурно-антропологический характер, направленный на развитие культурной восприимчивости, толерантности, способности к правильной интерпретации конкретных проявлений коммуникативного поведения в различных культурах; на формирование практических навыков и умений в общении с представителями других культур. Эти положения легли в основу создания базовых программ по украинскому языку для иностранных студентов, программ по социально-экономическим наукам в Международном гуманитарном университете (страноведение, международные отношения, экономика и т. д.).

Большинство турецких студентов, обучающихся в Украине, не испытывают внутреннего расстройств и ощущения того, что они «не на своём месте». Они показывают готовность принять новый социум. Современная иностранная молодежь демонстрирует уверенность в своих усилиях, своих способностях повлиять на ситуацию в новых социокультурных условиях. Турецкие студенты выбирают стратегию интеграции, что свидетельствует о желании сохранить культурные ценности группы, и стремятся стать неотъемлемой частью большого общества.

Наряду с этим наше исследование показало, что многие арабские студенты, имеющие низкий уровень адаптации, часто выбирают стратегию сепарации, что свидетельствует о нежелании вливаться в другую культуру, о разрывании процессов обособления и капсулирования, а приоритеты религии и стремление к социальному положению подавляют выбор интеграции.

Выводы из проведенного исследования. Важность исследований аккультурации однозначна. Еще недавно ученые считали, что наилучшей стратегией аккультурации является полная ассимиляция с доминирующей культурой. Сегодня целью аккультурации считается достижение интеграции культур,

дающее в результате бiculturalную или multiculturalную личность. В период глобальных перемен в мире личности следует найти место не только в рамках своего этноса и государства, но и в условиях интернализации всего человечества, в условиях глобальной аккультурации. В связи с этим cross-культурная адаптация является одним из важнейших процессов межкультурного взаимодействия.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Берри Дж. Кросс-культурная психология. Исследования и применение / Дж. Берри, А. Пуртинга, М. Сигалл, П. Дасен / Пер с англ. – Харьков : Изд-во «Гуманитарный центр», 2007. – 560 с.
2. Билз Р. Аккультурация / Р. Билз // Антология исследований культуры. Т. 1: Интерпретации культуры. – СПб., 1997. С. 348–370.
3. Верещагин Е. Язык и культура / Е. Верещагин, В. Костомаров. – 1990, С. 26.
4. Гаврилова С. Travelling abroad: how to avoid culture shock / С. Гаврилова // Англ. мова та лит-ра. – 2011. – № 25. – С. 26–35.
5. Голуб. І. Використання явища культурного шоку для формування соціокультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови / І. Голуб // Іноземні мови. – 2011. – № 1. – С. 40–43.
6. Грушевицкая Т. Основы межкультурной коммуникации / Т. Грушевицкая, В. Попков, А. Садохин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с.
7. Kim Y. Becoming Intercultural. An integrative Theory of Communication and Cross-Cultural Adaptation / Y. Kim. – USA, 2000. – P. 18.
8. Культурология. XX век: энциклопедия в 2 т. – СПб., 1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/levit01/in-dex.htm>.
9. Лебедева Н. Социально-психологические закономерности аккультурации этнических групп / Н. Лебедева // Этническая психология и общество / Под ред. Н.М. Лебедевой. М. : Старый сад. – 1997. – С. 271–289.
10. Oberg K. Culture Shock: Adjustment to new Cultural Environments / K. Oberg // Practical Anthropology. – 1960. – V. 7. – P. 177–182.
11. Тен. Ю. Культурология и межкультурная коммуникация / Ю. Тен. – Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 328 с.
12. Трейгер Г. Культура и коммуникация. Модель анализа / Г. Трейгер, Э. Холл, 1954.
13. Уорд К. Азбука аккультурации / К. Уорд // Психология и культура. – СПб. : Питер, 2005. – С. 656–709.
14. Furnham A. Culture Shock : sychological reactions to unfamiliar environments. / A. Furnham, S. Bochner. – L.& N.Y., 1994. – 240 p.
15. Huntington S. The Clash of Civilization? / S. Huntington // Foreign Affairs. – 1993. – № 3. – P. 22.

УДК 811.111:81'42

ВИКОРИСТАННЯ ВЛАСНИХ ІМЕН ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ АНГЛОМОВНИХ КРАЇН ЯК ЗАСІБ МОВЛЕННЄВОЇ ОЦІНКИ

Бідна К.С., аспірант

Кіровоградський державний педагогічний університет

У статті розкривається один із аспектів формування політичного іміджу. Досліджується здатність власних імен політичних лідерів англomовних країн набувати оцінних конотацій і виступати в ролі засобу мовленнєвої оцінки. Розглядаються основні способи оціночного словотвору на базі політичних антропонімів. Подаються типові моделі творення відонімних дериватів. Основні положення статті ілюструються прикладами з автентичних джерел.

Ключові слова: власне ім'я (онім), політичний лідер, оцінна конотація, аббревіатура, словотвірна модель, афіксація, словоскладання, контамінація.

В статье раскрывается один из аспектов формирования политического имиджа. Исследуется способность собственных имен англоязычных политических лидеров приобретать оценочные коннотации и выступать в роли средства оценки. Рассматриваются основные способы оценочного словообразования на базе политических антропонимов. Основные положения статьи иллюстрируются на примерах из аутентичных источников.

Ключевые слова: имя собственное, политический лидер, оценочная коннотация, аббревиатура, словообразовательная модель, аффиксация, словосложение, контаминация.

Bidna K.S. THE USAGE OF THE PROPER NAMES OF THE ENGLISH POLITICAL LEADERS AS A MEANS OF LINGUISTIC EVALUATION

The article discusses one of the aspects of creation political image. In particular, the ability of proper names of the English-speaking political leaders to acquire evaluative connotations and to appear as a means of evaluation is researched. The basic means of evaluative word formation on the basis of political anthroponyms are considered. The basic results of the investigation are illustrated by the examples from the authentic sources.

Key words: proper name, political leader, assessment connotation, abbreviation, word-formation model, affixation, word compounding, contamination.

Постановка проблеми. Сучасна англійська мова збагачує лексику різноманітними засобами. Процес творення нових слів є підтвердженням того, наскільки гнучким є мислення людини стосовно словника, яким вона оперує. «Внутрішній» лексикон не є фіксованим словником із певною кількістю інформації про кожне слово. Це активна система, усередині якої постійно формуються нові зв'язки між значеннями та словами [11, с. 167].

Головним способом такого збагачення є формування нових слів із власного мовного матеріалу з використанням мовних способів і засобів словотворення. Творення нових слів відбувається переважно на базі загальних назв, проте для формування похідних лексем можуть слугувати і власні імена, зокрема антропоніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення онімної та відонімної лексики почалося порівняно недавно. Загалом це були праці, що вивчали онімні оказіоналізми здебільшого апелювативного характеру [9]. Помітними працями останніх років, в яких аналізувалися оказіональні новотвори, мотивовані власними іменами, є дослідження Є.С. Отіна

[8] та М.С. Касьяненко [4]. Зазначені вчені вперше в лінгвістичній практиці торкнулися питань функціонування онімів у мові газети та публіцистики, а також розглянули найпродуктивніші словотвірні моделі на матеріалі російської мови. Щодо вивчення функціонування онімних та відонімних утворень в англійській мові, зокрема в англomовних друкованих засобах масової інформації в передвиборчому дискурсі, то воно сьогодні є досить актуальним. Онімним та відонімним оказіоналізмам англійської мови присвячене дослідження О.В. Кисельової [5], вивченню семантичних та функціональних характеристик символічних власних імен сучасної англійської мови приділяє увагу Т.С. Олійник [7]. У зарубіжній лінгвістиці певною мірою торкається цього питання Дж. Ейтчисон [1], вивчаючи можливості правильного декодування онімних новотворів реципієнтами повідомлень.

Нам здається, що цікавим і необхідним напрямком таких досліджень є вивчення функціонування новостворених власних назв у передвиборчому дискурсі друкованих джерел англomовних країн, зокрема Сполучених Штатів Америки, через їхню властивість від-

дзеркалювати зміни соціального середовища не лише у своїй країні, а й в усьому світі.

Актуальність нашого дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу особливостей використання та функціонування антропонімів як засобів мовленнєвої оцінки та як твірних основ у системі словотвору сучасної англійської мови та виявлення шляхів, способів і механізмів формування дериватів на базі власних імен, зокрема власних імен політичних лідерів англомовних країн.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей і закономірностей творення дериватів на базі власних імен політичних лідерів англомовних країн у сучасній англійській мові, а також аналіз їх функцій як засобів мовленнєвої оцінки.

Об'єктом дослідження слугували антропоніми, зокрема імена політичних лідерів англомовних країн, які стали основою для деривації в англійській мові. Предметом вивчення та аналізу є способи формування дериватів від власних імен політиків та їх функціонування в мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власні імена видатних політичних діячів минулого, неординарних особистостей, котрі закарбувалися в пам'яті людей своїми вчинками й політичними діями, зовнішнім виглядом, рисами характеру або мовленнєвими особливостями, набувають фонової конотації (наприклад, А. Лінкольн – чесність). При їх згадці у свідомості реципієнтів (за умови, що вони володіють відповідною культурологічною інформацією) виникають стійкі асоціації, активізуються певні емоції.

Т.А. Ненашева зазначає, що імена сучасних відомих у соціумі осіб відзначаються багатством і різноманітністю оцінних конотацій, їх нестійкістю, залежністю від нових подій, зміною знака оцінки у зв'язку з певними діями особи, що викликають емоційну реакцію носіїв мови [6, с. 12].

Здатність власного імені будь-якого політика набувати аксіологічних і фонових конотацій, викликати певні асоціації в реципієнтів може виконувати регулятивну функцію та функцію впливу. Наприклад, у політичних текстах рекламно-пропагандистського характеру з метою створення привабливого іміджу сучасних політичних діячів часто фігурують власні імена відомих політиків минулого, які мають гарну репутацію й користуються повагою й любов'ю народу. У політичних текстах агітаційного характеру часто наводяться цитати з промов видатних політиків, нові

політики порівнюються з попередніми політичними діячами, автоматично акумулюючи позитивні якості своїх успішних попередників. Наприклад: *“Mr. Obama has demonstrated a unique ability to invoke passion among his supporters. This is partly because at his best he may be the finest public speaker of his generation: a man who echoes John Kennedy and Martin Luther King but nevertheless speaks in a voice that is all his own.”* [2].

У цьому прикладі підкреслюються ораторські здібності політика Барака Обама вигідним для нього порівнянням із Джоном Кеннеді й Мартіном Лютером Кінгом. Імплицитно йде підтекст: молодий, перспективний політик, порівняно з Мартіном Лютером Кінгом схожість ще й за кольором шкіри (обидва – темношкірі).

Інший варіант порівняння, відзначений нами під час дослідження, – подібність за іменем. У цьому випадку йдеться про застосування аббревіатур. Аббревіатура JFK, яка часто використовувалася замість повного імені Джона Кеннеді, збігається з аббревіатурою іншого політика – демократа Джона Керрі, що брав участь у президентській кампанії 2004 р. У свідомості американців ясно закарбувався образ молодого, енергійного, успішного політика Джона Кеннеді. Прибічники Джона Керрі під час виборчої кампанії 2004 р. безуспішно намагалися використовувати харизму Дж. Кеннеді для підняття рейтингу свого кандидата, приписуючи йому якості його тезки. Однак у Джона Керрі спостерігався явний дефіцит здатності подобатися виборцям (one of his biggest handicaps – the likeability gap) – *“John Kerry is no Ronald Reagan (though one supporter recently introduced him twice as John Kennedy)”* [2].

У цьому прикладі ім'я Рональда Рейгана згадується не на користь Джона Керрі, оскільки Рейган користувався любов'ю у виборців. У наступному прикладі з тієї ж статті наводиться ім'я іншого політика – демократа Майкла Дукакіса, який має репутацію політичного невдахи; в асоціації з Джоном Керрі імплицитно мається на увазі політична слабкість самого Керрі, через що його шанси на перемогу в президентських виборах значно зменшуються. *“It is unfortunate that Mr. Kerry's old boss in Massachusetts, Michael Dukakis, is forever associated with the idea that an election can be about competence rather than ideology.”* [2].

У процесі дослідження ми також розглянули питання формування оцінної лексики на базі політичних антропонімів. У текстах,

відібраних нами як емпіричний матеріал, такі одиниці траплялися неодноразово. Наведемо кілька найбільш типових словотворчих моделей.

Афіксація

Власне ім'я + суфікс іменника:

N+ -ism/ -ist/ -ite

Clintonism, Thatcherism, Blairism – політичні теорії та погляди, течії, що відрізняються амбівалентністю оцінки, оскільки виборці можуть схвалювати або не схвалювати (засуджувати) політику того чи іншого діяча.

Clintonist – послідовник політичної течії, очолюваної Б. Клінтоном. Оцінка буде негативна в тому випадку, якщо у носіїв фонових знань ім'я президента Клінтона викликає стійкі асоціації зі скандалом із Монікою Левінські. В інших випадках можлива й позитивна оцінка слова.

Clintonite, Trotskyite, Blairite, Thatcherite, Romneyite, Obamaite – позначення близької співпраці, а також соратника, прихильника, що відрізняється деяким фанатизмом стосовно зазначеного діяча. Ці лексичні одиниці, також утворені суфіксальним способом, наділені негативною конотацією й мають зневажливо-іронічний відтінок. Хоча не виключено, що знак оцінки може варіюватися залежно від контексту. Наведемо приклад: "*Caitlin Carroll, a typical Romneyite, said she admired the way the zillionaire ex-governor approaches problems: he surrounds himself with clever people and asks questions. He gets things done, she said, and his Mormon faith is none of her business*" [3].

Цей приклад ілюструє фанатичне ставлення до політика, чиє прізвище становить основу оцінної маркованої номінації, а негативну оцінку отримує референт, яка характеризується як «типовий Ромні», людина, яка сліпо вірить у колишнього губернатора.

2. Власне ім'я + суфікс прикметника:

N + -ian / -esque

Clintonian, Nixonian – (клінтонівський, ніксонівський). Утворені цим способом прикметники мають у своєму складі ім'я політика, позначають дії, погляди, характерні для цього політика й практикуються референтом. Знак оцінки також непостійний, у нижченаведеному контексті лексичні одиниці мають негативне оцінне значення. Наведемо приклад: "*Mrs Clinton's assaults on Mr Obama were not very pretty – particularly her Nixonian assurance that her rival is not a Muslim "as far as I know."*" [3].

Дії Хілларі Клінтон, що характеризуються як «ніксонівська впевненість», набувають нега-

тивної оцінки, оскільки саме ім'я президента Ніксона містить негативні фонові конотації.

У випадку зі словом *Clintonian* нами була відзначена субстантивація прикметника й трансформація його в загальний іменник (загальну назву) (*The Clintonians* – «прихильники подружжя Клінтонів»). Це слово виникло ще в період передвиборчої боротьби в США у 2008 р. (хоча відслідковується й у текстах 2016 р.) і відразу набуло зневажливо-іронічної оцінної конотації. Слово відрізняється певною оригінальністю. Це перший випадок в історії США, коли дружина колишнього президента прагне зайняти головний пост у країні, а її чоловік їй у цьому активно допомагає. Проілюструємо сказане на прикладі: "*The Clintonians like to describe their bosses as complementary figures who act as "force multipliers."*" [2].

Reaganesque, Hillaryesque – значення суфікса: «подібно до цього політика, схоже на цього політика, як зазначений політик» (по-рейганівськи, подібно Хілларі). Зазначені номінації відрізняються тим, що можуть характеризувати як хороші, так і погані дії політиків, чий імена покладені в основу номінації.

Наступний відзначений нами спосіб емоційно-оцінного словотвору – словоскладання. На думку М.С. Ретунської, серед основних засобів емоційно-оцінної номінації, створюваної шляхом комбінації лінгвістичних елементів, словоскладання становить найбільший інтерес, оскільки, будучи активним ще в давньоанглійській мові, цей спосіб словотворення не втратив своєї активності й сьогодні: більше однієї третини всіх новоутворень у сучасній англійській мові – складні слова [10, с. 88].

Словоскладання

Власне ім'я + ім'я загальне:

N вл. + N заг.

Hillarycare – оціночна номінація у значенні «турбота про Хілларі» відрізняється значним ступенем пейоративності, оскільки імпліцитно мається на увазі політична несамостійність Хілларі Клінтон. Той факт, що кандидат у президенти постійно потребує порад із боку чоловіка, значною мірою дискредитує її як політика.

Hillaryland / Obamaworld – аксіологічні номінації, що характеризують політичне суперництво двох політиків, які перебувають в одній партії, тому також викликають швидше негативні оціночні судження. У період передвиборчої кампанії внутрішньопартійні розбіжності поставили демократичну партію США на межу поділу на дві різні фракції, які підтримуються двома антагоністичними категоріями громадян, розділених

за принципом соціальної нерівності: “*wine-track*” and “*beer-track*” *Democrats*. Той факт, що два лідери однієї партії в політичній боротьбі вдаються до суперечок і взаємних образ, уже явно демонструє слабкість партії. Це не тільки значно погіршує імідж демократичної партії США, а й дискредитує її лідерів.

Blairmania, *Obamania* / *Obamaniacs* – аксіологічні номінації, що характеризують політичний галас і ажіотаж, пов’язаний з іменами зазначених політиків. Слово *mania* вже має негативний зміст, закріплений у денотаті (психічний розлад, хвороблива пристрась). Це не тільки відхилення від норми, а й вищий ступінь фанатизму, що оцінюється негативно. Похідне від *Obamania* слово *Obamaniacs* має зневажливо-негативний відтінок, так як характеризує і висміює людей, чие захоплення ідеями цього політика і сліпа віра в нього як в месію доходять до фанатичного поклоніння.

Контамінація

Наступний визначений нами спосіб оцінного словотвору на основі антропонімів – контамінація. Слова, утворені способом навмисного скорочення й об’єднання вихідних лексичних одиниць, містять різноманітні емоційно-оцінні відтінки: зневажливі, іронічні, жартівливі.

М.С. Ретунська відзначає незвичайну форму, компактність і виразність подібних слів, за якою стоїть глузливе, несерйозне ставлення до об’єкта номінації [10, с. 95].

1. Власне ім’я + ім’я загальне:

повне N вл. + скор. N заг.

Наприклад: “*The result of Obamanomics in the 2010s is likely to be that high levels of federal spending force more and more tax increases which slow economic growth and ultimately depress government revenues*»; «*Just as it took Bill Clinton to create Clintonomics, so the new economic agenda will depend on who takes charge of the party.*” [3].

За тим же принципом складені аксіологічно марковані номінації *Nixonomics*, *Reaganomics*, котрі мають явно негативну оцінку. Імплицитно маються на увазі недалекоглядні, абсурдні дії політичного лідера в економічній галузі країни.

Reagan + satellite = Reaganlite

У досліджуваних текстах політичних статей нам траплялося слово *Reagan-lite*, утворене також шляхом контамінації. Воно має жартівливо-зневажливе конотативне значення (рейгановець, союзник, прихильник поглядів зазначеного політика, супутник).

2. Власне ім’я + власне ім’я:

скор. N вл. + скор. N вл.

Скорочуються обидва власних імені з подальшим їх об’єднанням.

Blair + Thatcher = Blatcher

Bill + Hillary = Billary

Подібні слова орієнтовані соціально-прагматично, мають негативну оцінку й дуже експресивні. У першому випадку номінація, утворена шляхом контамінації імен двох британських прем’єр-міністрів, висміює наміри Блера уподібнитися більш успішному й волелюбному політику – Маргарет Тетчер. У другому випадку злиття імен двох американських політиків сприяє імплікації залежності одного політичного діяча від іншого, у нашому випадку – неодноразово згадуваної політичної несамостійності Хілларі Клінтон.

“*Surely, Prime Minister Blatcher will want not only to resist the encroachments of the coming European constitution, but to lead «new» Europe against the integrationist project of the evil Franco-German axis?*”

“*The Billary campaign is in turmoil.*”

“*The Clintons have fought a leaden and nasty campaign. <...> the prospect of a “Billary presidency.”* [2].

Висновки з проведеного дослідження.

Наші спостереження дозволяють зробити висновок, що найбільш продуктивними способами оцінного словотвору на базі політичних антропонімів є афіксація, словоскладання й контамінація. Найчастіше номінації, утворені цими способами, мають амбівалентну оцінку. Виступаючи оцінними засобами, вони ілюструють оцінне ставлення як до політика, чие ім’я покладено в основу номінації, так і до об’єкта, що характеризується за допомогою цих номінацій. Власні імена відомих політичних лідерів минулого, а також аббревіатури імен власних політиків, наділені фоновими й оцінними конотаціями, можуть бути засобом оцінки в характеристиці менш відомих або нових політичних діячів із метою меліоризації або пейоризації їхнього іміджу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aitchison J. *Words in the mind* / J. Aitchison. – Oxford UK, Cambridge USA : Blackwell, 1994. – 290 с.
2. *The Economist* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/>.
3. *The Wall Street Journal* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wsj.com/>.
4. Касьяненко Н.Е. Окказиональные онимы и отонимные окказионализмы в русском языке : дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н.Е. Касьяненко ; Днепропетровский государственный университет. – Днепропетровск, 1991. – 229 с.

5. Киселева Е.В. Онимные и отонимные окказионализмы в английском языке: дис канд. филол. наук: 10.02.04 / Е.В. Киселева ; Донецкий государственный университет. – Донецк, 2000. – 246 с.
6. Ненашева Т.А. Специфика коннотативного значения американских антропонимов : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Т.А. Ненашева. – Н. Новгород, 1993. – 16 с.
7. Олійник Т.С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : дис канд. філол. наук: 10.02.04 / Т. С. Олійник ; Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2000. – 386 с.
8. Отин Е.С. Об «Уотергейте» и прочих «-гейтах» / Е.С. Отин // Русская речь, сент.-окт. 1996, № 5. – С. 109–114.
9. Ребрий А.В. Окказионализмы в современном английском языке (структурно-функциональный анализ) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / А.В. Ребрий ; Харьковский государственный университет. – Х., 1997. – 203 с.
10. Ретунская М.С. Английская аксиологическая лексика / М.С. Ретунская. – Н. Новгород, 1996. – 272 с.
11. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 368 с.

УДК 811'27:32

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (НА МАТЕРІАЛІ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ)

Гідора-Шишковська А.Л., асистент
кафедри теорії, історії держави й права
Чернівецький юридичний інститут

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті розглянуто синтаксичні особливості юридичних текстів ЄС на матеріалі різноструктурних мов. Схарактеризовано ступінь узагальненості юридичних текстів ЄС, що досягається здебільшого інфінітивними та дієприслівниковими конструкціями в англійській мові, а також неозначено-особовими й узагальнено-особовими реченнями в українській мові.

Ключові слова: фахова мова, юридичні акти ЄС, синтаксичні особливості юридичних актів, типи речень.

В статье рассмотрены синтаксические особенности юридических текстов ЕС на материале разноструктурных языков. Охарактеризована степень обобщенности юридических текстов ЕС, которая достигается в основном инфинитивными и деепричастными конструкциями в английском языке, а также неопределенно-личными и обобщенно-личными предложениями в украинском языке.

Ключевые слова: профессиональная речь, юридические акты ЕС, синтаксические особенности юридических актов, типы предложений.

Gidora-Shyshkovska A.L. SYNTACTIC FEATURES OF EUROPEAN UNION'S LEGAL TEXTS (CASE STUDY OF LANGUAGES WITH DIFFERENT STRUCTURES)

In the article the syntactic features of EU legal texts is on the material of different structure languages. It is determined the degree of generality of EU legal texts, achieved mostly adverbial-participial and infinitive constructions in English and indefinite-personal sentences the personal and summarized in the Ukrainian language.

Key words: professional language, legal acts of the EU legal acts syntactic features, types of sentences.

Постановка проблеми. Зацікавленість у дослідженні фахових мов зумовлена спрямуванням мовознавчих студій на вивчення процесів термінотворення в період інтеграційних процесів, необхідністю встановлення співвідношення мови й культури в сучасному мовознавстві, визначенням тенденцій в упорядкуванні терміносистем правових актів ЄС, вивченням фахової комунікації в умовах європейської інтеграції, гармонізації терміносистеми європейських мов, систематизації поповнення термінологічної сфери ЄС.

Фахові тексти юридичних актів ЄС мають певні характерні особливості. Ізоморфною є якісна характеристика синтаксичного рівня, оскільки у фахових текстах права ЄС представлені прості та складні (сурядні та підрядні) речення. Проте аломорфною є кількісна репрезентація та певна невідповідність англійських простих речень українським, які передаються складними, і навпаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правових актів ЄС відображене в роботах вітчизняних [Кас'яненко (2011), Романченко (2013); Чередниченко] та іноземних науковців [Born (1993), Berteloot (2004), Gibova (2009, 2012, 2014) та ін.] на

матеріалі окремих мов, а також із позицій перекладознавства [Кас'яненко (2011), Gibova (2012); Stolze (2001)]. Теоретично-методологічне підґрунтя дослідження складають положення загального та зіставного мовознавства, термінознавства, лексикології, словотворення; ідеї про мовну концептуалізацію знань, виявлення національно-специфічного в лексичній системі загалом та термінологічній зокрема [Гак, Голубовська, Лучик, Манакін та ін.]; установлення та відображення поняттєвої сторони слова [Апресян, Кочерган, Тараненко, Уфимцева], впорядкування термінології [Даниленко, Кияк, Лотте, Rondeau, Riggs]. Деякі аспекти синтаксичних характеристик фахових та нефахових текстів відображено в працях таких науковців, як Загнітко, Подгайська, Зубков, Карабан, Коваль та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення синтаксичних особливостей юридичних текстів ЄС на матеріалі різноструктурних мов. Для досягнення мети необхідно схарактеризувати ступінь узагальненості юридичних текстів ЄС в англійській та українській мовах; визначити кількісну репрезентацію різних структурних типів речень в межах відповідних юридичних актів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для правових текстів ЄС на синтаксичному рівні характерні розповідні речення, серед яких є прості та складні; останні кількісно переважають. Підрахунки здійснювалися на матеріалах текстів Consolidated Versions of the Treaty of European Union and the Treaty of the Functioning of the European Union (консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01)).

Під реченням розуміємо синтаксичну одиницю, що побудована за усталеним мовним зразком, виражає відносно закінчену думку або певну емоцію й виступає основним засобом комунікації [1]. Оскільки порівнювані мови належать до однієї мовної сім'ї, спільними є засоби вираження синтаксичних категорій; відмінності простежуються в інтенсивності використання тих чи інших засобів.

Прості речення. За структурою речення поділяються на прості й складні. Просте речення має в своєму складі одну граматичну основу, виражену сполученням підмета й присудка або лише одним головним членом. Прості речення можуть бути двоскладними й односкладними, поширеними й непоширеними, повними й неповними, ускладненими й неускладненими. Загальна кількість в **англійському** фаховому тексті – 2630, в **українському** – 2250.

“Those two Treaties shall have the same legal value”.

«Ці два Договори мають однакову юридичну силу».

“A Committee of Permanent Representatives of the Governments of the Member States shall be responsible for preparing the work of the Council”.

«Комітет постійних представників урядів держав-членів відповідає за підготовку роботи Ради» [6, с. 24].

“The Council may, on a proposal from the Commission, decide to make its recommendations public” [6, с. 98].

«Рада за пропозицією Комісії може прийняти рішення про оприлюднення своїх рекомендацій».

“Member States shall avoid excessive government deficits”.

«Держави-члени уникають надмірного державного дефіциту» [6, с. 99].

“The Council shall act by a qualified majority throughout the procedure”.

«Рада діє кваліфікованою більшістю протягом усієї процедури» [6, с. 146].

Наведені вище речення характеризуються ізоморфізмом, оскільки у двох мовах вони є поширеними, двоскладними, повними простими реченнями.

Значна кількість простих речень є ускладненими, зокрема:

“It shall respect their essential State functions, including ensuring the territorial integrity of the State, maintaining law and order and safeguarding national security” [6, с. 83/18].

«Союз поважає головні функції держави, включаючи гарантування територіальної цілісності держави, підтримання правопорядку та забезпечення національної безпеки» [6, с. 83/18].

Ці речення є простими, ускладненими дієприслівниковим зворотом (*including, включаючи*) та однорідними членами речення (*ensuring, maintaining and safeguarding, гарантування, підтримання та забезпечення*).

Деякі англійські прості речення відтворюються в англійській мові складними, чим і пояснюється аломорфізм в аспекті кількісної репрезентації.

“Competences not conferred upon the Union in the Treaties remain with the Member States” [6, с. 83/18].

«Повноваження, яких не надано Союзові згідно з Договорами, залишаються за державами-членами».

З позицій структури англійське та українське речення належать до різних типів, перше – просте, друге – складнопідрядне з підрядним означення.

Просте речення в англійському правовому тексті може бути відтворено **підрядним з'ясувальним** в українському тексті.

“The Union shall constitute an area of freedom, security and justice with respect for fundamental rights and the different legal systems and traditions of the Member States” [6, с. 73].

«Союз є простором свободи, безпеки та правосуддя, де поважаються основоположні права та різні правові традиції й правові системи держав-членів».

Підрядне речення мети в українському правовому тексті, а в англійському – просте речення з інфінітивною конструкцією.

“Enhanced cooperation shall aim to further the objectives of the Union, protect its interests and reinforce its integration process”.

«Посилена співпраця спрямована на те, щоб досягти цілей Союзу, захистити його інтереси та посилити процес його інтеграції» [6, с. 28].

“The Member States shall work together to enhance and develop their mutual political solidarity” [6, с. 31].

«Держави-члени співпрацюють, щоб посилювати й розвивати взаємну політичну солідарність».

Можливі й протилежні випадки, коли в англійському фаховому тексті складне речення, а в українському – просте.

“It shall respect its rich cultural and linguistic diversity, and shall ensure that Europe’s cultural heritage is safeguarded and enhanced” [6, с. 17].

«Союз поважає своє багате культурне та мовнерозмаїття й забезпечує захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи».

Англійське складне речення з підрядним додатку (*“<...> and shall ensure that Europe’s cultural heritage is safeguarded and enhanced”*) відтворено в українському тексті простим реченням, ускладненим однорідними членами.

Англійське складне речення відтворено в українському перекладі простим реченням.

“When the situation so requires, the President shall convene a special meeting of the European Council” [6, с. 23].

«У разі потреби Голова скликає спеціальне засідання Європейської Ради».

Складні речення. Для юридичних актів ЄС характерна велика кількість складних речень. Складне речення характеризується такими особливостями [1, с. 79]:

1) до його структури входить кілька конструктивно завершених одиниць;

2) співвідношення між елементами складного речення характеризується власними закономірностями.

Складне речення як синтаксична конструкція утворене поєднанням декількох (як мінімум двох) речень-частин на основі сполучних зв’язків сурядності й підрядності або нульового засобу сполучного зв’язку – безсполучниковості [1, с. 79].

Складносурядні речення. Складносурядні речення у правових текстах ЄС здебільшого представляють ланцюг, послідовність дій, а їхнє вживання в достатній кількості призводить до створення особливого ритму, який сприяє плавності та розміреності викладу [5, с. 37]. Використання складносурядних речень в правових актах ЄС є мінімальним.

Складносурядним називається таке складне речення, частини якого характеризуються відносною смисловою й синтаксичною самостійністю та пов’язуються між собою сполучниками сурядності [2, с. 343].

До складносурядних речень належать речення, утворені з двох чи кількох структурно автономних частин і пов’язані сурядними сполучниками. Уживання сурядного сполучника є основним формальним показником синтаксичної єдності складносурядного речення [1, с. 81]. У нижченаведеному фрагменті фахового тексту права ЄС частини складносурядного речення з’єднані сурядними сполучниками (*however / проте*).

“In the areas of development cooperation and humanitarian aid, the Union shall have competence to carry out activities and conduct a common policy; however, the exercise of that competence shall not result in Member States being prevented from exercising theirs” [6, с. 83/52].

«Союз має повноваження здійснювати діяльність та провадити спільну політику у сферах співпраці з питань розвитку та гуманітарної допомоги; проте здійснення цих повноважень не повинне перешкоджати державам-членам здійснювати їхні повноваження» [6, с. 83/52].

Складнопідрядним реченням називається складне речення, частини якого з’єднуються сполучниками підрядності або сполучними словами [1, с. 86].

Спостерігається структурна неузгодженість типів речень в англійському та українському варіантах документа Консолідованої версії. Зокрема, англійське просте речення, ускладнене дієприкметниковим зворотом, відповідає українському складносурядному реченню.

“3. The European Council shall meet twice every six months, convened by its President (Article 15)”.

«3. Європейська Рада збирається двічі кожні шість місяців; її скликає Голова (Стаття 15)».

Кількість складносурядних речень в англійському фаховому тексті – 30, а в українському – 50, що становить відповідно 0,75% та 1,2% від загальної кількості речень.

Складнопідрядні речення в фахових текстах права ЄС представлені різними типами зв’язку. Класифікація складнопідрядних речень здійснювалася на підставі функціонального ототожнення підрядної частини й члена простого речення (логіко-граматична класифікація). Це дозволяло виділяти: *підметові, присудкові, додаткові, означальні й обставинні* речення (місця, часу, способу дії, міри й ступеня, причини, мети, умови, допусту) [1, с.87–88].

Підрядне умовне речення окреслює умову реалізації дії чи вияву стану головної частини (умова може бути реальною або ірреальною), приєднується сполучниками, наприклад:

“A member of the Commission shall resign if the President so requests” [6, с.24].

«Член Комісії іде у відставку, якщо цього вимагає Голова» [6, с. 83/26].

Підрядне означальне речення конкретизує виклад матеріалу. Структура складнопідрядного речення уможливорює надання необхідної інформації в межах одного речення.

“Member States which are also members of the United Nations Security Council will concert and keep the other Member States and the High Representative fully informed” [6, с. 83/35].

«Держави-члени, що є також членами Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, узгоджують свої дії з іншими державами-членами та Верховним представником й інформують їх у повному обсязі».

Підрядне речення часу – уточнює обставину часу, надаючи необхідну інформацію.

“The Commission and the other Member States shall be informed of such protective measures not later than when they enter into force” [6, с. 83/111].

«Комісія та інші держави-члени інформуються про такі захисні заходи не пізніше часу, коли вони набувають чинності».

Підрядні речення додатку. Англійське підрядне речення приєднується до головного речення сполучниками та сполучними словами *that* (що, хто), *who* (хто), *whom* (кого, кому), *what* (що), *when* (коли), *where* (де, куди), *how* (як), *why* (чому), *whether* (чи) тощо [3].

“The Council shall regularly verify that the grounds on which such a determination was made continue to apply” [Article 7].

«Рада постійно перевіряє, чи продовжують існувати підстави для такого рішення» [Стаття 7].

Українське підрядне додаткове речення може відповідати англійському реченню з інфінітивною конструкцією:

“Enhanced cooperation shall aim to further the objectives of the Union, protect its interests and reinforce its integration process” [Article 20].

«Посилена співпраця спрямована на те, щоб досягти цілей Союзу, захистити його інтереси та посилити процес його інтеграції» [Стаття 20].

Деякі підрядні додаткові речення в англійській мові можуть приєднуватися до головного речення безсполучниковим зв'язком,

проте в українському перекладі використовуються сполучник залежно від характеру підрядного речення.

Як свідчить статистика, найчастіше вживаються підрядні означальні речення та підрядні речення умови, що відповідно становить 30% та 47% від загальної кількості підрядних речень, підрядні додаткові та підрядні часу представлені меншою кількістю речень.

Складнопідрядне речення з кількома підрядними є багаторівневою конструкцією, що складається з трьох і більше предикативних частин, які поєднуються між собою зв'язками сурядності / підрядності [1, с. 95]:

“If he does not obtain the required majority, the European Council, acting by a qualified majority, shall within one month propose a new candidate who shall be elected by the European Parliament following the same procedure” [6, с. 83/26].

«Якщо кандидат не отримує необхідної більшості, Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, протягом одного місяця подає на розгляд Європейському Парламенту нову кандидатуру, яка проходить ту саму процедуру обрання» [6, с. 83/26].

У зазначеному реченні частини поєднуються між собою зв'язками підрядності, а саме: використано підрядне умови (*“If he does not obtain the required majority”*, «Якщо кандидат не отримує необхідної більшості») та підрядне означення (*“who shall be elected by the European Parliament following the same procedure”*, «яка проходить ту саму процедуру обрання»).

Вимоги конкретності, необхідності виявлення причинно-наслідкових зв'язків і логічного підпорядкування одних фактів іншим зобов'язують законодавців подати різні обставини справи, простежити й передати складну систему понять в їхньому взаємозв'язку [4]. У правових актах ЄС такі зв'язки виражені складнопідрядними реченнями з кількома підрядними.

“Preamble. If the United Kingdom and/or Ireland ceases to be bound as part of the European Union in accordance with Article 4a of the Protocol No. 21, the European Union together with the United Kingdom and/or Ireland shall immediately inform Ukraine of any change in their position in which case they shall remain bound by the provisions of the Agreement in their own right [Association Agreement]”.

«Прембула. Якщо Сполучене Королівство та / або Ірландія знімають із себе зобов'язання як частини Європейського Союзу відповідно до статті 4а Протоколу № 21 або

відповідно до статті 10 Протоколу № 36 про перехідні положення, що додаються до Договорів, Європейський Союз разом із Сполученим Королівством та / або Ірландією повинні негайно поінформувати Україну про будь-які зміни в їхній позиції і в цьому разі продовжувати виконувати положення цієї Угоди як окремі Договірні Сторони».

За структурними частинами аналізоване складне речення з кількома підрядними є різним в англійському та українському варіантах. Англійське речення містить два підрядних – підрядне умови (“*If the United Kingdom and/or Ireland ceases to be bound as part of the European Union in accordance with Article 4a of the Protocol No. 21*”) та підрядне означення (“*in which case they shall remain bound by the provisions of the Agreement in their own right*”). Український відповідник містить два складнопідрядних речення – умови («*Якщо Сполучене Королівство та / або Ірландія знімають із себе зобов’язання як частини Європейського Союзу відповідно до статті 4а Протоколу № 21 або відповідно до статті 10 Протоколу № 36 про перехідні положення*»), що співпадає з англійським, та означення, яке відрізняється від англійського («*що додаються до Договорів*»). Та частина, яка в англійському варіанті є підрядним реченням (“*in which case they shall remain bound by the provisions of the Agreement in their own right*”), передана в українському сурядним реченням («*і в цьому разі продовжувати виконувати положення цієї Угоди як окремі Договірні Сторони*»).

“*Article 29. If, at any moment following the date of entry into force of this Agreement, a Party reduces its applied most-favoured-nation (hereinafter referred to as "MFN") customs duty rate, such duty rate shall apply as base rate if and for as long as it is lower than the customs duty rate calculated in accordance with that Party's Schedule*”.

«Стаття 29. Якщо в будь-який момент після дати набрання чинності цією Угодою будь-яка сторона зменшує ставку ввізного мита, яка застосовується в рамках режиму найбільшого сприяння (далі – РНС), така ставка ввізного мита має застосовуватися як базова ставка, якщо й до тих пір вона буде нижчою ставки мита, розрахованої відповідно до Графіку цієї сторони».

Англійське складне речення містить два підрядних речення – умови (“*If, at any moment following the date of entry into force of this Agreement, a Party reduces its applied*

most-favoured-nation (hereinafter referred to as "MFN") customs duty rate”) та часу (“*if and for as long as it is lower than the customs duty rate calculated in accordance with that Party's Schedule*”).

Український відповідник цього речення містить 3 підрядні частини, дві з яких збігаються з англійською, а третє – підрядне означення («*яка застосовується в рамках режиму найбільшого сприяння*»).

Таким чином, спостерігається неузгодженість серед відтворення типів підрядних речень в англійському та українському текстах ЄС, що зумовлено їх належністю до різних мовних груп.

Таблиця 3.1

Зіставний аналіз простих та складних речень

	Англійська	Українська
Прості речення	2630	2250
Складносурядні	30	50
Складнопідрядні, з них із кількома підрядними	1290 330	1650 690

Специфікою правових актів ЄС на граматичному рівні є використання зазначених граматичних та синтаксичних конструкцій, уживання пасивних форм; складнопідрядних речень, які конкретизують місце, час та умови, за яких повинна відбутися та чи інша дія. Така мовна організація сприяє чіткості, точності та уникненню двозначності.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, достатній рівень узагальненості юридичних текстів досягається здебільшого інфінітивними та дієприслівниковими конструкціями в англійській мові та неозначено-особовими й узагальнено-особовими реченнями в українській мові. На синтаксичному рівні встановлено переважання складнопідрядних синтаксичних конструкцій над складносурядними й безсполучниковими.

Перспективою дослідження є визначення засобів вираження співвідношення змісту та структури в юридичних актах ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загнітко А. Український синтаксис: науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс / А. Загнітко. – У 2-х ч. – Ч. 2. – К. : ІЗМН, 1996. – 240 с.
2. Зубков М. Українська мова : [універсальний посібник] / М. Зубков. – Харків : ВД «Вища Школа», 2004. – 496 с.

3. Карабан В. Переклад з української мови на англійську мову : [навчальний посібник довідник для студентів вищих навчальних закладів] / В. Карабан , Дж. Мейс. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. – 608 с.
4. Коваль Н. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англомовних законодавчих та судових документів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. Коваль ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2007. – 184 с.
5. Подгайская И. Функционально-прагматический аспект построения деловой речи на английском языке (на материале обзорных статей журнала "The Economist") : автореф. дисс. канд. филол. наук. 10.02.04 / И. М. Подгайская ; МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1994 – 21 с.
6. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами – членами, з іншої сторони) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua.
7. Consolidated Versions of the Treaty of European Union and the Treaty of the Functioning of the European Union [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eurlex.europa.eu>.

УДК [811.161.2+811.111]:367.623(043.3)

ЗАПЕРЕЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТА В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ КОНФЛІКТУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ В МЕЖАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Діброва В.А., к. філол. н.,
старший викладач кафедри іноземної філології
Київський національний університет культури і мистецтв

У статті проаналізована категорія заперечення в контексті діалогічної взаємодії та в комунікативній ситуації конфлікту в англійському та українському офіційно-діловому дискурсі в межах міжкультурної комунікації. Проаналізовані труднощі, які виявляються в міжкультурному спілкуванні. Стаття присвячена інтернаціоналізації та глобалізації в суспільстві, що потребує налагодження контактів на міжнародному рівні в межах міжкультурної комунікації.

Ключові слова: мовленнєвий акт заперечення, соціокомунікативна якість, ситуація конфлікту, відмова.

В статье проанализирована категория отрицания в контексте диалогического взаимодействия и в коммуникативной ситуации конфликта в английском и украинском официально-деловом дискурсе в пределах межкультурной коммуникации. Проанализированы трудности, которые проявляются в межкультурном общении. Статья посвящена интернационализации и глобализации в обществе, что требует налаживания контактов на международном уровне в пределах межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: речевой акт отрицания, социокоммуникативное качество, ситуация конфликта, отказ.

Dibrova V.A. OBJECTIONS IN THE CONTEXT OF DIALOGUE AND INTERACTION IN COMMUNICATIVE SITUATIONS OF CONFLICT IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN OFFICIAL-BUSINESS DISCOURSE WITHIN INTERCULTURAL COMMUNICATION

The category of objection has been analyzed in the article in the context of dialogue interaction and communication in a situation of conflict in the English and Ukrainian official-business discourse within intercultural communication. The communicative difficulties of intercultural character have been analyzed through the perspective of globalization, which requires networking at the international level with the accent on the basic aspects of intercultural communication.

Key words: speech act of negation, sociocommunicative quality, situation of conflict, refusal.

Постановка проблеми. Актуальність усіх питань, пов'язаних із культурою, набула останнім часом неабиякої гостроти. Підвищений інтерес до вивчення та дослідження культури й міжкультурної комунікації стає очевидним та просто необхідним. Дослідники вважають, що такий бум спричинений цілою низкою як позитивних, так і негативних факторів. З одного боку, соціальні, політичні, економічні та інші негаразди в загальносвітовому масштабі призвели до небувалої міграції народів, до їх переселення, змішування, численних сутичок та, як наслідок, до зіткнення культур. А з другого – науково-технічний прогрес та бурхливий розвиток в усіх сферах життя відкриває все нові можливості, види, форми й засоби спілкування, головною запорукою ефективності яких є взаєморозуміння, діалог культур, толерантність до інших народів та цивілізацій.

Говорячи про особливості міжкультурної комунікації на рівні офіційно-ділового дискурсу, правомірно буде сказати, що в такому разі ми маємо справу з цілим комплексом проблем комунікації загалом та з питаннями пере-

ходу не лише з одного лінгвістичного коду на інший, а з більш глибокою та складною проблемою переходу з одного національно-культурного коду на інший.

Постановка завдання. Мета статті полягає в визначенні змісту категорії заперечення в межах міжкультурної комунікації та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців. Більш очевидними є труднощі, що виявляються в міжкультурному спілкуванні. Інтернаціоналізація та глобалізація в суспільстві потребують налагодження контактів на міжнародному рівні, у межах міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «міжкультурна комунікація» в вузькому розумінні з'явився в літературі в 1970-х роках. Першими питання міжкультурного спілкування аналізували науковці в США, де виникла необхідність вивчення проблеми конфронтації різних расових та етнічних груп. Дослідникам удалося обґрунтувати комплексність феномена людського спілкування загалом, а також значні відмінності в стандартах, цінностях, уявленнях,

моделях мислення та поведінки, які властиві представникам різних культур.

З 80-х років минулого століття дослідники США й Західної Європи в галузі соціології, культурології, психології, лінгвістики, філософії виявляють підвищений інтерес до проблем міжкультурної комунікації. Серед найголовніших завдань теорії міжкультурної комунікації – попередження та усунення міжкультурних непорозумінь. Дослідженням цих питань займаються наукові школи та інститути, а також учені в різних країнах світу.

Зміст мовленнєвого акту заперечення як протидії на певний пропозиційний стимул і неприйняття змісту запропонованого висловлювання найяскравіше виявляє себе в ситуації *діалогічної* взаємодії (від грец. *diálogos* – розмова, бесіда) як виду мовлення, що характеризується ситуативністю (залежністю від безпосередніх умов спілкування), контекстуальністю (зумовленістю попередніми висловлюваннями), а також незапланованим характером. У цій комунікативній ситуації заперечення є насамперед реакцією на мовні дії комунікативного партнера, тобто має *реактивний* характер.

Французький лінгвіст Ж. Мьошлер визначає відмови (відхилення) як комплексні мовленнєві акти, які з точки зору інтеракціональної та послідовної перспективи є контекстуально внормованими, однак указують на іншу аргументативну орієнтацію порівняно з ініціальним висловлюванням. Вони функціонують як реактивні розмовні ходи, що змістовно знаходяться в протиставленні до ініціального висловлювання й визначаються тими мовленнєвими актами, зв'язок з якими має аргументативну природу. Автор обмежує своє розуміння відмови розмовним ходом, у якому домінує ініціальне твердження, що може бути зупинене вагомими аргументами, виключаючи тим самим інші можливі форми реалізації відмови.

Ідентифікація сутності мовленнєвого акту в ситуації діалогічного спілкування може бути здійснена на основі класифікації Е. Рольфа, у якій лінгвіст розглядає мовленнєві дії на чотирьох площинах таксономізації (перші три з яких характеризують якості дії, а четверта – позначення відповідних типів мовленнєвих актів). Найвища площина визначає валентність цієї дії (у межах презентативного, реактивного чи неініціативного типу), уточнюючи передбачення / непередбачення цієї дією попередньої реалізації однієї чи декількох інших площин. Друга площина вказує на основне значення мовленнєвої дії, позначене термінами «акцеп-

тивний» чи «реактивний», які свідчать про її позитивний чи негативний характер. Третя площина характеризує спеціальне значення мовленнєвої дії як «*асертивне*» (ствердження, констатування), «*диспутативне*» (спірне, сумнівне) або «*концесивне*». Оскільки певна дія переслідує певну мету, то тут виникає відповідний комунікативний зміст, а точніше – зміст, пов'язаний зі станом речей, який лежить в її основі. На четвертій площині класифікації здійснюється впорядкування окремих типів мовленнєвих дій.

Беручи до уваги класифікацію Е. Рольфа, мовленнєвий акт відмови необхідно віднести до реактивних мовленнєвих актів реактивного типу, основний зміст яких полягає в негативному ставленні слухача до попередньо висловленої мовцем пропозиції. Усі реактивні акти, на думку Е. Рольфа, можуть бути кооперативними або інкооперативними, тобто містити (або ні) зацікавлення слухача стосовно попередньо висловленої пропозиції. Відмова, без сумніву, належить до останніх, і хоча модифікація поясненням негативної оцінки або вибаченням мовця за неї здійснюється з метою досягнення кооперативного взаєморозуміння, усе ж інтенція відхилення, на якій ґрунтується здійснення відмови, забезпечує інкооперативну основу цього мовленнєвого акту.

Цікавим доробком у спробі визначення теоретичного статусу відмови з урахуванням принципу діалогічності мовлення є робота Е. Вайганг, в якій лінгвіст виходить за межі ізолювання мовленнєвого акту, визначаючи послідовність, що складається з ініціального та реактивного мовленнєвих актів, мінімальною одиницею аналізу. На відміну від класичної теорії мовленнєвих актів, авторка трактує реактивний акт як перлокутивний, у значенні такого, що конвенційно слідує за ініціальним іллокутивним актом. Ініціальний іллокутивний та реактивний перлокутивний акти утворюють разом двобічно детерміновані сторони комунікативної функції взаєморозуміння, причому функція ініціального іллокутивного акту визначається в основному як «робити запит», а реактивного перлокутивного – «виконувати запит».

Таким чином, загальною основоположною цільовою спрямованістю мовця при здійсненні відмови є заперечення. Загальні заперечні установки не мають іллокутивної сили, а одержують свою соціокомунікативну якість, коли інтегруються в певні іллокутивні потенціали.

Комунікативна зумовленість як основа заперечних процесів, у яких втілюється

комунікативно-семантична категорія заперечення, може характеризуватися істотними відмінностями в інтерпретації комунікантами денотативної ситуації. Унаслідок цього виникають опозитивні відношення «ствердження – заперечення», що реалізуються установкою *конфліктного* непогодження. Когнітивна установка конфлікту виступає як полярність до форми погодження, що разом представляють «категорію прийняття» [3], яка характеризує комунікативний епізод із точки зору прагматичної когерентності. Непогодження можна розглядати в рамках логіко-граматичної категорії заперечення, яка з допомогою мовних одиниць актуалізує негативні зв'язки між поняттями. Отже, акт відмови становить реагування мовця, що реалізується не просто в вигляді механічної реакції, а функціонує через складні процеси у свідомості, результатом яких є актуальні конфліктні установки мовця як відносно сталі, специфічно спрямовані позиції людської поведінки.

Мотивація конфлікту, будучи інтегрованою в комунікативну ситуацію, що потенційно модифікує установки мовця, та одержуючи певну (релевантну для конкретної ситуації спілкування) інтенцію, спрямовується на установки комунікативного партнера та реакції реципієнта, що впливають із них. Конфлікт реалізується висловлюванням непогодження одного з учасників із певним аспектом епізоду та виходом його зі спілкування або ж спробою зміни структури епізоду. Вербально непогодження втілюється в заперечних мовленнєвих діях, до яких належить і відмова, що цілеспрямовано виражає заперечно-негативну реакцію мовця.

Тому важливим компонентом ділового спілкування є проблема *конфлікту*. (Терміно)лексема «конфлікт» (від лат. *conflictus* – зіткнення) використовується на позначення зіткнення протилежних тенденцій у психіці окремої людини або в відносинах двох і більше людей, а також різних груп, соціальних об'єднань, зумовлене розбіжностями в поглядах, позиціях, інтересах. Успішне розв'язання будь-якої конфліктної ситуації вимагає знань міжкультурної комунікації, природи, сутності, шляхів подолання кризових ситуацій, уміння застосовувати на практиці дієві способи поведінки, відповідні технології дій. Конфлікт як вузол проблем, що потребують нагального вирішення, власне, і є підґрунтям, на якому шляхом розв'язання конфліктних ситуацій відбувається розвиток і вдосконалення взаємовідносин.

Оскільки за самою своєю природою конфлікт передбачає зіткнення різних (найчастіше – прямо протилежних) точок зору, світоглядних позицій, уявлень, ціннісних прераференцій, естетичних уподобань тощо, цілком природним видається актуалізація в процесі конфліктного мовленнєвого (у тому числі й діалогічного) спілкування семантики згоди – незгоди, прийняття – заперечення, схвалення – спростування, що найчастіше набуває форми неприйняття одним учасником спілкування пропозиції іншої сторони. Тож конфлікт проявляється в формі гострих суперечностей між комунікантами, для якого властиве пряме, нерідко агресивне спростування істинності змісту пропозицій протилежної сторони.

Тому відносимо заперечення до тих мовленнєвих актів, реалізація яких спричиняє виникнення ситуації конфлікту чи ворожнечі. Найбільш прямо, яскраво й емоційно заперечення проявляється на рівні особистісно-орієнтованого, буденного спілкування (за класифікацією В. Карасика). При цьому прямі категоричні заперечення на кшталт *Hi!*; *Аж ніяк!*; *У жодному випадку!*; *Hi в якому разі!*; *Ніколи!*; *Категорично ні!*; *Ніколи в світі!* і т. п., які зазвичай використовуються в повсякденному спілкуванні, демонструють рольову перевагу мовця над співрозмовником, що (за умови впливу певних психологічних або інших чинників) може спричинити конфліктний мовленнєвий акт.

Однак в умовах ділової комунікації з характерними для неї жорсткою регламентацією і стандартизованістю мовленнєвих засобів пряме, відкрите, тим паче домінантно-агресивне вираження заперечення є невластивим з огляду на вимоги толерантності, дотримання якої має принципове значення й своєрідну цінність [2, с. 328].

У зв'язку з цим зазначимо, що категорія *толерантності* становить одну з універсальних категорій людської культури. Толерантність є передусім лінгвістичною категорією, оскільки вона прямо пов'язана з мовним спілкуванням членів людського соціуму, зі способом словесного вираження думок, оцінок, суджень у певних ситуаціях суспільного життя.

Водночас толерантність – це й психолінгвістична категорія, яка передбачає терпиме ставлення до співрозмовника з метою не заподіяти йому моральної чи психологічної шкоди, не образити його, не принизити. Психологи пояснюють толерантність як уміння релевантно ввійти до феноменологічного поля іншої людини [5, с. 209]. Толерантність несумісна

з категоричністю вимоги (відмови, заборони, заперечення тощо).

Отже, етика толерантності – це передусім мовна етика. Мовна толерантність становить своєрідний «комунікативний кодекс», який Ф. Бацевич визначає як систему принципів, правил і конвенцій спілкування, котрі регулюють поведінку учасників комунікації [1, с. 126].

Толерантне ставлення до партнера по комунікації визначає також принципи відмінності заперечення в діалозі й конфлікті. Конфлікт, як ми вже зазначали, завжди супроводжується неприховуваною імперативністю, тоді як діалог може бути як конфліктним, так і безконфліктним, тобто виявляти тяжіння до зняття конфліктогенного фактору, пом'якшення ситуації шляхом використання відповідних мовленнєвих форм. Пор.:

“no shipment of samples”.

“We are unable to send an offer with samples of our goods”.

“We are sorry not to be in a position to send samples to you. However, if you wish to obtain a general view of our production program, quality, and packing, please contact Mr. <...> at <...>, who carries a complete line of our samples”.

“We are not able to produce samples because of the expenses (technical problems) involved”.

“We regret to inform you that we don't carry any samples of our products”.

“We regret that we cannot send you any samples. However, we enclose clippings from trade magazines concerning the quality and good packing of our products”.

“We are unable to send any samples to you, but we assure you that so far we have been able to satisfy all special wishes of our customers. Our line of samples is not suited for shipping (too voluminous). However, you are welcome at any time to see our display of samples at our branch in”.

«Ми не можемо відправити Вам пропозицію зі зразками наших товарів».

«На жаль, ми не маємо можливості вислати Вам зразки. Однак якщо Ви бажаєте мати загальне уявлення про нашу виробничу програму й упаковку, просимо зв'язатися з паном (прізвище) в (місто), – він має повний комплект зразків».

«Ми не можемо виробити зразки з фінансових (технічних) причин».

«На жаль, повинні Вам повідомити, що не маємо зразків нашої продукції на складі».

«Нам дуже прикро, що не можемо надіслати Вам жодні зразки. Однак ми додаємо вирізки з торгових журналів».

«Матеріали, які опубліковані, свідчать про високу якість і хорошу упаковку наших товарів. На жаль, ми не можемо надіслати Вам зразки, але хочемо Вас запевнити, що до сьогодні ми мали змогу задовольнити всі особливі вимоги наших покупців».

«Наш набір зразків непридатний до відправки (дуже великий). Однак ми запрошуємо Вас подивитися їх у нашому філіалі в місті <...> у будь-який час».

Як зазначала І. Осовська [4], зняття конфліктності спілкування сприяє й застосування непрямих, прихованих (імпліцитних) засобів вираження заперечення. Непряма форма заперечення не викликає різкої реакції, несприйняття чи супротиву. За допомогою імпліцитного заперечення адресант дотримується принципу ввічливості, який у межах імпліцитного заперечення визначаємо як відсутність імперативності чи категоричності висловлювання, як толерантну форму спілкування.

Отже, основною метою мовця, який застосовує непрямі засоби вираження іллокутивної сили з негативним індексом (якою внаслідок своєї сутності виступає заперечення), є завуальювання, пом'якшення та послаблення негативної оцінки. Декодування слухачем значення непрямого способу мовленнєвого акту відбувається конвенційно під час сприйняття почутого з урахуванням усіх можливих складових ситуативного контексту.

Засобом пом'якшення заперечення / неприймання / відмови можуть бути вставні конструкції: в англійській мові це такі лексичні одиниці, як *I believe, I'm afraid, I wish*; укр. – *на мою думку, даруйте, шкода*, які пом'якшують заперечення й знімають конфлікт.

Толерантності комунікативного спілкування можна досягти за умови єдності часових, просторових, психологічних, культурних орієнтирів, спрямованих на повну довіру й повагу до співрозмовника, усвідомлення спільного «МИ», неускладненого опозицією до «ВІН», «ВОНА» чи «ВОНИ».

Толерантна поступливість ґрунтується на взаємній повазі й доброзичливості. З метою пом'якшення заперечні судження доречно супроводжувати такими підтримуючими висловлюваннями, як подяка, вибачення, жалкування, аргументація, підкреслення мовцем важливості пропозиції на кшталт: *маєте рацію (вибачте, перепрошуємо. шкодуємо), але повинні з вами не погодитись (але обставини вимагають; але маємо іншу думку тощо)*.

Толерантне розв'язання критичної ситуації можливе за умови використання в вислов-

люванні концептів толерантності. Інгерентно ввічливе метакомунікативне висловлювання подяки базується на вираженні позитивної оцінки дій адресата. Заперечення в поєднанні з подякою функціонує як заперечення пропозиційного змісту, поєднане з визнанням певного внеску партнера по комунікації:

Метакомунікативне висловлювання вибачення супроводжує заперечення, оформлюючи висловлювання мовцем жалю з приводу наступної або попередньо висловленої негативної реакції на запропоновану пропозицію, а також певну зацікавленість адресанта в висловлюванні позитивного ставлення до адресата. Внутрішнім механізмом функціонування супутнього запереченню вибачення є розуміння адресатом «шкоди», якої він завдає «обличчю» партнера здійсненням негативної іллокутивної відмови, при цьому стратегією є прагнення не зачіпати «негативне обличчя» адресата за рахунок завдання певної шкоди своєму «обличчю».

Висловлюючи супутнє запереченню вибачення, мовець дає зрозуміти, що він інтерпретує свою дію як образу ідеальної сфери слухача, вважає себе відповідальним за неї та жалкує про це, однак не готовий відновити заподіяну шкоду. Здійснюючи вибачення в контексті заперечення, мовець репрезентує себе таким, що визнає ідеальну сферу іншого та знає, як треба правильно поводитися. Зазначена мета – комунікативне висловлювання – не може однозначно вважатися вибаченням, а фіксує насамперед лише перший крок до відновлення інтерактивної рівноваги співрозмовників, вимагаючи певної реакції з боку комунікативного партнера.

Висловлювання жалкування, що підтримує принцип кооперації у спілкуванні, реалізує інтенцію висловлювання жалю з приводу здійснення негативного по суті мовленнєвого акту.

Об'єктивна аргументація причин заперечення, тобто та, яка апелює до розуму, подана в вигляді фактів, здійснюється з метою підтримки власної або послаблення протилежної установки в ситуації конфронтації установок. В аргументації підкреслюється важливість для мовця пропозиції партнера, яка є незмінним атрибутом ввічливого кооперативного заперечення.

Толерантність у таких ситуаціях, на нашу думку, – це форма непрямих комунікативних актів, тобто непрямого заперечення, несхвалення, намір пом'якшити негативність, виявляти терпимість, поблажливості тощо.

Підсумовуючи розглянуті типологічні дослідження, видається доречним визначити від-

мову як іллокутивний потенціал мовленнєвої дії неврахування (за термінологією Е. Вайганг), що за допомогою мовних засобів указує на перлокутивний результат стимульованого ініціально-іллокутивним висловлюванням когнітивного процесу. З цієї точки зору відмова може розглядатися як іллокутивний потенціал мовленнєвої дії, комунікативною функцією якої є виконання мовцем установок неврахування.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, категорія заперечення в межах міжкультурної комунікації розуміється як функція, зумовлена комунікативною взаємодією людей як носіїв різних культурних спільнот, що орієнтована на взаємопроникнення культурно-комунікативних смислів, досягнення взаєморозуміння з урахуванням і збереженням «національної картини світу», їх взаємозбагачення в соціокультурному й духовному планах, уникнення конфліктних ситуацій. Це тривалий процес, пов'язаний із подоланням негативних стереотипів, формуванням готовності особистості до діалогу та культурної комунікації.

Розуміння заперечення як неврахування детермінованого попереднім висловлюванням змісту веде до обмеження, коли з поля зору виключаються відповіді, які функціонально і з точки зору їхньої конкретної реалізації мають спільність із мовленнєвими діями неврахування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Боргер Я. Комплексный анализ речевых актов негативной реакции (на материале современных драматических произведений) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 / Я. Боргер ; Тюменский государственный ун-т. – Тюмень. – 2004. – 21 с.
3. Муравьева Н. Язык конфликта / Н. Муравьева. – М. : Издательство МЭИ, 2002. – 272 с.
4. Осовська І. Висловлювання-відмова: структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.04 / І. Осовська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
5. Роджерс К. К науке о личности / К. Роджерс // История зарубежной психологии. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – С. 200–231.
6. Скубішевська Т. Роль мовних стратегій у міжкультурній комунікації / Т. Скубішевська // Мультиверсум: Філософський альманах. – 2004. – № 43. – С. 57–64.
7. Слющинський Б. Міжетнічні культурні комунікації як фактор побудови громадянського суспільства в сучасній Україні / Б. Слющинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.edportal.org.ua/books/Conference_2005/Slyushchiskiy.

УДК 821.113: 81'42

АНІМАЛІСТИЧНИЙ ДИСКУРС У КАЗКАХ Г.К. АНДЕРСЕНА**Капустян І.І., доцент**

кафедри англійської та німецької філології

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Стаття присвячена вивченню особливостей анімалістичного дискурсу в казках Андерсена. Аналізуються різні погляди вчених, літературознавців на анімалістику як явище романтизму, виокремлено характерні для літературної казки Г.К. Андерсена особливості, її новаторство, внутрішній зв'язок ідеї автора та психологізації образів. Розглядаються й систематизуються підходи до класифікації за зразком системної категоризації казки на види та групи.

Ключові слова: анімалістика, дискурс, анімалізм, казки про тварин, Г.К. Андерсен, анімалістичний психологізм.

Статья посвящена изучению особенностей анималистического дискурса в сказках Андерсена. Анализируются различные взгляды ученых, литературоведов на анималистику как явление романтизма, выделены характерные для литературной сказки Г.К. Андерсена особенности, ее новаторство, внутренняя связь идеи автора и психологизации образов. Рассматриваются и систематизируются подходы к классификации по образцу системной категоризации сказки на виды и группы.

Ключевые слова: анималистика, дискурс, анимализм, сказки о животных, Г.К. Андерсен, анималистический психологизм.

Kapustyan I.I. ANIMALISTIC DISCOURSE IN H.C. ANDERSEN'S FAIRY TALES

The article focuses on the animalistic discourse in the tales by H.C. Andersen. Animalism as a phenomenon of Romanticism is analyzed from different scientific perspectives, besides are pointed out the characteristic features of these literary tales with the accent on the interconnection between the author and a character's psychological image. Here is presented the systemic classification of these tales into types and groups.

Key words: animals, discourse, animalism, tales about animals, H.C. Andersen, animalistic psychology.

Постановка проблеми. Творчий доробок Г.К. Андерсена детермінує органічну складову історії національної культури Данії через глибокий конкретно-історичний сенс. Письменник та літературознавець Ганс Шерфіг (*англ.* Hans Scherfig, 1905–1979 pp.) виокремлював національну, невід'ємну від рідних квітучих островів самобутність письменника, його нерозривну єдність з історією Данії, з її традиціями, природою, характером народу та своєрідною схильністю до гумору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-під пера данського поета, письменника, казкаря Г.К. Андерсена вийшло безліч різножанрових творів. Г.К. Андерсен – визнаний майстер жанру казки, його твори здобули всесвітню популярність і перекладені багатьма мовами світу. Казковий творчий доробок неодноразово привертая увагу науковців, які прагнуть досягнути неповторний наративний стиль письменника та автентичне портретування героїв. Саме перша збірка казок, зазначає Бо Грьонбек, дослідник творчості Г.К. Андерсена, змусила Х.К. Ерстеда вимовити відомі слова про те, що роман письменника «Імпровізатор» приніс йому славу, а казки – безсмертя. Серед вітчизняних науковців та літературознавців питаннями анімалістики займалися

А.Н. Букрієнко, Л.П. Білецький, Ю.І. Ковалів, М.В. Павленко, А.М. Шашко, М.В. Толстіков, з-поміж відомих літературознавчих розвідок російських науковців виокремлюємо праці таких дослідників, як Кравцова М.І., Анікіна В.П., Круглова Ю.Г., Померанцева Е.В., Ведерникова М.М. та ін.

Художні особливості літературної казки Г.К. Андерсена розглядали й зарубіжні літературознавці й критики, з-поміж них – німецький професор Ганс-Йорг Утер (Hans-Jorg Uther, 1944) фінський фольклорист Аарне Ааматус Антті (Antti Amatus Aarne, 1867–1925), данський історик літератури, етнограф Свен Херслеб Грундтвіг (Svend Hersleb Grundtvig, 1824–1883); сучасні літературознавці: американський учений Ешліман Д.Л. (Ashliman D.L.), дослідниця скандинавського фольклору Кларі Бус (Claire Booss) та ін.

Дослідники виявляють характерні для літературної казки Г.К. Андерсена особливості, її новаторство, внутрішній зв'язок ідеї автора та психологізації образів. Проте анімалістичний дискурс у казках першої збірки Ганса Крістіана Андерсена «Казки, розказані дітям» (*дан.* “Eventyr, fortalte for Børn”) становить

особливий інтерес для розуміння не тільки літературної спадщини митця, а й розвитку наукового поняття анімалістики в літературознавстві.

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою наукової розвідки є дослідження теоретичних аспектів анімалізму в літературознавстві доби романтизму та виокремлення специфіки анімалістичного дискурсу ранньої збірки казок Г.К. Андерсена «Казки, розказані дітям» (дан. “Eventyr, fortalte for Børn”).

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературна авторська казка Ганса Крістіана Андерсена вирізняється емоційним, тонким філософським контекстом, де художні образи є близькими й дітям, і дорослому читачеві. Авторська казка Ганса Крістіана Андерсена навчає дитину розуміти недитячі істини, усвідомлювати одвічні цінності розвитку суспільства [3].

У 1829–1830 рр. молодий поет і драматург Ганс Крістіан Андерсен (на той час – автор лише декількох казок) розпочав роботу над циклом данських народних казок. Але тільки в 1835–1842 рр. письменнику вдалося опублікувати два томи збірки казок, яку він назвав “Eventyr, fortalte for Børn”, у дослівному перекладі з данської – «Казки (пригоди), розказані дітям».

Пізніше сам автор пояснює назву збірки й акцентує увагу на тому, що він сам від себе переповідає старі народні казки, які чув у дитинстві. Автор був переконаний у тому, що мова, якою розповідалися казки, така природна й проста, що напевно викличе «шквал критичних зауважень», отже, щоб налаштувати читача, автор називає збірку «Казки, які розповідалися дітям». Г.К. Андерсен вважав, що казки в цій збірці написані й для дорослих, і для дітей. У назві Ганс Крістіан Андерсен підкреслює незвичайність мовного стилю казки. Назва збірки сучасною данською мовою, як стверджує К. Хаммер (професор Данського університету УСС, м. Копенгаген), відрізняється від назви данською мовою за часів Ганса Крістіана Андерсена “Eventyr, fortalte for Børn” (old language), що в перекладі означає «Пригоди, які були переповідані дітям». Ураховуючи переклади та інтерпретації літературознавців, ми трактуємо переклад назви збірки “Eventyr, fortalte for Børn” як «Казки та історії в прозі» з огляду на семантичний контекст слова *Eventyr* – укр. «пригода».

До цієї збірки увійшло понад двадцять казок та пригод, серед яких для нашої розвідки надзвичайно цікавими видаються такі: «Кре-

сало» (“Fyrtøiet”, 1835), «Русалонька» (“Den lille Havfrue”, 1837), «Лелеки» (“Storkene”, 1839), «Ромашки» (“Gaaseurten”, 1838), «Дикі лебеді» (“De vilde Svaner”, 1838).

Літературознавці І.Б. Казакова, О.Л. Полякова вважають, що Ганс Крістіан Андерсен унаслідував літературні традиції Гофмана, які сприяли розвитку авторського психологічного портретування героїв казок, коли «духовная и нравственная дифференциация представлена в образах, заимствованных из животного мира» [4, с. 233].

Звернення до анімалістичної проблематики дозволяє нам краще зрозуміти специфіку романтизму як напряму в цілому. Дослідниця І.Б. Казакова в науковій розвідці про анімалістику в живописі й літературі епохи романтизму зазначає, що стихія людської душі й духовного в світі, яка виокремлюється як головна проблема романтизму, знайшла адекватні засоби відображення й у літературі, й у музиці, а звернення до анімалістичної проблеми дозволяє нам зрозуміти як специфіку напряму романтизму в цілому, так і художні особливості різних видів мистецтва...» [4, с. 232–233].

Дуктова Л.Г. зазначає, що сучасна тенденція проявляється в тому, що поняття анімалізм, анімалістика, анімалістичний жанр, анімалістична література розглядаються як тотожні й синонімічні. Проте існує різниця між словотворчими поняттями, а саме: анімалізм та анімалістика. У словнику термінів анімалізм (лат. слово *animal* – «жива істота») – це художнє зображення тварин, птахів, комах, рослин крізь призму людського світовідчуття, надання їм властивостей людського характеру. Яскравими прикладами анімалізму вважаються фольклорні твори, насамперед казки про тварин / птахів.

Термін «анімалізм» у монографії М.Н. Епштейна «Природа, мир, тайник вселенной» розглядається як творчо осмислене й відповідальне ставлення людини до тварин, як один із найважливіших резервів та імпульсів розвитку сучасного гуманізму, що поступово переходить від свого наївно-дитячого стану «людинопоклоніння» до свідомої співпраці та взаємодії з усіма формами життя на Землі [9].

Анімалістика має набагато більше смислове навантаження порівняно з терміном «анімалізм» і включає в себе як сам «анімалізм», так і систему анімалістичних образів і мотивів.

Традиційно вважається, що питання розподілу жанру казки про тварин на види чи групи й досі знаходиться в колі наукових дис-

кусій, як і визначення самого терміна «казка». Системна категоризація фольклору була успішно здійснена фінським ученим-фольклористом Антті Аарне (Antti Amatus Aarne, 1867–1925).

Ідея фінського вченого Антті Аарне полягала в тому, щоб розділити казки на декілька основних груп. До першої групи увійшли казки про тварин (*англ.* Animal tales, 6) (цифра вказує на кількість підвидів у групі), наступна складалася з чарівних казок (*англ.* Fairy tales, 10). Релігійні казки (*англ.* Religious tales) учений розділив на 5 типів, а реалістичні казки та новели (*англ.* Realistic tales or novelles) – на 17 груп. Відокремив фінський учений також і анекдоти та жарти (*англ.* Anecdotes and jokes, 19), створивши для них самостійну категорію. Робота Антті Аарне «Показчик казкових типів», що відома також як «Показчик казкових сюжетів», стала фундаментальною для вчених в усьому світі [13].

Американський знавець фольклору Стіт Томпсон доповнив та суттєво розширив створений Аарне показчик, написавши шеститомний «Індекс мотивів» та тим самим створивши систему, яку сучасні вчені назвали системою Аарне-Томпсона (також зустрічається під аббревіатурою АТ або АaTh). У цій системі в основу класифікації текстів ліг саме жанровий різновид, що й зробило її популярною. Модернізував та розширив класифікацію, продовжуючи традиції своїх попередників, німецький літературознавець, етнограф Ганс-Йорг Утер (*англ.* Hans-Jörg Uther) у 2004 р. Тому існує міжнародна фольклорна класифікація Аарне-Томпсона-Утера (*англ.* the Aarne-Thompson-Uther classification (ATU number) [13].

Учені з різних країн Європи та світу, яких надихнула робота фінського вченого та американського фольклориста, створювали за їхнім прикладом каталоги національних казок. Наприклад, данський науковець Інституту літератури, культури та медіа, професор Ларс Бо Йенсен (*дан.* Lars Bo Jensen) установив незалежне індексування для літературної спадщини Г.К. Андерсена.

Досліджуючи анімалістичний дискурс збірки Ганса Крістіана Андерсена «Казки та історії в прозі», зазначимо, що анімалістичні дискурсивні категорії не реалізуються в «чистому» дискурсивному полі, а при взаємодії створюють анімалістичний психологічний образ.

Анімалістичний дискурс Г.К. Андерсена актуалізується, наприклад, як дискурс реалій

природи, фауни, дискурс символічних тварин, алегоричні фрейми, які переважно функціонують як «типова ситуація».

У казках Ганса Крістіана Андерсена тварини наділені здатністю мислити, говорити та аналізувати. Казкам про тварин притаманна нескладна композиція та динамічний драматизований сюжет. Проте казці «Кресало» притаманні характерні ознаки народної казки, наприклад, трикратне повторення, яке письменник застосовує при описі тварин – героїв казки: «Заходь у першу кімнату, там, посередині на підлозі, побачиш велику скриню, а на ній собаку: очі в нього завбільшки як чайні чашки! Але ти не бійся... Та якщо ти хочеш срібла, йди до другої кімнати. Там сидить собака з очима, як млинарські колеса. Та ти не лякайся <...> Але в собаки, що сидить там, кожне око – як Кругла вежа. Оце справді пес, можеш мені повірити!» [1, с. 6]. Герої-тварини в казках Г.К. Андерсена раннього періоду творчості досить різноманітні, такі, як і люди.

На початку становлення Г.К. Андерсена як казкаря йому притаманне надання головної ролі образам тварин, а людина є лише другорядним персонажем, якщо з'являється взагалі; також можна відзначити наявність алегоричних та повчально-розважальних елементів. Казки можна згрупувати на ті, в яких героями є люди, дикі й домашні тварини; де функціонують тварини й птахи та в яких фігурують риби [3].

Притаманна лише казкам Г.К. Андерсена особливість – за допомогою анімалістичних образів протиставити надприродне містичне оточення та звичайні людські почуття й думки. Яскравим прикладом вважаємо казку «Русалонька». «Внизу, на самісінькому дні, живуть русалки. Не подумайте, що там, на дні, лише голий білий пісок, - ні, там ростуть дивовижні дерева й квіти, з такими гнучкими стеблинами та листям, що вони ворухнуться, як живі, при найменшому русі води. Риби, великі й маленькі, мелькають між гіллям, зовсім так, як у нас у повітрі пташки... Навколо палацу був великий сад з вогненно-червоними й темно-блакитними деревами. Листя й гілля на них весь час коливалося, і плоди сяяли, наче золото, а квіти – як палаючі вогні...» [1, с. 70].

Дискурсивний мотив природи в ранній збірці Г.К. Андерсена поєднується з дискурсивними мотивами кохання, радощів, краси, добра, любові, а також із сумними сторінками життя.

Антрополог, засновник школи структуралізму в етнології та видатний знавець фоль-

клору й міфології Клод Леві-Строс охарактеризував явище присутності тварин у казках словами “*bons à penser*”, що в перекладі з французької мови означає «добрий для роздумів». Учений вважав, що тварини в казках є не чим іншим, як уособленням певних дій та почуттів. Анімалістичний дискурс репрезентує універсальність зображення дійсності й несе в собі універсальну зображальну мову для розуміння одвічних істин [3]. І.Я. Франко влучно сказав: *«Я бажав би, щоби наші діти в інтересі здорового й морального розвитку якнайдовше витали фантазією в тім світі простих характерів і простих відносин, у світі, де все видно, ясно, і симпатії не потребують ділитися. Відси вони винесуть перші й міцні основи замишування до чесноти, правдомовності й справедливості, а надто любов до природи й охоту придивлятися близько її творам, прислухалися її таємній мові, чути себе близькими до неї, підглядати, а далі й прослідкувати її великі загадки»* [8, с. 3].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, наукові розвідки дають підстави констатувати в ранній збірці казок Г.К. Андерсена талановиті зразки анімалістично-дискурсних типологій, особливо ліричного, соціального, християнського спрямування, що зумовлює необхідність подальших звернень до вивчення художніх особливостей літературної скарбниці данського казкаря.

ЛІТЕРАТУРА:

- Андерсен Х.К. Сказки. Истории: Пер. с дат. / Х.К. Андерсен / . – М. : Просвещение, 1988. – 217 с.
- Бахтин В.А. Эстетическая функция сказочной фантастики: наблюдение над русской народной сказкой о животных / В.А. Бахтин. – Саратов : Издательство Саратовского университета, 1972. – 52 с.
- Брауде Л.Ю. Сказочники Скандинавии / Л.Ю. Брауде. – Л. : Наука, 1974. – 239 с.
- Казакова И.Б. Анималистика в живописи и литературе эпохи романтизма / И.Б. Казакова, О.Л. Полякова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2011_6/51.pdf.
- Кравцов Н.И. Сказка как фольклорный жанр / Н.И. Кравцов // Специфика фольклорных жанров. – Москва, 1973. – С. 68–84.
- Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія / Ю.І. Ковалів. – Том 1. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2007, С. 451–452.
- Костюхин Е.А. Типы и формы животного эпоса / Е.А. Костюхин. – Москва : Наука, 1987. – 269 с.
- Сабат Г.П. Казки Івана Франка: особливості поетики. «Коли ще звірі говорили» / Г.П. Сабат. – Дрогобич : Коло, 2006. – 362 с.
- Эпштейн М.Н. «Природа, мир, тайник вселенной...» Система пейзажных образов в русской поэзии / М.Н. Эпштейн. – М. : Высш.шк., 1990. – 303 с.
- Aarne, Antti. The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography. Translated and Enlarged by Stith Thompson. 2nd rev. ed. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia / FF Communications, 1961.
- Ashliman, D. A Guide to Folktales in the English Language. Greenwood. New York, 1987. Booss, Claire. Scandinavian Folk and Fairy Tales: Tales from Norway, Sweden, Denmark, Finland, Iceland. New York: Gramercy Books, 1984.
- Grundtvig, Sven, coll. Danish Fairy Tales. Tr. Jesse Grant Cramer. Boston: The Four Seas Company, 1912.
- Uther, Hans-Jörg. The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Vols 1-3. FF Communications No. 284-86, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004.
- Uther, Hans-Jörg. "Classifying folktales: The Third Revision of the Aarne–Thompson Tale Type Index (FFC 184)". folklore.fellow.fi

УДК 811.111'373.46'373.421'373.422

СИНОНІМІЧНІ ТА АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ЕКОМАРКЕТИНГОВОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Кушнерук С.М., аспірант

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті здійснено спробу аналізу причин виникнення й специфіки синонімічних та антонімічних відношень терміносистеми екомаркетингу сучасної англійської мови. Здійснено класифікацію підгруп синонімів та антонімів. Також описано джерела виникнення синонімії в згаданій терміносфері.

Ключові слова: терміносистема, синонім, дублет, антонім, екомаркетинг.

В статье предпринята попытка анализа причин возникновения и специфики синонимических и антонимических отношений терминосистемы экомаркетинга современного английского языка. Представлена классификация подгрупп синонимов и антонимов. Также описаны источники возникновения синонимии в упомянутой терминосфере.

Ключевые слова: терминосистема, синоним, дублет, антоним, экомаркетинг.

Kushneruk S.M. SYNONYM AND ANTONYM RELATIONS IN THE ENGLISH ECO-MARKETING TERMINOLOGICAL SYSTEM

The paper is an attempt to analyze the reasons of existence of synonyms and antonyms in the English eco-marketing terminological system. A classification of terms entering these relationships is offered on diverse criteria. The author also describes the sources of the origin of the synonymy in terminology.

Key words: terminological system, synonym, doublet, antonym, ecomarketing.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації посилюється увага до вивчення англійської терміносистеми, оскільки англійська мова є мовою міжнародного спілкування, і більшість досліджень публікуються саме цією мовою.

Упорядкуванням та стандартизацією галузевих терміносистем сьогодні займається велика кількість учених та лінгвістів, адже саме цей процес допоможе порозумітися науковцям всього світу. Невід'ємною частиною вирішення проблеми є вивчення особливостей системної організації терміносистем різних галузей. Варто зауважити, що явища синонімії та антонімії відіграють важливу роль у цьому процесі, оскільки вони є двома найважливішими різновидами семантичних відношень у мові й тісно пов'язані між собою. Терміносистема екомаркетингу (її семантична система) ще не була об'єктом окремого дослідження, саме це й зумовлює актуальність розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміносистема будь-якої науки є найбільш інформативним шаром лексики. Багато вчених намагалося встановити чіткі вимоги до термінів із метою розмежувати терміни та загальноживану лексику. Так, Д. Лотте вважав, що в спеціальній лексиці не повинно бути синонімів. Його підтримували такі відомі вчені, як О. Ахманова, Е. Толікіна.

Інші лінгвісти (В. Даниленко, В. Михайлова, О. Реформатський) стверджували, що

існування синонімії в терміносистемі цілком природне й можливе, оскільки лексика будь-якої галузі знань не є ізольованою й розвивається за законами мови.

Нині більшість лінгвістів (С. Гриньов, В. Звєгінцев, Ю. Апрусян, В. Лейчик, Ю. Сложєнікіна, О. Суперанська, С. Шілов) погоджуються, що існування синонімічних відносин у терміносистемах є явищем закономірним.

Щодо проблеми антонімів у терміносистемах, то нею займалося набагато менше вчених, серед них – І. Бобух, О. Мензак та ін. На відміну від синонімії, вчені не вважають це явище небажаним, натомість стверджують, що воно є обов'язковим для всіх терміносистем.

Постановка завдання. На основі вищевикладеного можна сформулювати завдання нашої розвідки, яке полягає в виявленні особливостей синонімічних та антонімічних відношень у структурі англійської терміносистеми екомаркетингу, виокремленні типів синонімів та антонімів.

Об'єктом дослідження є англійська екомаркетингова терміносистема.

Предметом розвідки є синонімічні та антонімічні відношення в англійській терміносистемі екомаркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Синонімія* – це семантичне явище, яке в загальнолітературній мові вважається

однією з найважливіших системотвірних категорій у лексиці [4]. Хоча дуже багато лінгвістів займалися проблемами синонімії, досі не існує єдиного загальноприйнятого визначення цього явища.

Учені використовували різні підходи до дослідження синонімії в мові. Такі філологи, як Ю. Апресян, А. Уфимцева, А. Шмельов, називають синонімами слова й вирази, що мають однакове значення в деяких або будь-яких контекстах, при цьому на перший план висуваються тотожність чи подібність значень. Деякі науковці (С. Бережан, Л. Новиков, С. Ульман) вважають, що синоніми мають властивість часткової взаємозамінності в тексті, при цьому вони підкреслюють важливість логічної еквівалентності термінів. В. Виноградов та А. Євгенева приділяли більше уваги стилістичним властивостям синонімів.

Синоніми – це слова, які мають тотожний чи близький семний склад, а також мають здатність чи нездатність до взаємозамінності в певних контекстах. Ідеальні синоніми повинні мати ідентичний семний склад та можуть замінити один одного без зміни значення висловлювання в усіх контекстах. Реально цю умову не задовольняє жодна пара слів, які зараховують до розряду синонімів [1, с. 219]. Тобто слова або мають певну семантичну відмінність, або ж вони не можуть бути взаємозамінними в певних контекстах.

Однак не варто порівнювати синонімію загальноновживаної лексики й синонімію терміносистем. Остання характеризується відсутністю експресивності, стилістичною диференціацією в межах наукового стилю, диференціацією за сферами використання тощо.

Як уже зазначалося, погляди дослідників на терміни-синоніми є неоднозначними. Так, дехто стверджує, що в терміносистемах існують лише терміни-дублети, інші вважають, що в терміносистемах немає синонімічних рядів, тут функціонують лише термінологічні пари. Усе ж більшість дослідників вважає синонімію явищем, яке є небажаним у терміносистемах, оскільки синоніми, будучи загальнономовним явищем, досить часто позначають близькі значення; слова-синоніми конкретизують, уточнюють одне одного, мають певні стилістичні відтінки тощо [10, с. 180].

В. Даниленко вважає, що терміни, які виражають певне поняття, як правило, не характеризують його з різних боків, а є дублетними найменуваннями, що ввійшли до термінологічної системи внаслідок мовних контактів і

різноспрямованих тенденцій у процесі її формування [3, с. 53]. На думку А. Коваль, дублетність – це явище, глибоко відмінне від загальнономовної синонімії. Оскільки термін має свою дефініцію й саме через неї співвідноситься з поняттям, він у своїй словесній формі містить певну наперед задану кількість суттєвих ознак цього поняття. Доки визначення поняття не зміниться, будь-яка словесна форма буде дублетом до попередньої, тобто одиницею з тією самою дефініцією. Тому в межах терміносистеми існують лише терміни-дублети й не існує термінів-синонімів [6, с. 37–38]. Л. Капанадзе вважає, що нема термінів, близьких за значенням, є тільки дублети [5, с. 76]. Д. Лотте й собі поділяв синоніми на абсолютні та відносні й відзначав, що синонімія термінів яскраво проявляється в їхньому функціонуванні в наукових текстах [9, с. 22].

Термінологічні дублети – це слова або словосполучення, які об'єднуються особливою термінологічною співвіднесеністю з тим самим науковим поняттям й об'єктом дійсності. Із цим твердженням погоджуються не всі. Наприклад, В. Фаворін указував на суттєву різницю між науковими синонімами, з одного боку, і термінологічними дублетами, з іншого боку: «Кожний синонім указує на дійсну, хоча й дуже суттєву відмінність між такими об'єктами. Дублети ж завжди позначають той самий об'єкт» [15, с. 46].

Вважають, що синоніми з'являються на ранніх етапах формування термінологічних систем [8, с. 78]. На думку Л. Симоненко, синонімія спостерігається в термінологічних системах на будь-яких етапах розвитку. Тому із самого початку виникнення терміносистем з'являється потреба в виборі із синонімічного ряду того терміна, який найточніше охарактеризував би те чи інше поняття, який має найінформативнішу внутрішню форму [13, с. 33].

Синонімію в терміносистемі екомаркетингу зумовлюють лінгвальні та екстралінгвальні чинники:

- 1) неуніфікованість термінології;
- 2) постійний розвиток науки, що супроводжується появою нових понять та бажанням дати кожному поняттю якнайточнішу номінацію;
- 3) необхідність мовної економії, що породжує синонімію різних структурних рівнів;
- 4) номінація того самого поняття різними науковими школами чи вченими;
- 5) необхідність номінації за кількома номінативними типами [16, с. 47].

Певні особливості вияву синонімічних відношень має кожна конкретна галузь знань, що пов'язано зі своєрідністю формування та структурою її категорійно-поняттєвого апарату, причому на початковому етапі становлення термінології або в періоди інтенсивного розроблення чи нормування терміносистем спостерігають найбільшу кількість синонімів [4, с. 73].

Варто також зауважити, що в термінологічних системах роль синонімів значно менша, ніж у загальнолітературній мові. Це можна пояснити тим, що в них існують переважно повні синоніми [10].

Отже, синонімія термінів – це тип семантичних зв'язків, що базується на здатності різних термінологічних одиниць позначати одне спеціальне поняття або ж різні додаткові його ознаки [14, с. 152].

До мовних причин та джерел виникнення синонімії в терміносистемі екомаркетингу відносимо:

1) паралельне вживання кількох найменувань, які були одночасно або ж майже одночасно введені різними вченими – дослідниками екомаркетингу: *ecomarketing – green marketing – environmental-friendly marketing*;

2) існування повного терміна та його скороченого варіанта: *ecomarketing – ecological marketing*.

Варто відмітити, що в сучасних англійських терміносистемах майже немає іншомовних запозичень. Це можна пояснити тим фактом, що англійська мова є мовою інтернаціонального спілкування та мовою світової економіки, якою пишуться більшість сучасних досліджень. Щодо екомаркетингу, то це наука, яка зародилася саме в англійському середовищі, тому слів іншомовного походження під час нашого дослідження в ній не було виявлено.

Наявність термінів-синонімів у терміносфері зумовлена когнітивними та комунікативними цілями мови. У результаті аналізу терміносистеми екомаркетингу в англійській мові було виділено 7 підгруп синонімів, причому деякі з них одночасно належать двом і більше синонімічним підгрупам.

1. Англійські різнокореневі синоніми: *environmental technology – green technology – clean technology*.

2. Англійські однокореневі синоніми: *green consume – green consumption*.

Сучасній спеціальній лексиці англійської терміносистеми екомаркетингу притаманна тенденція семантичної конденсації, що є

намаганням виразити складне поняття мінімальною кількістю лексичних засобів. Саме тому виникає ще три різновиди термінологічних дублетів-словосполук.

3. Терміни-однослови – багатокомпонентні складні слова (або словосполучення): *clean – sustainable – eco-friendly – environmentally friendly*.

4. Терміни-складні слова – терміни-словосполучення: *ecocity – sustainable city*.

5. Повне й скорочене найменування: *environmental technology – envirotech; green technology – greentech*.

6. Спільнокореневі складні слова: *ecocity – ecopolis*.

7. Різнокореневі складні слова: *envirotech – greentech*.

Усі термінологічні синоніми екомаркетингу можна поділити на два типи: терміни-дублети (сурядний синонімічний зв'язок) і часткові синоніми (супідрядний синонімічний зв'язок). Терміни-дублети (або абсолютні синоніми) майже не відрізняються за своїм семним складом і є взаємозамінними в контексті, тоді як терміни другого типу зв'язку є важливими чинниками при виконанні інформативної функції терміна, тобто при вживанні певного синоніма із синонімічного ряду виокремлюються ознаки, що є характерними лише для нього [2] (*eco-friendly product – sustainable product*).

Таким чином, у результаті аналізу синонімів терміносистеми екомаркетингу можна зробити висновок, що синонімічні відношення термінів досліджуваної науки є різноплановими.

Антонімія. Дослідження семантичного рівня мови завжди цікавило мовознавців. Сьогодні лінгвісти часто досліджують семантику слів, які тією чи іншою мірою протиставляються в мовній системі, іншими словами – вони вивчають антонімічні відношення.

Антонімія – вияв мовної парадигматики, що засвідчує наявність у двох знаків відношень протилежності [12, с. 31]. Термінологічна антонімія утворюється на основі логічного протиставлення, що відображається в системі понять певної науки. Члени антонімічної пари називають предмети та явища одного роду й належать до однієї категорії об'єктивної дійсності [7, с. 102]. Логічною основою цього явища є протилежні видові поняття. Протиставлення слів передбачає існування в кожному з них спільної семантичної основи та розвиток нового значення в словах, що протиставляються [11]. Антонімія

термінів можлива лише за наявності терміносистеми, тобто коли існують взаємопротиставлені чи корелюючі пари термінопонять або ж єдиний гіперонім для обох членів антонімічної пари [2].

Аналіз термінів-антонімів екомаркетингу в сучасній англійській мові дозволяє встановити той факт, що для позначення крайніх позицій терміносистеми використовуються такі типи антонімії:

1) до першого класу належать терміни, які реалізують **якісну протилежність**. Їм притаманні градуальні опозиції, члени яких характеризуються різним ступенем чи градацією однієї й тієї ж ознаки [2]: *primary energy* – “*an energy form found in nature that has not been subjected to any conversion or transformation process*” – *secondary energy* “*form of energy generated by conversion of primary energies*” – *final energy* “*form of energy available to the user following the conversion from primary energy carriers*”. Лексична одиниця *primary energy* виступає зовнішнім членом опозиції, виражаючи максимальний ступінь ознаки, тобто цю енергію можна переробляти декілька разів; одиниця *final energy* є зовнішнім членом опозиції, що виражає мінімальний ступінь ознаки (цю енергію вже неможливо переробити). Середнім членом опозиції є термін *secondary energy*. Цей клас антонімів у досліджуваній терміносистемі зустрічається рідко;

2) другий клас антонімів (**комплементарні**) характеризується відсутністю проміжних ланок, цей клас відтворює протилежність понять, що характеризуються кожне своїм значенням і доповнюють одне одного у вираженні всього родового поняття [2], напр., *eco-marketing* – *greenwashing*;

3) третій клас антонімів (**векторні**) виражає протилежність у направленості дій, властивостей, ознак: *non-renewable energy* – *renewable energy*;

4. до четвертого класу належать **антоніми-конверсиви**, хоча деякі мовознавці відносять їх до векторних. Ці терміни описують одну й ту ж ситуацію з точок зору її учасників, які виконують протилежні функції: *green consumer* – *green producer*; *eco-consumption* – *eco-production*.

Немало антонімічних пар ґрунтується на корекції префіксів. Основи й префікси є регулярними засобами вираження антонімічних відношень у системі термінів [2], наприклад: *non-renewable energy* – *renewable energy*; *degradable* – *non-degradable* – *biodegradable*.

Висновки з проведеного дослідження. Найбільший синонімічний пласт у терміносистемі екомаркетингу складають дублетні терміносиноніми, натомість для цієї терміносистеми нехарактерні терміни-синоніми, запозичені з інших мов. Це пояснюється тим, що екомаркетинг – молода наука, яка виникла в США й активно розвивається в англійськомому світі. Саме вона є терміносистемою-донором для іншомовних терміносистем екомаркетингу, зокрема й української.

Більшість лінгвістів стверджують, що варто уникати синонімічних термінологічних найменувань. Якщо ж таке явище з певних причин виникло в терміносистемі певної галузі знання, то рекомендується в процесі стандартизації узаконити одне найменування. Однак, як свідчить фактичний матеріал, термін-синонім може продовжувати своє функціонування у спеціальних текстах, але вже як нестандартизований термін.

Ми вважаємо, що терміносистема – це насамперед мовна система, яка розвивається за своїми законами. Оскільки екомаркетинг – це молода наука, яка активно розвивається й перебуває на етапі свого становлення, то в ній функціонує велика кількість синонімів. Також наявність лексичних, морфологічних, синтаксичних варіантів у терміносистемі екомаркетингу в сучасній англійській мові можна пояснити ще й суб'єктивним чинником, а саме: намаганням мовців як найточніше й у зручній формі виразити певне поняття, а також прагненням до мовної економії.

Отже, терміни-дублети в терміносистемі екомаркетингу – явище поширене й цілком природне, уникнути якого неможливо та не завжди й потрібно. Однак варто все ж уникати часткової синонімії, бо якщо пара або низка термінів і мають близьке значення, то, як правило, між ними існує ієрархічна залежність: один із термінів позначає ширше поняття, інший – вужче. Тому такі терміни не можуть замінювати один одного в тексті.

Ще однією характерною рисою досліджуваної терміносистеми є антонімія. На відміну від синонімії, це навіть бажане явище. Вивчення функціонування антонімів у терміносистемах дає змогу визначити місце терміна в конкретній терміносистемі, а також установити його зв'язки й залежність від інших її компонентів.

У перспективі нашого дослідження – вивчення гіперо-гіпонімії термінів екомаркетингу сучасної англійської мови з метою узагальнення парадигматичної картини досліджуваної фахової мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Апресян. – М., 1995. – Т. 1. – 472 с.
2. Вовчанська С. Функціонування синонімів та антонімів у термінології сучасної німецької мови / С. Вовчанська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academia.edu/22153796/>.
3. Даниленко В. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. Даниленко. – М., 1977. – 246 с.
4. Задояна Л. Синонімія в сучасній українській термінології цукрового виробництва / Л. Задояна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/50_3.pdf.
5. Капанадзе Л. О понятиях «термин» и «терминология» / Л. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М., 1965. – С. 75–85.
6. Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови / А. Коваль. – К., 1987. – 348 с.
7. Крижанівська А. Склад і структура термінологічної лексики української мови / А. Крижанівська. – К., 1984. – 194 с.
8. Крыжановская А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. Крыжановская, Л. Симоненко. – М., 1987. – 163 с.
9. Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии / Д. Лотте. – М., 1961. – 158 с.
10. Панько Т. Українське термінознавство : [підручник] / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. – Львів, 1994. – 215 с.
11. Свинцов В. Логические основы редактирования текста / В. Свинцов. – М., 1972. – 677 с.
12. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир., пер. с. англ. / Общ. ред. и вступ. ст. А. Кибрика. – 2-е изд. – М. : Изд. Группа «Прогресс», 2002. – 656 с.
13. Симоненко Л. Формування української біологічної термінології / Л. Симоненко. – К., 1991. – 149 с.
14. Тютюнник В. Некоторые особенности лингвистических проблем терминологии в свете мировых интеграционных процессов / В. Тютюнник // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство. – 2009. – Т. 17, вип. 15(1). – С. 316–320 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2009_17_15\(1\)_50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2009_17_15(1)_50).
15. Фаворин В. Синонимы в русском языке : Научно-популярный очерк / В. Фаворин. – Свердловск, 1953. – 71 с.
16. Цимбал Н. Сучасна українська термінологія органічної хімії / Н. Цимбал // НАН України, Інститут української мови; Уманський держ. пед. ун-т. – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – 135 с.

УДК 821.134.2-31.08

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ АРТУРО ПЕРЕСА-РЕВЕРТЕ

Ляшов Н.М., к. філол. н.,
доцент кафедри української мови та літератури
Донбаський державний педагогічний університет

У статті проаналізовано інтертекстуальні аспекти творчості А. Переса-Реверте. Основна увага сфокусована на параметрах інтертекстуальності в текстовому просторі роману «Шкіра для барабана» в напрямках суто авторського прийому інтертекстуальності, використання антропонімів з історично-культурного контексту та функціонування цитат з інших творів.

Ключові слова: інтертекстуальність, антропоніми, контекст, цитата, творчість А. Переса-Реверте.

В статье проанализированы интертекстуальные аспекты творчества А. Переса-Реверте. Основное внимание сфокусировано на параметрах интертекстуальности в текстовом пространстве романа «Кожа для барабана» в направлениях авторского приема интертекстуальности, использования антропонимов из историко-культурного контекста и функционирования цитат из других произведений.

Ключевые слова: интертекстуальность, антропонимы, контекст, цитата, творчество А. Переса-Реверте.

Liashov N.M. INTERTEXTUAL ASPECTS OF ARTURO PÉREZ-REVERTE'S OEUVRE

The article focuses on intertextual aspects in works of Arturo Perez-Reverte, a well-known Spanish writer, who won his fame with his critical articles and novels written in the genre of intellectual detective story. This research aimed at intertextual parameters within the textual space of the novel *The Seville Communion* written in 1995. Peres-Reverte employs a wide range of literary means and methods including specific intertextuality techniques such as use of proper names with certain cultural and historic context and functioning of quotations from other literary works.

Key words: intertextuality, quotation, proper names, context, A. Peres-Reverte's prose.

Постановка проблеми. Творчість Артуро Переса-Реверте є яскравим прикладом сучасної літератури. Одним із проявів його літературного таланту вважаються критичні статті. У них відображено ситуації, засоби, традиції та полеміку сучасного іспанського життя, свідком якого є автор. Але масову популярність йому принесли твори, що написані в жанрі історичного роману («Гусар» – 1986, «Тінь орла» – 1993, «Мис Трафальгар» – 2004, «День гніву» – 2007) та інтелектуального детективу («Фламандська дошка» – 1990, «Клуб Дюма, або тінь Рішельє» – 1993, «Територія команчей» – 1994, «Шкіра для барабана» – 1995, «Королева Півдня» – 2002, «Осада, або Шахи зі смертю» – 2011 тощо). Індивідуальність романної творчості автора виявляється в тому, що у творах використано набір стандартних для них сюжетних ситуацій, що формують складну нелінійну структуру, в якій закодовано низку філософських та соціальних ідей. Письменник у творах звертається до історизму, психологізму, гуманізму, що ускладнює текст інтелектуальністю й пов'язує читача зі світом мистецтва. Це надає романам рис класичної літератури, робить творчість письменника своєрідною й співвідносить її з культурною продукцією високого рівня. Однією з рис своєрідності у творчості

автора є репрезентація широкої палітри проявів інтертекстуальності, якою насичена його проза.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У концепції європейського літературного процесу дослідницька увага спрямована на інтертекстуальність творів як елемента певної культури. Останнім часом теорія інтертекстуальності актуалізується та набуває конкретного втілення в різноманітних видах, формах, прийомах, зв'язках міжтекстової взаємодії. З кінця минулого століття та початку нинішнього різноманітні погляди на ключові аспекти зазначеної багатогранної категорії знайшли віддзеркалення в численних працях Р. Барта, М. Бахтіна, М. Бологової, Т. Борисової, У. Еко, Ж. Женет, Л. Жені, Г. Косікова, Ю. Крістевої, Ж. Лакана, Ю. Лотмана, Ж.-Н. Марі, Н. П'єге-Гро, Н. Фатєєвої, М. Ямпольського та ін. На думку більшості авторитетних учених, під інтертекстуальністю розуміється здатність тексту взаємодіяти, обмінюватися елементами смислової структури з іншими текстами. При цьому інтертекст є породженням цього процесу, складові якого – елементи попереднього тексту в вигляді цитат, алюзій, ремінісценцій. М. Ямпольський зазначав, що лише структурна ізоморфність текстів або текстових

фрагментів дозволяє уніфікувати зміст у рамках центрального тексту-лідера. Це є лише повторенням одного й того ж в інтертексті й у тексті, але трансформоване, переосмислене автором [1, с. 71]. Існування інтертекстуальності, вважає І. Смирнов, неможливе без двох аспектів: типологічного трактування інтертекстуальності, що засноване на теорії семантичної пам'яті тексту, та реалізації цього явища в конкретних оповідних варіантах [2]. Також осмисленню поняття інтертекстуальності присвячені сучасні дослідження Н. Козачук, Т. Пашняк, Т. Белімової, В. Борбунюк, М. Гловінського, Н. Корабльової, Т. Остапчук, В. Просалової, П. Рихло, С. Росовецького та багатьох інших. В українському літературознавстві феномен інтертекстуальності досліджується Н. Корабльовою. На її думку, інтертекст – це текст, що існує як самопроявлений контекст, як внутрішня форма контекстуального існування твору. Твір розгортається з твору (у момент сприйняття) не довільно, а по лініях і в напрямках, визначених інтертекстом [3, с. 6]. Науковцями визначається категорія інтертекстуальності як у широкому, так і в вузькому значенні. П. Рихло говорить про принциповість розмежування «широкого» й «вузького» розуміння інтертекстуальності в сучасній науці. Зокрема, він зазначає: «Поняття інтертекстуальності часто розширюють до глобального й універсального значення, коли практично «кожен текст є інтертекстом». Така тоталізація феномена призводить до розмивання самого терміна, коли ним уже дуже важко оперувати при дослідженні літературних явищ. Тому прийнятнішим для аналізу й інтерпретації текстів є не глобальний тип інтертекстуальності, а її герменевтична, дескриптивна модель, в якій це поняття зводиться до свідомих, інтенційованих і маркованих зв'язків» [4, с. 27].

У руслі зазначених міркувань ми маємо власний досвід дослідження інтертекстуальних елементів в історичних романах [5]. Формування теорії інтертексту стало новим витком у вивченні проблем у сучасній літературі. Продовжуючи цей напрям, зазначимо, що на підвищену увагу в окресленому контексті заслуговує аналіз параметрів інтертекстуальності в масовій літературі.

Постановка завдання. Тож ми поставили за мету на прикладі творчості сучасного іспанського письменника Артуро Переса-Реверте проаналізувати параметри інтертекстуальності в текстовому просторі роману «Шкіра для барабана» в напрямках суто авторського

прийому інтертекстуальності, використання антропонімів з історично-культурного контексту та функціонування цитат з інших творів.

Виклад основного матеріалу. Твори А. Переса-Реверте зорієнтовані на особливий тип читацького сприйняття: на обізнаного, вишуканого, літературно підготовленого реципієнта, котрий спроможний простежити всі зашифровані смисли, розраховані на підготовлену інтелектуальну публіку. Ці аспекти творчості іспанського письменника, наповнені особливою силою й енергією, зробили його книги надзвичайно популярними у світі, у тому числі й в Україні. З-поміж багатьох його творів ми виділили роман «Шкіра для барабана». Нам імпонує власна авторська концепція світу, його художня версія та оцінка, яка відображається через призму сприйняття сучасної дійсності, що втілено в образи твору. Головному герою, отцю Лоренцо Кварту, доручено таємно розслідувати справу, в яку його Світлість Папа Римський не хоче посвящати світську владу. Йому треба знайти хакера, що проник у комп'ютерну мережу Ватикану та залишив повідомлення про церкву в Севільї, яка «залишена церковниками та світською владою вбиває, щоб захистити себе». У цій історії перед священником постають дуже складні проблеми, у тому числі й особисті, в яких потрібно знайти правильні рішення.

Перес-Реверте використовує у творі широкий діапазон художніх прийомів і засобів, одним із яких є прийом інтертекстуальності. Спрямовуючи увагу на власне авторську інтертекстуальність, слід відмітити, що іспанський письменник допускає в романі рекурсивні посилання на власні опубліковані твори, або згадує в сюжеті ще не видані, цим самим пов'язуючи свою письменницьку продукцію у своєрідну єдність, що може допомогти читачеві зрозуміти ідейну суть його художнього світу в цілому. Досліджуючи творчість іспанського митця, Д. Новікова та С. Серебрякова зазначають, що твори А. Переса-Реверте – це своєрідний інтертекстуальний альманах, який від роману до роману розкриває зміст і призначення художнього світу письменника [6, с. 14]. Аналізуючи прийом інтертекстуальності в рамках творів одного автора, слід зазначити, що в цьому випадку відбувається взаємодія авторських текстів, один із яких у часовому просторі передує іншому. А. Перес-Реверте застосовує цей прийом у моделюванні наскрізних персонажів, які зга-

дуються в низці його власних творів, що були написані раніше. У романі «Шкіра для барабана» ми зустрічаємося з персонажем другого плану, директором мадридського торгового дому «Клеймор», відомим комерсантом на ім'я Франсіско Монтегріфе, який фігурує в попередніх творах «Фламандська дошка» та «Клуб Дюма», а також із головним інспектором Фейхоо, який в романі «Фламандська дошка» розслідує вбивство, а сам, як виявилось, був постачальником на «чорний ринок» викрадених предметів мистецтва. Та не лише персонажі, а й одні й ті ж предмети мистецтва згадуються автором у декількох творах. Так, відому картину «Гра в шахи» Пітера ван Гюйса з «Фламандської дошки», яка була головним доказом убивства лицаря Роже Арраського, що відбулося п'ять століть тому, ми бачимо й у романі «Шкіра для барабана»: «На стіні, під склом, висіла репродукція якоїсь картини. Кварт прочитав назву: «Гра в шахи», Пітер ван Гюйс» [7, с. 426]. Також автор згадує в сюжеті ще не видані твори. У хакера «Вечірня», якого шукав Лоренцо Кварт, було ім'я в мережі «Королева Півдня», роман із такою ж назвою вийшов у світ через сім років. Тож завдяки авторському прийому інтертекстуальності весь простір культурної пам'яті роману вводиться в структуру нового тексту як смислоутворюючий елемент, і таким чином літературна традиція йде як із минулого до теперішнього, так і з теперішнього в минуле.

У художньому тексті роману широко виявляються всі потенціальні грані антропонімів, їхня здатність до варіювання та різноманіття комбінацій, що втілюється в формулах імен. Автор використовує великий масив антропонімів з історично-культурного контексту. Імена відомих особистостей складають значний пласт знань, необхідних для усвідомлення та оцінки інтертекстуальних зв'язків – соціокультурних, літературних, побутових, наукових, маскультурних, біблійних, під впливом яких перебуває автор. Це письменники: Стендаль, Стівен Кінг, Ернест Гемінгвей, Джон Стейнбек, Грем Грін; католицькі священники та проповідники: Івашкевич, Лютер, Кальвіна; іспанські художники: Веласкес, Муньйос Дегрейн, Ромеро де Торрес; скульптори: Педро Дуке Корнехо, Хуан Мартінес Монтаньес; співаки й композитори: Хуліо Іглесіас, Брюс Спрінгстін, Бінг Кросбі, Камарон; актори: Гамфрі Богарт, Стюарт Грейнджер, Карлос Кано, Джозеф Коттен, Річард Чемберлен та ін. Антропоніми

вживаються автором в основному на позначення особи, яка вже має власне ім'я, з метою схарактеризувати, дати оцінку, повідомити додаткову інформацію про певну особистість або персонажа. Це інтелектуалізує інформативність роману, підтверджує глибоку обізнаність автора, підкреслює вагомість та своєрідність твору. У таких випадках когнітивний механізм впливу інтертекстуального прийому виявляє схожість із механізмом поєднання різноманітних понятійних сфер.

Пам'ять культури, яка включена до тексту «Шкіра для барабана», поєднує часи середньовіччя та сучасність, а засоби інтертекстуальності апелюють до культурної пам'яті читача, до його особистого сприйняття. Це автор доречно та глибоко моделює через образ книги, авторитет якої в творі великий, особливо завдяки зв'язку з образом Біблії – Книги книг. Згадана різноманітна література формує як структуру твору, так і семантичну багатомірність тексту. Перед нами постають найцінніші зібрання й дуже рідкісні старовинні видання в м'якій обкладинці, виблискуючи чудовою позолотою, в яких вміщено мудрість віків. На сторінках роману можна зустріти книги на релігійну тематику: «Наслідкування Христа» Фоми Кемпійського, пошарпаний часословець, катехізис 1992 р. видання, томи латинських цитат, «Словник церковної історії Іспанії», «Історія філософії» Урданоса та томи «Історії іспанського еретицтва» Мендеса-і-Пелайо, «Єрусалимську Біблію» в шкіряній палітурці; твори, які оспівують новий тип лицарства: «Хвала новому лицарству» Бернара Клервоського, «Діяння короля Артура та його відважних лицарів» Джона Стейнбека; книжки з астрономії: «Про обличчя неба» 1616 р. та «Астрономічні таблиці»; старезний, у м'якій обкладинці «Адвокат диявола» Моріса Веста; трактати з образотворчого мистецтва та реставраційних робіт, а також довідники й праці про Севілью: «Архітектура бароко в Севільї» Санчо Корбачо й «Путівник художніми пам'ятками Севільї та її околиць». Кілька книг у шкіряних палітурках Толстого, Достоевського, Кеведо, Гейне, Гальдоса, Бласко Ібаньеса, Вальє-Інклана, а також трактати з космографії, небесної механіки та астрофізики тощо. Таким розмаїттям книг автор доводить те, що хоча з появою комп'ютера доля книги та книжної культури в сучасному світі відображає зовсім нову реальність та актуальність, ніж раніше, коли книга була символом і знаком культури в цілому, усе ж таки книга

залишається важливою частиною механізму пам'яті культури, який не дає їй розпастися. Автор влучно використовує цитати з книг.

Цитата є одним із основних понять інтертекстуальності і вважається її мінімальною формою. Дослідниками подається власне розуміння цього текстового феномена. Наприклад, виходячи зі своїх міркувань, М. Ямпольський визначає цитату як фрагмент тексту, який порушує лінійність розвитку останнього, мотивує його та інтегрує його в текст поза цим текстом [1, с. 61]. Н. П'єге-Гро називає цитату «емблематичною формою інтертекстуальності» [8, с. 84], бо вона безпосередньо демонструє, як один текст включається в інший. А текст, в якому багато цитат, часто порівнюють із мозаїкою. Н. Кузьміна розрізняє поняття «цитатія» й «цитата»: «Цитатія – процес енергообміну між прототекстом (прототекстами) й метатекстом. Цитата (у широкому значенні) – інтертекстуальний знак із високим енергетичним потенціалом, що дає змогу йому просуватися в часі та просторі інтертексту, накопичуючи культурні змісти і, з огляду на це, збільшуючи імпліцитну енергію» [9, с. 99].

Тож енергетична цінність цитат, які вміщені в тексті роману, має особливий смисл. Вони містять посилання на оригінал та точно відтворюють його. Наприклад, розгадати протиріччя, знайти нові мотиви, побудувати ланцюг асоціативних зв'язків допомагають цитати з Євангелія від святого Івана, що, так би мовити, є посланням та натяком Лоренцо Кварту в подальшому його розслідуванні: «15. І, зробивши бича з мотузків, Він вигнав із храму всіх, вівці й воли, а міняльникам гроші розсипав, і поперевертав їм столи. 16. І сказав продавцям голубів: Заберіть оце звідси, і не робіть із дому Отця Мого дому торгового!» [7, с. 155]. Цитата з «Адвоката диявола» Моріса Веста: «Тривалий час ми віддалялись від нашого пастирського обов'язку. Ми втратили зв'язок із людьми, завдяки яким мали підтримувати зв'язок із Богом. Ми спростили віру до інтелектуального поняття, виключного акту волі, тому що не помічали її впливу на життя простих людей. Ми втратили співчуття та побожний страх. Не милосердя, а канони спрямовували нас» [7, с. 197–198]. Ця цитата допомагає Кварту впевнитися у своєму правильному пошуку та визначитися з тими людьми, які намітили знести старовинну церкву, а на її місці побудувати готель. За допомогою цитат Перес-Реверте немов домальовує характери своїх героїв, надаючи

їм певних відтінків і помітних особливостей. Отець Пріамо Ферро, маленький затятий священник, який усе життя віддав служінню, а зараз у свої шістьдесят чотири правив службу в старовинній церкві Скорботної Діви Марії, яку хочуть знести, готовий дарувати мир, спокій, притулок, милосердя, готовий пробачати гріхи й навіть узяти їх на себе. Але зрозуміти його світосприйняття до кінця допомагає цитата з книги «Подорожні картини» Гейне: «Життя й світ – це сон підпилого бога, що тихцем зникає з божественного бенкету й іде спати на якусь самотню зірку, не відаючи, що творить уві сні... Образи цього сну виявляються то дивними й строкатими, то гармонійними й раціональними... Іліада, Платон, битва при Марафоні, Венера Медіцейська, Мюнстер у Страсбурзі, французька революція, Гегель, пароплави – це окремі думки того предового сну. Та одного дня бог прокинеться, протре заспані очі, усміхнеться, і світ наш полетить у ніщо, так ніколи й не існувавши...» [7, с. 329]. Ці слова є логічним підсумком філософії служіння отця Пріамо Ферро й підтверджують осягнення ним цілковитої мізерності людського життя.

Особливого значення набуває звернення автора до відомих кінофільмів: «Касабланка», «Ті, що співають у терні», «В'язень Зенди», «Граф Монте-Крісто», «Дженні» тощо. Деякі лише згадуються, а з багатьох він наводить цитати, слушно вплітаючи їх у діалоги персонажів. На сумніви священника Кварту Макарена відповідає словами з фільму: «Є один фільм, «Дженні»... Так ось, там головний герой, художник Джозеф Коттен, якимось каже Дженіфер Джоунз: «Без тебе я немов блукаю у п'їтмі». А вона йому відповідає: «Не кажи так. Не можемо ж ми обоє блукати»... Ви й справді заблукали так далеко, як здається, отче Кварт?» [7, с. 468]. Кожний цитатний епізод, чи то з книги, чи то з кінофільму, має своє значення в прагненні автора акцентувати, або навпаки, завуалювати певну подію, змоделювати глибину або багатозначність думок персонажів, показати освіченість героїв залежно від конкретного моменту, висвітлити власне ставлення до них. Тут інтертекстуальні включення виступають у ролі інструментарію, який використовується для репрезентації літературознавчої концепції автора.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, інтертекстуальні зв'язки в романі «Шкіра для барабана», за допомогою яких ми акцентували увагу на суто авторському прийомі інтертекстуальності, на вико-

ристанні антропонімів з історично-культурного контексту та на функціонуванні цитат з інших творів, свідчать про синкретизм інтелектуального й художнього мислення автора, виводять його на особливий рівень – рівень підказок читачеві та авторських оцінок, які виключені з основного тексту. Вони формують комплекс власних знань та їхнє сприйняття, визначають нові аспекти їх застосування, відкривають нові можливості трактування та переосмислення минулого, складають певний контекст твору. Досвід А. Переса-Реверте є лише однією з багатьох можливостей актуалізації досягнень минулого в культурі сучасної епохи. На нашу думку, дослідження інтертекстуальності є важливим як у теоретичному, так і в практичному планах. Ця багатовимірна категорія тексту має безпосередній вихід до розв'язання актуальних проблем літературознавства, до цілісного уявлення авторського індивідуально-особистісного стилю. У літературознавстві сформований категоріальний апарат цього явища, визначені основні форми й типи інтертекстуальних відношень, але це не зупиняє рух щодо подальшого розширеного вивчення проявів інтертекстуальності у творчості сучасного іспанського письменника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ямпольский М. Память Тиресия: интертекстуальность и кинематограф / М. Ямпольский. – М. : РИК «Культура», 1993. – 464 с.
2. Смирнов И. Порождение интертекста : элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б. Пастернака / И. Смирнов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1995. – 193 с.
3. Кораблева Н. Интертекстуальность литературного произведения : [учеб. пособие] / Н. Кораблева. – Донецк, 1999. – 28 с.
4. Рихло П. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст / П. Рихло. – ЧНУ ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 584 с.
5. Ляшов Н. Интертекстуальні елементи в історичному романі Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем» / Н. Ляшов // Волинь філологічна: текст і контекст : Зб. наук. праць. – Вип. 19. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 94–102.
6. Новикова Д. Интертекстуальные особенности художественного мира М. Булгакова, У. Хьертсберга, А. Перес-Реверте / Д. Новикова, С. Серебрякова // Человек в современном мире. Выпуск 3. – М. : РосНОУ, 2015. – С. 12–16.
7. Перес-Реверте А. Шкіра для барабана / А. Перес-Реверте / Переклад з іспанської О. Леська. – Харків : Фоліо, 2012. – 606 с.
8. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро / Общ. ред. и вступ. ст. Г. Косикова. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
9. Кузьмина Н. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. Кузьмина. – М. : КомКнига, 2007. – 272 с.

УДК 378.134:811.11123 (043.2)

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Купцова Т.А., доцент

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

Мірошниченко І.Г., старший викладач

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

У статті досліджується проблема запровадження інноваційних методів навчання іноземним мовам у ВНЗ технічного профілю з метою забезпечення умов для формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності в рамках діяльнісного підходу до навчання.

Ключові слова: навчання іноземним мовам, інноваційні підходи, ефективність навчання, іншомовна компетентність, предметно-мовне інтегроване навчання.

В статье исследуется проблема внедрения инновационных подходов обучения иностранным языкам в ВУЗах технического профиля с целью обеспечения условий для формирования профессионально ориентированной коммуникативной компетентности в рамках деятельностного подхода к обучению.

Ключевые слова: обучение иностранным языкам, инновационные подходы, эффективность обучения, иноязычная компетентность, предметно-языковое интегрированное обучение.

Kuptsova T.A., Mirosnhychenko I.G. APPLICATION OF INNOVATIVE APPROACHES INTO FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE FORMATION OF TECHNICAL ENGINEERING STUDENTS

The article deals with the problem of the innovative approaches application into the foreign language teaching at technical higher educational establishments with the aim of improving foreign language competence of their students.

Key words: foreign language teaching, innovative approaches, teaching efficiency, foreign language competence, content and language integrated learning.

Постановка проблеми. Орієнтуючись на міжнародний досвід викладання іноземних мов, на тенденції демократизації та гуманізації навчання, методична практика в українських ВНЗ прагне відповідати викликам сьогодення та спрямована на вдосконалення навчального процесу за допомогою сучасних освітніх парадигм. Запровадження інноваційних підходів реалізує прагнення викладачів до використання ефективних дидактичних технологій, що забезпечили б оновлення процесу викладання, мотивацію студентів до навчання, безперервну взаємодію учасників навчального процесу, гуманізацію освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми навчання студентів технічних спеціальностей іноземним мовам активно досліджуються такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як С. Баррет-Леннард, І. Бім, Г. Бурденюк, Н. Коряковцева, Т. Кошелева, Л. Морська, С. Ніколаєва, Г. Попова, М. Раймер, Т. Романенко, І. Соломаха, Б. Стаппенбелт, О. Талберг, Є. Тарвідене, А. Третьякова, Р. Фелдер, К. Хейкок, В. Шляхов та ін. У вітчизняній теорії мето-

дики проблема іншомовної компетентності студентів технічних ВНЗ не може вважатися вивченою досконало. Аналізуючи стан підготовки випускників, українські вчені стверджують, що рівень їх навичок в іншомовній комунікації залишає бажати кращого. Хоча в вітчизняній практиці й формується тенденція до запровадження комунікативного підходу в навчальному процесі (яка давно й активно застосовується в міжнародній практиці), ефективність викладання та навчання стримується відсутністю в більшості українських вищих навчальних закладів необхідної сучасної науково-методичної та технічної бази, недостатньою кількістю годин навчального навантаження. Такий стан методичної практики вимагає від учених подальших наукових розробок та пошуку практичних заходів, які б сприяли ефективності навчання та підвищенню рівня іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, що й зумовило актуальність нашої роботи.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки є систематизація й аналіз інноваційних методів, що застосовуються в вітчиз-

няній практиці викладання іноземних мов та забезпечують формування професійно орієнтованої комунікативної компетентності в рамках діяльнісного підходу до навчання. Серед завдань ми виокремили такі: з'ясувати, які саме інноваційні методи активно застосовуються як інноваційні в сучасній українській практиці викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах технічного профілю; як ці методи сприяють інтенсифікації, ефективності навчання та формуванню комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах технічного профілю вимагає нових стандартів, форм та методів. Один із засобів розв'язання таких завдань учені-дидакти вбачають в імплементації таких інноваційних підходів у сфері опанування мов, які б забезпечили комплексне навчання основним компетенціям.

Одним із основних інноваційних підходів до опанування іноземної мови в технічному вищому навчальному закладі є **предметно-мовне інтегроване навчання (Content and Language Integrated Learning)**, яке дає можливість об'єднати вивчення іноземної мови та спеціального предмета, тобто розширити навчальний простір за рахунок функційного підходу. Специфіка цього методу полягає в тому, що знання іноземної мови стає інструментом вивчення змісту предмета. Цьому сприяють ретельно підібрані навчальні матеріали для читання текстів за спеціальністю не лише для вивчення конкретної професійної теми іноземною мовою, але й для навчання власне мови: завдання на опанування лексичних та граматичних структур для всіх видів мовленнєвої діяльності – читання, говоріння, письма та аудіювання. Словниковий запас поповнюється необхідною предметною термінологією, а багатий мовний матеріал засвоюється на базі певної теми. На різних етапах роботи з фаховим текстом увага студентів фокусується на спеціальній тематичній лексиці, на змісті тексту, а потім – на граматичному матеріалі. Предметно-мовне інтегративне навчання підпорядковується принципу **комунікативної спрямованості навчального процесу**, реалізація якого забезпечується побудовою структури заняття на основі стимулювання потреби та організації систематичної практики іншомовного спілкування; добором такого мовного матеріалу, який є значущим для успішної комунікації в професійних ситуаціях; превалюванням комуні-

кативно-орієнтованих завдань у формуванні мовних компетенцій.

У вітчизняній практиці вивчення іноземних мов знайшов своє застосування **кейс-метод** – метод активного комплексного навчання, який допомагає реалізувати концепцію особистісно-орієнтованого навчання: підвищити загальний рівень володіння мовою; посилити навчальну мотивацію; розвивати уміння вести дискусію; формувати навички аргументування іноземною мовою; удосконалювати навички проведення презентацій та публічних виступів; навчати працювати в команді та знаходити колективне рішення проблеми. Українські вчені Н. Волкова та О. Тарнопольський слушно висувають кейс-метод як засіб, що повноцінно моделює професійну діяльність майбутніх фахівців та мотивує користування іноземною мовою для професійних цілей [1]. Кейс-метод є описом конкретної реальної проблемної ситуації, змодельованої за визначеним форматом і призначеної для віднаходження можливих варіантів її вирішення. Дж. Клайнфельд зазначила, що укладання кейсів є особливим процесом створення такої проблеми, в яку буде закладено багато дискусійних завдань та досвіду для подальшого аналізу [9]. Цей метод навчання іноземним мовам допомагає бачити причинно-наслідкові зв'язки та шляхи розгортання майбутнього розв'язуваної проблеми. Українська дослідниця О. Ярошенко підкреслює: «Кейс-метод як ситуативний аналіз передбачає обговорення проблеми шляхом дискусії, тож можемо стверджувати, що після опрацювання студенти запам'ятають 70% матеріалу, а якщо дискусія проходитиме в формі рольової чи ділової гри, студенти запам'ятають 90% матеріалу» [7, с. 40]. Кейси за професійним спрямуванням майбутніх спеціалістів («Platforms for Disabled People in Ukraine», «New branch of Company», «Modern Track», «Artificial Intelligence»), які розроблялися на заняттях з іноземної мови в ДНУЗТ ім. академіка В. Лазаряна, сприяли активній мовленнєвій практиці та творчій взаємодії студентів.

Метод рольових ігор активно застосовується на практичних заняттях з іноземних мов на першому курсі вищої школи. Маючи низку переваг безпосередньо у сфері навчання комунікації, цей підхід мотивує студентів до активного застосування набутих знань, допомагає зняти мовний бар'єр, спонукає моделювати ситуацію та відповідну поведінку в іншомовному оточенні, тим самим забезпечуючи перенесення цього досвіду в

майбутню реальну ситуацію спілкування. Різноманітні рольові ігри (“My New Friends”, “Conversations about Student’s Life”, “Our Likes and Dislikes”, “Telephone Conversation”, “At a Travel Agency”, “At the Railway Station”, “Buying the Computer” та ін.) базуються на застосуванні мовленнєвих навиків у практичному полі, що допомагає студентам оцінити власну підготовку та рівень сформованості комунікативної компетенції. У рольових іграх може реалізовуватися непідготовлене мовлення, бо однією з їхніх особливостей є спрямованість на самоствердження, орієнтація на ефективну мовленнєву діяльність. Рольові ігри типу «Наукова конференція» або «Круглий стіл» дозволяють в умовах, наближених до реальних, продемонструвати вміння сформулювати та висловити власну думку, проявити навички критичного оцінювання чужих висловлювань.

Метод проектних робіт, який широко розповсюджений у методиці викладання іноземних мов у вітчизняних ВНЗ, є одним із засобів інтенсифікації навчання. Проектна робота в технічному ВНЗ спрямована на оволодіння навиками говоріння за професійною тематикою; вона формує в студентів уміння швидко реагувати на мовлення співбесідника та розвиває здатність ініціативного говоріння. Суть проектної технології полягає в вирішенні якогось практичного або теоретичного завдання студентами, об’єднаними в робочі групи (причому кожна група пропонує своє рішення); якщо завдання об’ємне або багатетапне, то групи працюють над окремими елементами, які на занятті складуть одне ціле. Активна діяльність, в якій поєднуються різні види роботи (пошуки рішення, кооперація задля досягнення спільної мети, процес пізнання нового, залучення матеріалу з різних галузей наук і знань, прагнення якнайкраще репрезентувати свою роботу), допомагає перейти від сприйняття готових знань до їх свідомого самостійного пошуку.

Основна робота за проектом – процес тривалий і виконується в позааудиторний час, тому маємо ще одну перевагу цього методу: студенти більше працюють із джерелами іноземної технічної та наукової літератури (причому працюють продуктивно, з ентузіазмом і цікавістю). Представлення готового проекту в аудиторії супроводжується обговоренням, порівнянням виконаних проектів, висловлюванням власних думок, що створює таке необхідне іншомовне середовище. Групові проектні роботи “Railways: British vs

Ukrainian”, “The best energy for Ukraine”, “Road Traffic Control”, реалізовані в нашому ВНЗ, продемонстрували високу ефективність цього методу навчання та інтерес студентів до такого виду роботи.

Завдання, виконані в вигляді **презентацій**, допомагають урізноманітнити практичні заняття, а також реалізують комплексний підхід до навчання та помітно підвищують мотивацію студентів. Заняття, на якому застосовуються презентації, стає динамічнішим, яскравішим, дозволяє поглибити та закріпити знання, отримані раніше. Підготовка студентами презентацій змушує їх шукати матеріал із різних джерел, цікаво компонувати його, продумувати тактику подачі інформації. Крім того, це ефективний метод розвитку та вдосконалення монологічного мовлення, оскільки в процесі виступу студент має можливість використовувати ключові слова, пояснювати схеми, малюнки, таблиці, які він розробив. Сама презентація є поєднанням комп’ютерної анімації, графіки, відео, звукового ряду, які організовані в єдине середовище, що дає змогу слухачам засвоїти підготовлений матеріал у невимушеній обстановці. Обговорення презентацій сприяє створенню іншомовного середовища на занятті та активному обміну враженнями від почутого. Велику зацікавленість викликає у студентів підготовка презентацій на професійну тематику: “Types of Bridges”, “Building Materials”, “Types of Railway Cars”, “Railway Transport in Ukraine”, “Roofs of Buildings”, “Principles of Railway Signaling” тощо.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки головним пріоритетом називає впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують удосконалення навчального процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [5]. Розвиток єдиного освітнього інформаційного простору надав новий імпульс для збагачення знань і вмінь кожної особистості, змусив викладачів переглянути систему методів і прийомів навчання, а студентів – підходити до вивчення матеріалу, спонукаючи до самостійності та інтерактивності в навчанні. У галузі викладання й вивчення іноземних мов **інтернет- та мультимедійні технології** слугують незамінним джерелом інновацій. На практичних заняттях з іноземної мови вони використовуються викладачами для здійснення таких навчальних функцій: ілюстрації навчального матеріалу;

удосконалення вмінь аудіювання на основі автентичних текстів; поповнення словникового запасу студентів за загальноосвітніми та професійними лексичними темами; активної самостійної роботи студентів; контролю знань студентів, який здійснюється за допомогою тестування; аналізу статистичних даних (кількість правильних / неправильних відповідей; сума часу, витраченого на виконання завдань), що дає можливість оцінювати рівень та якість сформованості знань.

Недостатня кількість аудиторних годин, виділених на оволодіння іноземною мовою, змушує практикуючих викладачів шукати **позааудиторні підходи та методи** для навчання. Основною проблемою, з якою вони стикаються, є слабка мотивація студентів працювати над удосконаленням знань після занять. Одним із мотивуючих методів позааудиторної роботи є діяльність англомовних кіноклубів (**English Movie Club**) у вищих навчальних закладах. Фільми – це гарне джерело збагачення словникового запасу, а також спосіб формування комунікативної та соціолінгвістичної компетенцій. Більше того, використання відеозаписів сприяє індивідуалізації навчання й розвитку мотивованості мовної діяльності студентів. Це приносить задоволення, дає віру у власні сили та формує бажання подальшого вдосконалення. Необхідно прагнути до того, щоб студенти отримували задоволення від фільму саме через розуміння мови, а не тільки через цікавий сюжет. Ще однією чесною відеофільму є сила враження й емоційного впливу на студентів. Тому головна увага має бути спрямована на формування особистого ставлення до побаченого. Успішне досягнення такої мети можливе, по-перше, при систематичному показі відеофільмів, а по-друге, при методично правильно організованій демонстрації. Після перегляду студентам пропонується обговорення проблемних питань, висвітлених у фільмі. Дискутуючи та висловлюючи власні думки іноземною мовою, студенти самостійно створюють іншомовне комунікативне середовище, кероване викладачем. Особливу користь такий вид роботи принесе студентам старших курсів, які прагнуть підтримувати лексичний запас та мовленнєві навички в період відсутності планових аудиторних занять. Перегляд та обговорення фільмів “The Butterfly Circus”, “Smile Man”, “The Gift”, “The Envelope”, “My Dad’s Story” викликають жваві дискусії завдяки цікавим для молоді проблемам та їхній вдалій художній реалізації.

На жаль, малопоширеним, але практично значущим для оволодіння іншомовною комунікацією методом слід вважати **випуск студентської газети іноземними мовами**, що реалізує діяльну тенденцію в навчанні, забезпечує індивідуальний та особистісно-орієнтований підхід. Підвищення мотивації до вживання мови та практичного застосування набутих навичок говоріння та письма в позааудиторний час реалізується в тому, що газета створюється самими студентами й для студентів. Підготовка чергового номеру газети до випуску – захоплюючий і цікавий процес для учасників: пошук ідей, збір інформації, очікування результату стимулюють молодь як до вивчення іноземної мови, так і до демонстрації власних умінь.

Участь студентів у конференціях іноземною мовою – важливий і ефективний метод позааудиторного навчання, який допомагає зрозуміти необхідність використання іноземної мови у сфері науки та її доцільність в обміні досвідом. Виступаючи з доповіддю іноземною мовою та беручи участь в обговореннях, студенти вдосконалюють навички монологічного та непередбаченого мовлення, вчать гідно триматися на публіці. Запровадження іноземних мов у вітчизняну наукову комунікацію формує вміння репрезентувати власні наукові здобутки міжнародній спільноті. На конференції студенти мають можливість представити свої наукові та технічні розробки іноземними мовами та обговорити аналізовані проблеми в широкому колі студентів із багатьох інших міст України й інших країн. Така важлива для студентів робота сприяє вдосконаленню навичок володіння іноземними мовами як важливим інструментом для отримання знань та обміну науковою інформацією в сучасному глобалізованому суспільстві.

Важливе місце серед методів навчання посідає й **самонавчання**, що сьогодні переживає своєрідний інноваційний бум, який спричинений вибухом новітніх технологій, що дали можливість вивести самостійну роботу з вивчення іноземних мов на якісно новий рівень.

У наш час в українському освітньому просторі набирає обертів форма самонавчання іноземним мовам у **системі дистанційного навчання MOODLE** (Modular Object Oriented Dynamic Learning Environment – Модульне об’єктно-орієнтоване динамічне середовище навчання). В усьому світі дистанційне навчання стало дуже популярною

формою освіти, яку практикують мільйони студентів. Як зазначає вітчизняний дослідник В. Черниш, до переваг, які притаманні формі дистанційного вивчення іноземної мови, належать: мотиваційний потенціал; конфіденційність; більша інтерактивність та навчальна задіяність студента порівняно з аудиторною роботою; можливість багаторазового повторення навчального матеріалу; наявність постійної довідкової системи; забезпечення наочності та багатоваріантності подачі матеріалу; наявність форуму та чату; можливість самоконтролю [6, с. 10]. Крім навчальних цілей, робота з дистанційною системою MOODLE виховує свідоме та відповідальне ставлення до навчання, вчить раціонально використовувати час.

Незамінними помічниками в самостійній роботі під час вивчення іноземних мов стали **комп'ютерні технології**, на практиці доводячи свою високу ефективність. Вони характеризуються універсальними дидактичними можливостями: дають змогу вести навчання в діалоговому режимі з урахуванням індивідуальних можливостей тих, хто навчається, забезпечують умови для дистанційного навчання. Інтернет розширює та врізноманітнює програму вивчення іноземної мови, надаючи доступ до автентичних матеріалів: наукової та професійної літератури, статей, матеріалів інформаційних сайтів, довідників, словників. Використання інформації з іншомовних джерел розширює світогляд студента, допомагає усвідомити різні точки зору на один і той же факт, що формує аналітичне й критичне мислення.

Сучасна молодь активно вивчає іноземні мови самостійно за допомогою **соціальних мереж**, де можна знайти тематичні групи, спеціально створені для вивчення іноземних мов і взаємодопомоги в цій справі: учасники груп обмінюються навчальними матеріалами (посібниками, словниками, відеокурсами, інтернет-посиланнями), дають один одному консультації, поради. Такий спосіб вивчення іноземної мови приваблює своєю невимушеністю та ненав'язливістю, сприяє подоланню мовного бар'єру.

Серед великої кількості проблем, які вирішує сучасна методика, на одному з чільних місць знаходиться завдання перевірки знань: викладач контролює рівень і якість засвоєння вивченого матеріалу, а в той же час студент теж дає власну оцінку своїм здобуткам. Основною формою контролю знань у процесі вивчення іноземної мови є тестова система, в якій слід активно використову-

вати інтерактивні тести інтернет-мережі, що існують як у вільному доступі, так і за визначену платню. Наразі функціонує величезна кількість сайтів із типовими й різноманітними за тематикою **онлайн-тестами** з іноземних мов. Наприклад, на сторінках сайтів News, BBC, LanguageLink, OxfordEnglishTesting, EnglishLearner, Test-My-English можна з'ясувати рівень володіння англійською мовою; тестові системи ExamEnglish, A4ESL дають можливість підготуватися до міжнародних екзаменів; тести з ділової англійської можна знайти на сторінках English-test.net і т. д. Завдяки цим розробкам кожний студент може самостійно перевірити свої знання, уміння, навички, рівень підготовки за різними видами мовленнєвої діяльності. Робота з тестами в онлайн-режимі дозволяє звикнути до особливостей такого тестування, дає можливість повторити перевірку, самостійно проаналізувати відповіді й результати, чого не дозволяє традиційна методика викладання.

Висновки з проведеного дослідження. Аналізуючи розповсюджені в українському освітньому просторі інноваційні підходи до вивчення іноземних мов, можна стверджувати, що в вищих навчальних закладах технічного профілю вони використовуються в усіх основних сферах роботи зі студентами: на аудиторних практичних заняттях, в позааудиторній роботі під прямим або опосередкованим керівництвом викладача та в самостійній навчальній діяльності. Під час роботи в аудиторії запроваджено такі інноваційні методи, як предметно-мовне інтегроване навчання (Content and Language Integrated Learning), кейс-метод, методи рольових ігор та проектних робіт, презентації, Інтернет-та мультимедійні технології. Серед позааудиторних інноваційних підходів та методів для навчання слід назвати роботу англійського кіноклубу, випуск студентської газети іноземними мовами, участь студентів у конференціях іноземною мовою. Займаючись самонавчанням, студенти долучені до таких видів новітньої діяльності, як робота в системі дистанційного навчання MOODLE, взаємодія в соціальних мережах тощо. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в пошуку шляхів запровадження комп'ютерно-інформаційних технологій у процес навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах технічного профілю відповідно до міжнародних стандартів, у поширенні новітніх, але рідко застосовуваних у вітчизняній практиці методів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волкова Н. Моделювання професійної діяльності в викладанні навчальних дисциплін у вишах : [монографія] / Н. Волкова, О. Тарнопольський. – Д. : Вид-во Дніпропетр. ун-т ім. А. Нобеля, 2013. – 226 с.
2. Гостева Т. Дистанційні технології навчання іноземної мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://english.ucoz.com/publ/gosteva_t_l_distancijni_tekhnologiji_navchanja_im/1-1-0-13.
3. Коряковцева Н. Автономия учащегося в учебной деятельности по овладению иностранным языком как образовательная цель / Н. Коряковцева // Иностранные языки в школе. – 2001. – №1. – С.9–14.
4. Морська Л. Сучасні тенденції в викладанні іноземних мов для спеціальних цілей / Л. Морська // Іноземні мови. – 2002. – №2 – С. 23–24.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html>.
6. Черниш В. Інформаційно-комунікаційні засоби формування та удосконалення іншомовної комунікативної компетентності в навчальних закладах різного типу / В. Черниш // Іноземні мови. – 2012. – № 3 – С. 8–17.
7. Ярошенко О. Кейс-метод як сучасна технологія формування професійно орієнтованої компетентності в діалогічному мовленні майбутніх викладачів англійської мови / О. Ярошенко // Іноземні мови. – 2014. – № 2 – С. 39–44.
8. Davison Ch. Information Technology and Innovation in Language Education / Chris Davison. – Hong Kong: Hong Kong University Press, 2005. – 304 p.
9. Kleinfeld J. The Case Method in Teacher Education: Alaskan Models. ERIC Digest / Judith Kleinfeld // ERIC Clearinghouse on Rural Education and Small Schools. – Charleston, WV. – 1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ericae.net/db/digs/ed321965.htm>.

УДК 811.111

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРСОНАЖА СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ

Ницполь В.І., аспірант

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано праці провідних лінгвістів світу, що стосуються теорії мовної особистості. Досліджено дискурс персонажа художнього твору як мовної особистості. Розглянуто мовний портрет серійного вбивці як основа для вивчення мовної особистості персонажа художнього твору.

Ключові слова: мовна особистість, персонаж художнього твору, персонаж «серійний убивця».

В статье проанализированы труды ведущих лингвистов мира, касающиеся теории языковой личности. Исследован дискурс персонажа художественного произведения как языковой личности. Рассмотрен речевой портрет серийного убийцы как основа для изучения языковой личности персонажа художественного произведения.

Ключевые слова: языковая личность, персонаж художественного произведения, персонаж «серийный убийца».

Nytspol V.I. THEORETICAL BASICS FOR RESEARCH OF "LINGUISTIC PERSONA" OF A FICTIONAL SERIAL KILLER

The article focuses on the notion of "linguistic persona" from different linguistic theoretical approaches. The discourse of a fiction character was studied as the discourse of the language personality. The serial killer's language portrait was investigated as the basis for studying of the character's language personality.

Key words: language personality, fiction character, serial killer character.

Постановка проблеми. Поняття «особистість» вивчається різними дисциплінами, які вкладають своє значення в його трактування. У філософії особистість вважають суб'єктом відносин та свідомої діяльності, у соціології особистість – це система соціально значущих рис, які характеризують людину як члена того чи іншого суспільства. У психології досліджують особистість, першочергово розглядаючи емоційні та вольові характеристики. Цікавим є визначення поняття «особистість» І. Голубовської, яка, висловлюючись мовою семантичних примітивів, визначає особистість так: «хтось, хто бажає, відчуває, думає, знає, говорить і діє» [6, с. 26]. Поняття «мовна особистість» є різновидом загального поняття «особистість», що містить у собі психологічний, соціальний, етичний та інші компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем теорії мовної особистості зверталось багато лінгвістів, серед яких Г. Богін, І. Голубовська, І. Горелов, К. Седов, Ю. Караулов, В. Красних, М. Ляпон, О. Сиротініна, проте єдиного визначення поняття «мовна особистість» і досі не існує. Г. Богін під «мовною особистістю» розуміє «людину як носія мови» [5, с. 36]. О. Пушкін називає мовною особистістю індивіда, який володіє сукупністю дискурсних здібностей, що дають можливість планувати та контролювати власні вербальні та невербальні дії

[13, с. 52]. Л. Засекіна розглядає під поняттям «мовна особистість» суб'єкта, у мові якого відтворюється культурна спадщина народу, що виявляється в вербальних та екстралінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах та правилах етикету [8, с. 21]. На нашу думку, мовна особистість – це складне та багаторівневе поняття, що позначає індивіда, який володіє певними комунікативними здібностями й за допомогою вербальних та невербальних засобів виражає власний досвід та знання.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення основних проблем теорії мовної особистості для подальшого дослідження художнього дискурсу персонажів серійних убивць. Основним завданням статті є аналіз провідних лінгвістичних праць, що стосуються теорії мовної особистості та персонажного мовлення як основи для вивчення мовної особистості, а також огляд поняття «серійний убивця», враховуючи його мовну поведінку й психологічний характер. Актуальність наукової розвідки полягає в тому, що поняття мовної особистості персонажа художнього твору, зокрема персонажів серійних убивць, не знайшло достатнього висвітлення в відомій нам науковій літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна особистість є структурно впорядкованим поняттям, що складається з мовних здібностей і вмій продукувати та

сприймати дискурс. Компоненти поняття «мовна особистість» указують на його дві основні ознаки: комунікативну та індивідуально-диференційну [4, с. 11]. Ю. Караулов представляє мовну особистість трьома способами: 1) поділ на три рівні: вербально-семантичний (структурно-системний), лінгвокогнітивний (тезаурусний) і мотиваційний; 2) вивчення сукупності вмінь та готовності мовної особистості до здійснення різних видів мовленнєво-мисленнєвої діяльності; 3) вивчення рівневої структури мови (фонетика, граматики, лексики), типів мовленнєвої діяльності (говоріння, слухання, письмо, читання) та ступенів оволодіння мовою [9, с. 51]. С. Сухих пропонує дослідити структуру мовної особистості за допомогою виокремлення характерних мовних рис на експонентному, змістовному та інтенціональному рівнях. На експонентному рівні мовець може бути активним чи таким, що споглядає, переконаним або таким, що вагається. На змістовому рівні мовна особистість може висловлюватися конкретно або абстрактно. На інтенціональному рівні комунікант може проявляти себе гумористично або буквально, конфліктно або кооперативно, директивно або інтегративно, центровано або децентровано [14, с. 87]. Д. Богачева вважає, що мовна особистість складається з двох рівнів: тезаурусного й мотиваційно-прагматичного [2, с. 57]. З. Кузневич виділяє у структурі мовної особистості лексико-семантичний (лексикон), граматики-семантичний (граматикон) та мотиваційний (прагматикон) рівні, а також тезаурус [12, с. 4]. Вважаємо, що найповніше дослідження структури мовної особистості може бути здійснене з урахуванням підходів Ю. Караулова та С. Сухих, оскільки вербально-семантичний, тезаурусний та мотиваційний рівні дослідження Ю. Караулова надають основні відомості про мовну особистість, а структура, запропонована С. Сухих, охоплює важливі додаткові параметри дискурсу.

Багатомірність терміна «мовна особистість» підтверджує неоднозначність і багатоаспектність його розуміння в лінгвістиці. Комплексне розуміння мовної особистості включає в себе вивчення особистості мовленнєвої (розглядаються психофізичні властивості індивіда, які дозволяють виробляти та сприймати дискурс), комунікативної (вивчається сукупність особливостей вербальної поведінки людини, яка використовує мову як засіб спілкування) та етносемантичної (наці-

онально-культурний прототип носія мови) [6, с. 26]. В. Красних, порівнюючи концепції мовленнєвої діяльності Ф. де Соссюра й О. Леонт'єва, виділяє чотири іпостасі мовної особистості: 1) «людина, що говорить» – особистість, мовленнєва діяльність якої включає процеси породження й сприйняття мовленнєвих повідомлень; 2) *мовна особистість* – особистість, що реалізує себе в мовленні на основі певних знань та уявлень; 3) *мовленнєва особистість* – особистість, яка реалізується в спілкуванні, при виборі певних стратегій і тактик та при використанні лінгвістичних і екстралінгвістичних засобів; 4) *комунікативна особистість* – учасник комунікативного акту, що діє в реальному спілкуванні [11, с. 90].

В. Карасик структурує поняття мовленнєвої організації людини так: 1) *мовна здатність* є закладеною в людині можливістю вербального спілкування, що зумовлюється її психосоматичними особливостями; 2) *комунікативна потреба* – спрямованість на умови спілкування та учасників комунікації; 3) *комунікативна компетенція* – набуте вміння процесу спілкування з метою досягнення своїх комунікативних цілей; 4) *мовна свідомість* – вербальне відображення зовнішнього світу у внутрішньому; 5) *мовленнєва поведінка* – сукупність свідомих та несвідомих дій, через які розкривається характер і спосіб життя людини [10, с. 99]. Схема мовленнєвої організації, подана В. Карасиком, перегукується з видами мовних особистостей, наведених В. Красних, що доповнює саме поняття мовної особистості й допомагає краще зрозуміти його структуру.

Аналіз індивідуального дискурсу дає можливість дослідити психологічну природу особистості, а знання психологічних особливостей індивіда допомагає пояснити специфіку його дискурсу. Така антропоцентрична природа дискурсу обумовлює його використання для створення мовленнєвого портрету особистості.

Мовленнєве портретування спочатку з'явилося у стилістиці й базувалося на вивченні ідіостилю письменників. Оскільки категорії «автор» та «персонаж» існують у тісному взаємозв'язку, дослідження ідіостилів дало початок вивченню індивідуального персонажного мовлення.

Персонажем (від лат. *persona* – маска актора в античному театрі) називають дійову особу, що є об'єктом розповіді в художньому творі й сприймається як жива або умовно жива істота [5, с. 125]. Поняття «персонаж» є сукупністю

засобів зображення, які утворюють портрет, мову, вчинки, характеристику з боку інших персонажів.

Моделювання мовлення персонажів здійснювалося на основі аналізу характерних для них синтаксичних засобів, специфічних лексико-семантичних та морфологічних індивідуальних рис, що в сукупності утворює мовленнєвий портрет експресивно-психологічного типу [14, с. 86]. З появою концепції мовної особистості дослідження індивідуального дискурсу, у тому числі й персонажного, стало ще продуктивнішим. Аналіз мовлення персонажів художніх творів є важливим чинником у вирішенні проблеми особистісних аспектів дискурсу. Зображення мовленнєво-мисленнєвої діяльності за допомогою художніх засобів створює багатий емпіричний матеріал для дослідження природи людської свідомості з лінгвістичної позиції.

Індивідуальність персонажного світогляду в дискурсі вперше була вивчена М. Бахтіним при аналізі творів Ф. Достоевського. М. Бахтін вважає, що персонаж є центральним у світі, який змодельовував автор, і є самостійним та ідеологічно авторитетним [1, с. 284]. Персонаж художнього твору втілює власну точку зору на світ і самого себе.

Персональний дискурс проектує мовлення реальних мовних особистостей, а аналіз мовної особистості персонажа дає змогу дослідити дискурс у всіх його проявах: зразки діалогічного та монологічного, підготовленого та непідготовленого мовлення, комунікативних успіхів та невдач. Різні види мовлення по-різному можуть відбивати характер особистості, тому це слід урахувати при вивченні мовлення персонажів.

Монологічні висловлювання яскраво демонструють особливості ідіостилію мовної особистості та її концептосферу. Діалог надає інформацію про стиль спілкування, комунікативну поведінку людини. У діалозі відбиваються різні сфери життя: когнітивна – знання, настанови індивіда; позиційна – соціальні ролі; акціональна – дії та активність; соматична – фізичні та психічні стани [14, с. 85]. У діалогічному спілкуванні індивід отримує можливість для самовираження та самоствердження.

Психологічні особливості персонажа можна також вивчати через висловлювання інших персонажів твору. Крім цього, художній твір дає змогу дослідити внутрішнє мовлення, що тісно пов'язане з процесами інтроспекції, рефлексії, автокомунікації. Це сприяє

не тільки вивченню лексики й тезаурусу мовної особистості, але й її прагматикону, що охоплює все багатство мотиваційної сфери особистості й свідчить про те, що аналіз персонажного мовлення має велике значення в розвитку поняття «мовна особистість».

Для вивчення мовної особистості персонажа серійного вбивці слід звернутися до визначення поняття «серійний убивця». Згідно зі словниковим визначенням серійний убивця – це вбивця, який скоїв більше, ніж три вбивства без очевидних на те мотивів [10, с. 261]. Ми вважаємо, що найбільш точно трактування терміна подає криміналіст Р. Ресслер, який розглядає серійного вбивцю як особу, що вчинила три й більше окремих, розділених між собою періодами емоційного спокою, жорстоких убивств людей, часто з метою досягнення власного психологічного задоволення [17, с. 132]. Саме цей варіант визначення серійного вбивці, на нашу думку, важливо враховувати при відборі персонажів художніх творів.

Потреба в вивченні мовлення серійних убивць пов'язана з метою їх швидкого виявлення в соціумі. При розкритті злочинів криміналісти часто застосовують психолінгвістичні засоби в вивченні мовлення злочинців (цим займається судова психолінгвістика, "*forensic psycholinguistics*"). Риси характеру, вік, стать, географічну належність, расу, освітній, релігійний, соціальний стан часто можна описати за допомогою мовлення людини.

При вивченні усного мовлення акцент може свідчити про походження людини. Також використання людьми деяких слів видає їхнє географічне походження. Наприклад, люди з Філадельфії, щоб попросити газований напій, використовують слово "*soda*", а приїжджі з Пітсбурга віддають перевагу слову "*pop*" [18, с. 19]. Походження можна також установити й на синтаксичному рівні. Якщо мовець використовує непритаманний англійській мові порядок слів (наприклад *підмет-додаток-присудок*), це може свідчити про те, що англійська для нього не є рідною мовою, і мовець є іноземцем [18, с. 19]. Вікові особливості проявляються в виборі різних фраз чи слів для позначення одного й того ж поняття різними поколіннями. Наприклад, слово "*Internet*" люди похилого віку охарактеризують як "*innovation*", а молодше покоління вибере слово "*technology*" [18, с. 19]. Гендерні відмінності мовлення проявляються в виборі жінками фраз, підтверджуючих сумнів ("*It seems*", "*I suppose*"), більш

емоційної лексики на позначення почуттів, використання інтенсифікаторів “so”, “such”, “really”, ввічливість [18, с. 19]. Використання біблійних термінів говорить про релігійність, а правильна граматики мовлення свідчить про середню або вищу освіту.

Великий внесок у дослідження дискурсу серійних убивць зробив американський вчений Джеф Хенкок зі своїми колегами, розглянувши низку факторів, у тому числі й те, як злочинці описували сам акт злочину. Аналіз здійснювався за допомогою спеціальної комп'ютерної програми *Wmatrix*, яка математичним шляхом підраховувала кількість різних частин мови, частоту використання тих чи інших слів. Учені дійшли висновку, що серійні вбивці віддають перевагу минулому часу в своїх розповідях. Згодом, дослідивши й інші мовні ситуації, було встановлено, що минулий час у маніяків домінує над теперішнім, навіть порівняно з нормальними людьми, що може бути показником психологічної відчуженості серійних убивць [16, с. 107].

У мовленні психопатів-убивць була виявлена також велика кількість вигуків, які особливо часто переривають зв'язність думок у мовленні. Це може бути показником необхідності витрачання певного часу на обдумування сказаного. Дж. Хенкок вважає, що всі ці «мм», «а-а» пов'язані з одяганням «маски нормальності».

Професор Стівен Портер пише, що психопати ставляться до світу й оточуючих людей як до засобів досягнення власних цілей, тому в їхній мові велика кількість підрядних речень, а також слів, які пов'язані з причинно-наслідковими твердженнями, як-от: «тому що», «таким чином», «для того щоб» тощо. С. Портер пояснює цю особливість тим, що маніяки розглядають злочин як логічний наслідок власного задуму для досягнення своїх цілей та інтересів [19, с. 437].

У той час, коли більшість людей намагаються задовольнити свої духовні та соціальні потреби (релігія, сім'я, кар'єра та ін.), серійні вбивці-психопати залишаються під контролем біологічних потреб. Проведений Дж. Хенкоком аналіз виявив, що психопати використовують у два рази більше слів, які стосуються фізіологічних потреб організму та самозахисту, включаючи їжу, напої та грошові засоби.

На думку Х. Клеклі, психопати проявляють певні особливості у своєму мовленні з метою отримати задоволення та викликати

захоплення в інших людей. Їхня мова може бути більш експресивна і містити більше емоційних слів для того, щоб отримати необхідну їм увагу. Х. Клеклі стверджує, що присутність емоційності в мові по суті використовується серійними вбивцями для маніпуляції іншими людьми [15, с. 47]. Психопати неспроможні зрозуміти глибоке семантичне та емоційне значення мови та вловити нечіткі й абстрактні значення. Учені також дійшли висновку, що психопати говорять набагато повільніше при використанні мови з емоційним забарвленням, таким чином контролюючи мовлення для уникнення помилок.

У сукупності всі ці дослідження дають можливість за допомогою мовлення визначити наявність у людини психопатологічного стану, притаманного серійним убивцям.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши визначення терміна «мовна особистість» різними вченими, дослідивши персонажне мовлення й розглянувши поняття «серійний убивця», можна зробити висновок, що мовна особистість персонажа серійного вбивці – це дійова особа художнього твору, яка здійснила більше ніж три злочини з метою власного задоволення і яка володіє певними комунікативними здібностями для вираження власного досвіду та знань. Вивчення мовної особистості персонажа серійного вбивці дозволить визначити правдоподібність змалювання образу реальних серійних убивць у художньому творі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтін М. Проблема мовних жанрів / М. Бахтін // Естетика словесної творчості. – М. : Наука, 1986. – С. 250–296.
2. Богачева Д. Метаязыковая личность (к проблеме описания) / Д. Богачева // Языковая личность: информация, материалы. – М. : Наука, 2003. – С. 54–61.
3. Богин Г. Филологическая герменевтика / Г. Богин. – Калинин : Изд-во КГУ, 1982. – 85 с.
4. Винокур Т. К характеристике говорящего: интенция и реакция / Т. Винокур // Язык и личность: Сб. статей. – М. : Наука, 1981. – С. 11–23.
5. Виноградов В. О языке художественной прозы / В. Виноградов // Избранные труды : в 5 т. – М. : Наука, 1980. Т. 5. – С. 56–166.
6. Голубовська І. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен / І. Голубовська // *Studia Linguistica*. Зб наук пр. – К., 2008. – Вип. 1. – С. 25–33.
7. Горностай П. Психологія особистості : [словник-довідник] / За ред. П. Горностая, Т. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
8. Засєкіна Л. Психолінгвістична діагностика / Л. Засєкіна, С. Засєкін. – Луцьк : «Вежа», 2008. – 188 с.

9. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность / Ю. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
10. Карасик В. Модельная личность как лингвокультурный концепт / В. Карасик // Филология и культура: Материалы III-й Междунар. науч. конф. – Ч. 2. – Тамбов, 2001. – С. 98–101.
11. Красных В. О чем говорит «человек говорящий»? (к вопросу о некоторых лингвокогнитивных аспектах коммуникации) / В. Красных // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации: Сб. статей. – М. : Филология. – 1997. – С. 81–91.
12. Кузневич З. Языковая личность в литературно-художественном дискурсе Эрнеста Хемингуэя / З. Кузневич. – Иркутск, 1999. – 22 с.
13. Пушкин А. Способ организации дискурса и типология языковых личностей / А. Пушкин // Язык, дискурс и личность: Межвузовский сб. научных трудов. – Тверь : Изд-во ТГУ, 1990. – С.50–60.
14. Сухих С. Черты языковой личности / С. Сухих // Коммуникативно-функциональный аспект языковых единиц. – Тверь : Изд-во Тверск. гос. ун-та. – 1993. – С. 85–91.
15. Cleckley H. Mask of Sanity / H. Cleckley. – NY : New York University Press, 1982. – P. 47–49.
16. Hancock J. Hungry Like the Wolf: A Word Pattern Analysis of the Language of Psychopaths / J. Hancock, M. T. Woodworth, S. Porter // Legal and Criminological Psychology. – 2013. – Vol. 18. – P. 102–114.
17. Ressler R. Sexual Homicide patterns and Motives / R. Ressler, Burgess. – NY, 1990. – P. 130–147.
18. Smiths S. Forensic Psycholinguistics Using language analysis for identifying and assessing offenders / Sharon S. Smiths // FBI Law Enforcement Bulletin. – 2001. – P. 18–20.
19. Woodworth M. T. In Cold Blood: Characteristics of Criminal Homicides as a Function of Psychopathy / M. T. Woodworth, S. Porter // Journal of Abnormal Psychology. – 2002. – №3. – P. 436–445.

УДК 800

ОБРАЗ «ВІЧНЕ НЕБО» В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ МАРІЇ ВАЛЬЄХО-НАХЕРА

Сидоренко І.А., аспірант

Київський національний лінгвістичний університет

У статті наведено характеристику терміна «концепт». Представлено концепт «Після життя». Проведено аналіз образу «Вічне небо», що входить до складу концепту «Після життя» в індивідуально-авторській картині світу Марії Вальєхо-Нахера.

Ключові слова: концепт, образ, «Вічне небо», картина світу, когнітивний аналіз.

В статье приведена характеристика термина «концепт». Представлен концепт «После жизни». Проведен анализ образа «Вечное небо», входящего в состав концепта «После жизни» в индивидуально-авторской картине мира Марии Вальехо-Нахера.

Ключевые слова: концепт, образ, «Вечное небо», картина мира, когнитивный анализ.

Sydorenko I.A. IMAGE "ETERNAL HEAVEN" IN MARIA VALLEJO-NAJERA AUTHOR'S INDIVIDUAL WORLD PICTURE

In this article there is presented the characteristic of the term "concept". There is introduced the concept "After Life". There is made the analysis of the image "Eternal Heaven", which is a part of the concept of "After Life" in Maria Vallejo-Najera author's individual world picture.

Key words: concept, image, "Eternal Heaven", world image, cognitive analysis.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується великим впливом мови на всі сфери життя. Залежно від типу висловлювання може змінюватися контекст, зміст і сприйняття. Саме таким чином формуються концепти, які в подальшому стають певним шаблоном бачення тієї чи іншої ситуації.

Власне термін «концепт» присутній не лише в мовознавчих студіях, але й у багатьох інших науках. Актуальність його використання в дослідженнях підтверджує велика кількість науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників терміна «концепт» у лінгвістиці ми виділили О.С. Кубрякову, С.Є. Нікітіна, А. Вежбицьку, В.М. Телію, С.Т. Воркачова, В.І. Карасика, Д.С. Лихачова, А.М. Приходько, Г.Г. Слишкіна, Ю.С. Степанова, І.А. Стерніна та інших [1; 2; 3; 4].

Для нашого дослідження ми використовуємо визначення концепту з праці «Краткий словарь когнитивных терминов»: це термін, що слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання й досвід людини; оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, усієї картини світу, відбитої в людській психіці [1, с. 90].

Керуючись опублікованими раніше науковими розвідками, ми вважаємо, що дослідження індивідуально-авторської картини

світу Марії Вальєхо-Нахера важливе для розуміння іспанського менталітету та культури [5; 6; 7].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз образу «Вічне небо», що входить у концепт «Після життя» в індивідуально-авторській картині світу Марії Вальєхо-Нахера.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні ми користувалися методом когнітивного аналізу. Матеріалом дослідження стали твори Марії Вальєхо-Нахера "Cielo e inferno: verdades de Dios" («Небо і пекло: правда Бога»), "De María a María" («Від Марії до Марії»), "Entre el cielo y la tierra" («Між небом і землею»), "Un mensajero en la noche" («Посланець уночі»). [8; 9; 10; 11]

До складу концепту «Після життя» входять образи «Вічне небо», «Смерть», «Суд Божий» та «Вічне пекло». У роботі ми розглянемо образ «Вічне небо». Виділяємо такі ознаки цього образу: «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога», «слава й блаженство», «Бог або його провидіння», «ніжне звернення до людини», «людина або предмет, яким захоплюються».

У християнській релігійній традиції (у католицькій зокрема) поширена думка, що небо – це те місце, де живе Бог. Тому дуже часто, коли потрібно попросити допомоги Бога, розради або висловити вдячність, людина звертає свій погляд у небо, тобто туди, де є Бог. Іноді

небо й називають Богом – всеохоплюючим і всюдисущим, що не має ні початку, ні кінця.

Таке тлумачення образу «Вічне небо» зустрічаємо й в індивідуально-авторському баченні Марії Вальєхо-Нахера. Її твори є глибоким вираженням цього концепту. В аналізованих нами творах (“Cielo e infierno: verdades de Dios” («Небо і пекло: правда Бога»), “De María a María” («Від Марії до Марії»), “Entre el cielo y la tierra” («Між небом і землею»), “Un mensajero en la noche” («Посланець уночі»)) навіть у самих назвах ми зустрічаємо лексему «небо», яка має різні конотації.

Розглянемо більш детально бачення письменницею образу вічного неба. У творі письменниці “Un mensajero en la noche” («Посланець уночі») образ неба часто є уособленням Бога. Так, ув’язненому з’являється послання неба, після якого він розкаюється у вчиненому й спокутує свої злочини не тільки суспільною спокутою, тобто тюрмою, а й релігійною. Послання неба повністю змінило життя не лише ув’язненого, але і його оточення: спершу в тюремних стінах, а згодом – і в монастирі.

“Cuatro largos años han transcurrido desde que a Albert Michael Wensbrough lo visitó, según sus palabras, un enviado del cielo. Años en los que ha cumplido el resto de su condena por muchos y aberrantes delitos” [8].

Послання, яке отримав Альберт (головний герой твору) стало ключовою подією життя, це було певне прозріння. І ми бачимо реалізацію когнітивної ознаки «Бог або його провидіння». У цьому випадку «послання неба» прирівнюється до «послання Бога».

Іноді зустрічаємо більш звичний вираз: «відправити ангелом із неба». Ангел сприймається як посланець Бога, істота, яка має прямий контакт із ним.

“Y no lo digo por el extraño suceso que aconteció ese 1 de enero de 1997, cuando me envió a su ángel del cielo, sino por todo lo que me ocurrió desde mi entrada en prisión el 23 de enero de 1992, después de haber sido cogido en pleno atraco a mano armada en una sucursal bancaria de Londres, en el barrio de Notting Hill” [8].

Ми вважаємо, що у цьому випадку актуалізується когнітивна ознака «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога». Люди після смерті також прагнуть потрапити на небо, щоб бути поруч із Богом.

Співрозмовники говорять про досягнення неба після земного життя. Тут актуалізується

когнітивна ознака «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога».

“No despistes la atención o tendremos que seguir esta conversación en el Purgatorio. Con lo cabezota que eres no creo que pudieras alcanzar el cielo si nos espachurramos en una curva” [8].

Таким чином, досягти неба означає дістатися дому, де можна буде бачити Бога.

Хоча заздалегідь невідомо, який період часу відміряний на земне буття людині, він вважається коротким порівняно з вічністю після смерті. І саме цю вічність християни прагнуть провести на небі.

“Ahora entenderá de forma cristalina que su vida entre los vivos sólo tenía sentido para que ganase la eternidad en el cielo, no en ningún otro lugar. ¡Ah, pero a partir de ahora está muerto! Punto y final: “el muerto al hoyo y el vivo al bollo” [9, с. 12].

Через лексему *la eternidad* («вічність») вербалізується когнітивна ознака образу «Вічне небо», а саме: «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога».

З певними людьми, які отримали Боже благословення, можна доторкнутися до неба, іншими словами – доторкнутися до Бога. Марія, журналістка, котра брала інтерв’ю в колишнього в’язня, теперішнього монаха, хвилювалася за своїх рідних, тому їй сказали, що саме з ним вона може доторкнутися до неба, тобто відчутти допомогу чи присутність Бога.

“–¡Pero, hija, si con Albert estarás casi tocando el cielo...! – contestó agitando sus manos en el aire. Observé al padre Harry intentando descubrir sinceridad en su voz. De pronto me sentí desvalida y a miles de kilómetros de mi hogar, de mis padres y de mi prometido, que Dios sabría en qué parte de Estados Unidos estaría ahora” [8].

Через словосполучення *tocando el cielo* («торкнутись до неба») актуалізується когнітивна ознака «Бог або його провидіння».

Ще в одному уривку герой «торкається неба» після важкого дня, тобто він хоче почути слова схвалення чи підтримки Бога, особливо у стані психологічної та фізичної напруги.

“Cuando, agotada por los avatares de un largo día, me introdujé en la pequeña habitación que ocupaba en la pensión del pueblo, creí estar rozando el cielo con los dedos. Reventada por el agotamiento psicológico y físico, me desplomé sobre el único butacón despeluchado de la estancia, encendí un cigarrillo y, fijando la mirada

en la bombilla del techo, dejé que mi mente repasara todos los recuerdos que la memoria había almacenado durante ese inolvidable día” [8].

Ми вважаємо, що у цьому випадку образ «Вічне небо» активізує когнітивні ознаки «Бог або його провидіння» та «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога».

Для людей важливим є щось чи когось знати через органи чуття. Оскільки самого Бога побачити неможливо, тому люди ототожнюють те видиме, що є (небо), з тим, чого не можуть побачити й повністю осягнути, тобто з Богом.

“Ya no existen prisiones en tu vida, y doy gracias al cielo de que no cumplieras tu deseo de venganza con aquella gente. De veras que estoy muy feliz por ello” [8].

Герой твору дякує небу за те, що зрозумів важливі істини. Ми робимо висновок, що тут актуалізується когнітивна ознака «Бог або його провидіння». Дякуючи небу, Альберт насправді дякує Богові, що той уберіг його від гріха помсти. На підтвердження цього висновку знаходимо ще один фрагмент вираження вдячності небу.

“Gracias al cielo, ser una criatura de meses me evitó presenciar y recordar las palizas que le daba constantemente a mi madre, así como su abuso con la bebida” [8].

Тут образ «Вічне небо» також активізує когнітивну ознаку «Бог або його провидіння».

Деякі місця порівнюються за своєю духовністю з небом. Письменниця стверджує, що їх справжній вигляд може бути брудним і неохайним, але водночас таким неосяжним і глибоким, як небо.

“...los antebrazos para poder vislumbrar durante unos pocos segundos ese único paisaje que consistía en una simple valla de ladrillos, tan alta como el cielo y tan sucia como una letrina” [8].

У цьому уривку ми бачимо актуалізацію когнітивної ознаки «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога».

Марія пише, що однією з найбільших помилок є впевненість, що Бог несе відповідальність за всі проблеми й лиха, які трапляються на шляху людини. Вона стверджує, що це витівки диявола і його найбільший тріумф, коли людина в це вірить, адже тоді вона стає легкою жертвою маніпуляцій. Тому, коли ми проходимо через важкі періоди життя, варто пам'ятати, що на небі є Бог.

“...por muy bajo o doloroso que sea, siempre tienes a tu padre de los cielos para ofrecerle tu inmenso dolor. Porque supongo que sabrás que Dios no tiene la culpa de lo malo que nos ocurre a los hombres, ¿no? Esa es la mayor confusión del hombre y también el gran triunfo del diablo” [8].

У наведеному фрагменті через словосполучення *padre de los cielos* «отець на небесах» вербалізується образ «Вічне небо». Батько є уособленням Бога, котрий є на небі. Ми спостерігаємо актуалізацію когнітивної ознаки «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога» та «Бог або його провидіння».

У складні моменти життя людина просить допомоги у неба, просить бути більше схожим на свого небесного отця.

“Cuando tuve la fortuna de conocerle, ya era monje benedictino en un monasterio de Inglaterra. Tristemente perdió la batalla contra el cáncer poco después de ser publicada mi novela basada en su vida. Desde entonces, le echo terriblemente de menos y le ruego cada día para que me ayude desde el cielo a parecerme un poquito más a él” [9, c. 13].

Таким чином, образ «Вічне небо» активізує когнітивну ознаку «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога».

Про саму землю, на якій живе людство, пишуть, що вона є між небом та пеклом. У літературі зустрічаємо розуміння неба як місця, де мешкає Бог. У далеке й недосяжне місце людська свідомість помістила того, до кого звертається з проханнями про допомогу та зі вдячністю за щасливі моменти.

“Los creyentes católicos, y los tibios ya no le cuento, tienen el dogma del purgatorio muy empolvado. La mayoría piensan que tal cosa no es otra que una invención de un Papa del año de Maricastaña, que hace referencia a un lugar misteriosamente etéreo, plagado de almas, que se podría situar entre el Cielo y el Infierno. No están lejos del todo, aunque yo añadiría algo más: es un estado del alma en plano intermedio” [9, c. 23].

Отже, також бачимо активізацію когнітивної ознаки «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога».

Земні муки можна вважати не такими значними, якщо взяти до уваги нагороду, котру отримує людина після смерті. Так, стражденна на землі людина потрапляє на небо, де зможе насолоджуватися вічним відпочинком поруч із Богом.

“La iglesia no insiste en que es un “lugar” ni un “destino”, sino un proceso por el que pasa el

alma para purificarse de sus pecados y que tendrá un final feliz, tan feliz como tan feliz como que el sufriente acabará por llegar al Cielo, para descansar durante una eternidad junto a Dios” [9, с. 23].

Образ «Вічне небо» у цьому фрагменті також активізує когнітивну ознаку «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога».

Для того, щоб душа потрапила на небо, треба жити праведним життям і мати чисті помисли та побажання. Так, треба визнати свої гріхи, щоб увійти на небо.

“...de que no expiara sus faltas del todo, no alcanzando por tanto, el nivel de pureza de corazón necesario para poder entrar en el cielo” [9, с. 24].

Для блаженного спасіння іноді потрібне очищення. Саме воно веде до отримання достатньої святості, щоб зайти на небо.

“...eterna salvación, sufren después de su muerte una purificación, a fin de obtener la santidad necesaria para entrar en la alegría del cielo” [9, с. 25].

Схоже значення має словосполучення *llegar al cielo* «прийти на небо». Душа померлої людини може потрапити на небо, тобто до Бога, коли ми будемо молитися за неї. Важливо на час вічного спочинку бути поруч із Богом.

“El alma del difunto puede alcanzar la gracia de llegar al cielo sólo si pedimos por él, ya que él no está vivo, y por lo tanto no puede reparar, ni pedir perdón a nadie, ni mejorar su conducta. La prueba concedida por Dios para él, (que no es otra cosa que su vida misma), acaba de finalizar” [9, с. 27].

На запитання, чи хоче людина потрапити на небо, навіть людина зі слабкою вірою відповідає, що хоче. Будь-який грішник хоче бути на небі – у місці добра, насолоди та відпочинку. Таким чином, вважаємо словосполучення «йти на небо» вербалізацією образу «Вічне небо».

“¿Acaso no queremos ir todos al cielo? Seguro que si le hace esta pregunta al peor hombre de la tierra, le responderá que “claro que lo desea”. Otra cosa es la barbaridad que tenga que luchar para enmendar su vida y reparar el mal cometido” [9, с. 28].

У творах письменниці піднімається слушне питання: «Чи всі зможуть дістатися неба?» Вона пише, що для деякого проміжною зупинкою буде чистилище.

“Pero la gran cuestión es: ¿lograremos alcanzar el cielo de golpe evitando el Purgatorio? Y sobre todo: si tengo que sufrir una estancia en

el Purgatorio, ¿en qué nivel entraré? ¡No quiero quedarme atrapada en un nivel bajo!” [9, с. 33].

Через синонімічні словосполучення «зайти на небо», «прийти на небо», «іти на небо» та «дістатись неба» реалізується образ «Вічне небо», що виражає когнітивну ознаку «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога».

Як ми вже згадували, небо сприймається як щось неосяжне. Ми не можемо побачити чіткої його межі або краю. Саме так і сприймається Бог. Ми його не бачимо, не завжди знаємо, та він знає нас. Співвідносячи його з небом, вважаємо, що він є всюди і має здатність усе знати.

“¡Bien sabe el cielo que, durante años, dejaron de ser mis amigos para convertirse en mis más acérrimos enemigos! Deseé incluso matarlos con mis propias manos...” [8].

Людські страждання стають легшими, якщо їх довірити Богу. Він не лише все бачить і знає, але й може допомогти.

“<...> consejo que te da este viejo gángster que intenta ser santo: cuando tengas algún sufrimiento que ofrecer, hazlo lo antes posible al cielo, con una sonrisa, como si fuera el mayor de los regalos” [8].

Через словосполучення «знає небо» вербалізується образ «Вічне небо» й актуалізується когнітивна ознака «Бог або його провидіння».

Висновки з проведеного дослідження. Отже, образ «Вічне небо» у творчості Марії Вальєхо-Нахера активізує когнітивні ознаки «житло, в якому ангели, святі й блаженні насолоджуються присутністю Бога», «слава й блаженство», «Бог або його провидіння».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Н.Г. Лузина. – М. : МГУ, 1997. – 246 с.
2. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
3. Стернин И.А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / И.А. Стернин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 65–70.
4. Lapesa R. Historia de la lengua española / R. Lapesa. – Madrid: Editorial Gredos, 1981. – 649 p.
5. Сидоренко І.А. Вираження фрагментів релігійних знань / І.А. Сидоренко // Науковий збірник кафедри ЮНЕСКО Київського лінгвістичного університету. Випуск 32. – Київ, 2016. – С. 123–126.
6. Сидоренко І.А. Метафорична модель «релігія – це свобода» в іспаномовному художньому дискурсі / І.А. Сидоренко // Філологічні трактати. Том 7. – № 4. – Суми, 2016. – С. 76–81.

7. Сидоренко І.А. Репрезентація концепту «молитва» у творчості М. Вальєхо-Нахера / І.А. Сидоренко // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – Випуск 19. – Одеса, 2015. – С. 131–134.
8. Vallejo-Nágera M. Un mensajero en la noche/ M. Vallejo-Nágera. (Spanish Edition) Vari Editores, S.A. Kindle Edition.
9. Vallejo-Nágera M. Entre el cielo y la tierra. Historias curiosas sobre el purgatorio / M. Vallejo-Nágera. – Barcelona: Editorial Planeta, S.A., 2015. – 320p.
10. Vallejo-Nágera M. Cielo e infierno: verdades de Dios/ M. Vallejo-Nágera. – Madrid: Libros Libres, 2012. – 338p.
11. Vallejo-Nágera M. De María a María: Puerta del Cielo / M. Vallejo-Nágera. (Spanish Edition) Vari Editores, S.A. Kindle Edition.

УДК 81'1(043.3)

АКТОВОМЛЕННЄВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІДЕЇСТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ПРОПОВІДІ ХХ СТОЛІТТЯ

Смирнова М.С., к. філол. н.,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольський державний університет

У статті проаналізована православна проповідь ХХ століття та наявні в ній мовленнєві акти, які є засобом реалізації глобальної фідеїстичної стратегії на прагматичному рівні. Авторка досліджує функціональне навантаження мовленнєвих актів у рамках православної проповіді в українській, російській, англійській та новогрецькій мовах.

Ключові слова: релігійний дискурс, православна проповідь, лінгвопрагматика, теорія мовленнєвих актів, фідеїстична стратегія.

В статье проанализирована православная проповедь XX века и имеющиеся в ней речевые акты, которые являются средством реализации глобальной фидеистической стратегии на прагматическом уровне. Автор исследует функциональную нагрузку речевых актов в рамках православной проповеди в украинском, русском, английском и новогреческом языках.

Ключевые слова: религиозный дискурс, православная проповедь, лингвопрагматика, теория речевых актов, фидеистическая стратегия.

Smyrnova M.S. SPEECH ACTS IN REALIZATION OF THE GLOBAL FIDEISTIC STRATEGY IN THE ORTHODOX SERMON OF THE XX CENTURY

The speech acts implementing the global fideistic strategy on a pragmatic level in the Orthodox sermon of the XXth century are under analysis. The thesis presents the functional specificity of speech acts in the Orthodox sermon in the Ukrainian, Russian and Greek languages.

Key words: religious discourse, Orthodox sermon, pragmatics, theory of speech acts, fideistic strategy.

Постановка проблеми. Сьогодні особливої важливості набуває вивчення стратегічної організації текстів, що функціонують у тих типах дискурсу, в яких чітко виражена орієнтованість на потенційного адресата [3, с. 196]. До таких орієнтованих на читача типів належить і релігійний дискурс, зокрема жанр проповіді. Своєчасність статті зумовлена браком праць, які б аргументовано й комплексно висвітлювали реалізацію стратегічного потенціалу православної проповіді, та відповідністю такого аналізу суспільним запитам сьогодення. Крім того, дослідження передбачає використання багатоаспектного підходу до аналізу мовлення православних проповідників, який полягає в інтегруванні лінгвістичних, психологічних, філософських, релігієзнавчих та соціальних сфер знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою для написання статті слугували праці з питань дискурсивно-комунікативної парадигми (А.Д. Белова, О.С. Кубрякова, О.І. Морозова, І.Є. Фролова, І.С. Шевченко, Т.А. ван Дайк та ін.), лінгвопрагматики (Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, Г.Г. Почепцов, І.П. Сусов та ін.), комунікативних стратегій і тактик (Є.В. Богатирьова, Г.Вольф, І.І. Гулакова, Т.А. ван Дайк, В.З. Дем'янков, М.М. Добрякова, К. Заламун, Ю.М. Іва-

нова, О.С. Іссерс, Є.В. Ключев, Г.Г. Матвеева, В.О. Мулькеева, Н.А. Ощепкова, О.Н. Паршина, Л.М. Рябих, О.В. Саприкіна, А. Тільманн, Т.П. Третьякова, І.В. Труфанова, О.Л. Факторович, О.Л. Федорова, І.Є. Фролова, В. Холлі, М.П. Чуріков, Є.В. Шевченко, Є.І. Шейгал, О.Є. Ярославцева та ін.), а також стратегічного аналізу релігійних текстів (К.В. Бобирьова, Г.О. Савін та А.Г.-Б. Салахова) [7, с. 55].

Постановка завдання. Метою статті є встановлення актомовленнєвих засобів реалізації глобальної фідеїстичної стратегії православної проповіді ХХ століття. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: 1) виокремити види актомовленнєвих засобів реалізації глобальної фідеїстичної стратегії в православної проповіді; 2) розглянути реалізацію мовленнєвих актів та їх функціональне навантаження в православної проповіді в українській, російській, англійській та новогрецькій мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з етапів проведення прагматичного аналізу є встановлення наявності актомовленнєвих засобів реалізації глобальної фідеїстичної стратегії православної проповіді ХХ століття. Аналіз ілюкутивних реалізацій фідеїстичної стратегії православної проповіді

свідчить про наявність у ній таких мовленнєвих актів, як *репрезентативи*, *директиви*, *експресиви*, *комісиви*, *декларативи*, а також *фатичні метакомунікативи*. Розглянемо послідовно всі актомовленнєві елементи православної проповіді.

Репрезентативи в православній проповіді прокладають шлях від дійсності (як її сприймають віруючі) до висловлення, намагаючись відобразити духовний стан людства, охарактеризувати догматичні положення, відобразити історичні події тощо. На основі уточнення типу інформації, яку надає проповідник, можна виділити такі підтипи репрезентативів:

– *повідомлення* (проповідник розповідає про історичні події, догмати, основи віровчення та повідомляє необхідну, на його думку, інформацію для розкриття теми): 1) укр. «На шляху всепрощення зустрічається багато перешкод. Головна з них – наша самолюбність і сатанинська гордість» (митр. Володимир (Сабодан)); 2) рос. «Вышли фарисеи, начали с Ним спорить и требовали от Него знамения с неба, искушая Его. И Он, глубоко вздохнув, сказал: для чего род сей требует знамения?» (св. Лука (Войно-Ясенецкий)); 3) англ. “His icon now stands behind the Holy Altar, in a traditional position for bishops, beside God’s throne, we might say” (Fr. Stephen J. Callos); 4) грец. «Στην πραγματικότητα καμία προσευχή δεν μένει αναπάντητη από τον Θεό» (Μητρ. Ιερόθεος (Βλάχος));

– *засудження* (проповідник дає негативну оцінку певним подіям, людським діянням та способу думок, який, на думку церкви, є гріховним або оманливим): 5) укр. «Власна воля загубила їх, зла воля керує ними в їхніх злочинах» (митр. Володимир (Сабодан)); 6) рос. «Нет, так думать преступно и порочно. Так думать – значит уклоняться от истинного пути. Спасение достигается не в один день, оно стяжается всей нашей жизнью» (митр. Иоанн (Снычев)); 7) англ. “<...> he who does not love his brother is a liar when he says that he loves his God – these are the Apostle’s words” (Metropolitan Anthony of Sourozh); 8) грец. «Έτσι είναι και οι πιο πολλοί, οι σημερινοί, λεγόμενοι καλοί χριστιανοί. Είναι καλοί μέχρι να θιγούν τα συμφέροντά τους. Προτιμάνε αυτά παρά την Εκκλησία. Αγαπάνε τα πάθη τους περισσότερο από τον Χριστό και το Ευαγγέλιό Του. Πάνω απ’ όλα ο εγωισμός τους και ύστερα ο Θεός και οι εντολές Του» (π. Στεφάνος (Αναγνωστοπούλος));

– *прогнозування* (цей різновид не є типовим для традиційної православної проповіді, тому що святі отці заповідали не довіряти самим

собі; навіть якщо у святої людини є здібності до передбачення майбутнього, вона їх приховує або говорить натяками. Найчастіше проповідник якраз і застерігає людей від прогнозування та цікавості щодо майбутнього, цитуючи Священне Писання, що «цей час ніхто не знає – ні Син Божий, ні Ангели, ні люди, тільки Отець» (Мк. 13, 32) та «багато лжепророків з’явилося у світі» (Ів. 4, 1) [1]. Прогнозування в православній проповіді зустрічається тільки тоді, коли священник говорить про людські гріхи або чесноти, які у свій час призведуть до певних наслідків): 9) укр. «Не обмине ця чаша й кожного земнородного... Коли ж ми несемо його з надією тільки на себе, з наріканням і відчаєм, це може призвести до нашого безчестя» (митр. Володимир (Сабодан)); 10) рос. «<...> конец будет тогда, когда мир, вся вселенная, придет к своему вырождению. Мир подошел к своему вырождению? Я не знаю. Смотрите! Это ваше дело; решите – дело людей. Христос так и сказал: узнавайте по признакам! Вы гадаете – когда? Это ошибка. Бросьте, не к гаданьям звал Христос... Если вы нервничаете, высчитываете года, отыскиваете имена – это ошибка! Не к этому звал Христос. Он сказал Своим ученикам: «Бодрствуйте!» (еп. Григорий (Лебедев)); 11) англ. “Tonight we will start on this journey; on the journey that leads us from our sinful condition, recognized, repentant unto a new time, unto the Resurrection of Christ which is the beginning for us of our own eternal life. And we will then reach the point at which we must forget everyone and everything, and remember nothing, no one but the Lord Jesus Christ...” (Metropolitan Anthony of Sourozh); 12) грец. «<...> εφόσον θα συνεχίσει τα έργα μετανοίας και προς τον εαυτόν του και προς τον λαόν. Και εις το Τωβίτ πάλι δ,9 βεβαιώνεται ότι η ελεημοσύνη εκ θανάτου ρύεται, και ουκ εά δεν αφήνει εισελθείν εις το σκότος το αιώνιον. Δεν αφήνει τον άνθρωπον που κάνει ελεημοσύνη να μπει στο αιώνιο σκοτάδι και στο πυρ της κολάσεως» (π. Στεφάνος (Αναγνωστοπούλος));

– *констатація* (цей репрезентатив застосовується при ствердженні певних аксіом, беззаперечних для православної людини суджень та думок. Констатація несе фактуальну чи концептуальну (або модальну) інформацію): 13) укр. «І якщо ми не прощаємо боргів нашим боржникам, то, вимовляючи слова цього прохання, ми брешемо перед Богом» (митр. Володимир (Сабодан)); 14) рос. «Солнце заходит, чтобы взойти опять, звезды утром умирают, чтобы

воскреснутъ вновь вечером. Реки погребаются в море, а воскресают в источниках; целый мир земных прозябаний осенью умирает, а весною воскресает» (архим. Кирилл (Павлов)); 15) англ. "To do otherwise is to bring about the downfall of Orthodoxy, in this Church, in this community, and in the world" (fr. Nick (Brown)) [505]; 16) грец. «Σκάνδαλον είναι η παγίδα που τίθεται για την σύλληψη ενός ζώου ή και την καταστροφή του εχθρού» (Μητρ. Γερόθεος (Βλάχος));

– визнання (на відміну від інших типів дискурсу, для православної проповіді не характерне вживання визнання як репрезентативу переважно тому, що проповідник виступає від МІ–групи, тому визнання може використовуватися в двох формах: як сповідь своєї гріховної природи перед Богом від усіх православних християн або як розповідь від історичної чи уявної особи та визнання нею своїх гріхів у ролі повчання): 17) укр. «Блудний, але син... І як це важливо завжди пам'ятати. Син... Син Отця Небесного» (митр. Володимир (Сабодан)); 18) рос. «Пресвитер протянул ему за его усердие и любовь обе просфоры, но незнакомец изрек с горькими слезами: «Отче! Что ты делаешь! Ведь это хлеб святой, мне его есть нельзя. Я, которого ты видишь, был господином этих мест, но за свои грехи осужден. Если ты хочешь оказать мне любовь, то принеси этот хлеб Господу и помолись обо мне у Престола Божия, и если меня в следующий раз здесь не увидишь, то значит, твоя молитва была услышана» (арх. Кирилл (Павлов)); 19) англ. "Now, no-one of us is put to the test in such a way. And yet, so often we are not prepared to accept God's word to us because we think that God could not speak that way" (Metropolitan Anthony of Sourozh); 20) грец. «Λέγαμε και με τα παιδιά προηγουμένως ότι εμείς οι χριστιανοί πρέπει να το πάρουμε απόφαση· δεν μπορούμε να είμαστε όπως είναι οι άλλοι άνθρωποι, που πιστεύουν σε κάτι άλλο και ζουν σύμφωνα μ' αυτό» (Μητρ. Γερόθεος (Βλάχος));

– опис (проповідник послідовно та розгорнуто ілюструє історичні події, явища, духовний стан людини та ін.): 21) укр. «<...> в Єрусалимі біля овечих воріт купальня, яка мала п'ять критих входів, де лежало дуже багато хворих. Час від часу сходив у купальню Ангел Господній і збурював воду, і хто перший входив у неї після збурення води, той одужував...» (митр. Володимир (Сабодан)); 21) рос. «Вспоминается мне, когда я был в Палестине и зашел помолиться к гробу Матери Божией.

В пещере сверкало много, много лампад: больших и маленьких, золотых и серебряных» (свщч. Серафим (Звездинский)); 22) англ. "It is a story of the loving father and how He goes out in search of His child and how He loves both His children, both the one that went astray and returned and the one who remained at home..." (metr. Kallistos Ware); 22) грец. «Μιλήσαμε λίγο, ήταν πολύ προβληματισμένος, πολύ ανήσυχος, κλείσαμε έκανα κι εγώ τον σταυρό μου λέω ο Θεός να τους βοηθήσει, λέω φοβησιάρης είναι, ήταν λίγο φοβησιάρης ο Αρσένιος, παρόλο που ήταν γεροδεμένος. Φοβήθηκε λέω το ελικόπτερο, έβαλα κι εγώ χίλιους λογισμούς και το πήρα λίγο στο αστείο» (Μητροπολίτη Λεμεσού κ. Αθανάσιο).

Директиви (з орієнтацією від висловлення до дійсності) мають на меті спонукати адресата робити / не робити що-небудь, припускають наявність у проповідника відповідної риторичної мети, а їх пропозиціональний зміст завжди полягає в тому, що адресат здійснить / не здійснить певну дію в майбутньому. Директиви спрямовані на корегування поведінки та лінії світосприйняття мирянином відповідно до церковних канонів і традицій. Директиви за прагмасемантичним критерієм поділяються на ін'юнктиви та реквестиви, де ін'юнктив визначається як речення-наказ, а реквестив – як речення-прохання [5, с. 67]. Інші автори зараховують до директив також поради або адвісиви [2, с. 58] та квеситиви [5; с. 292], що відрізняються від власне директив тим, що спонукають адресата до здійснення вербальної дії (відповіді). Зокрема, прямі директиви-ін'юнктиви подані реченнями спонукальної структури, які містять дієслова в наказовому способі; непрямі директиви-ін'юнктиви представлені реченнями розповідної структури, в яких наявні дієслова зі спонукальною семантикою. У православної проповіді можна виділити такі підтипи директив:

– прохання (найчастіше проповідник звертається до Бога та його святих з проханням молитовної допомоги, спасіння душі, рідше священник адресує своє прохання пастві або абстрактному світові, щоб люди схаменулися, припинили чинити свої злодіяння, відкрили очі й покалися):

23) – укр. «Господи Боже, виведи наші душі з єгипетського гріховного полону, введи нас в очистительну пустелю спасительного посту, керуй нами вогненным стовпом Твоєї Божественної правди...» (митр. Володимир (Сабодан));

– заборони (проповідник під час проповіді може дати життєву пораду, як не можна себе

поводити; у вигляді заборони або в формі імператива звеліти не вчиняти ту або іншу дію): 24) рос. «Нельзя просто ждать: ждем и не дождемся» (св. Лука (Войно-Ясенецкий));

– поради (вказівка проповідника, як діяти за певних обставин, допомога в розумінні священних текстів тощо): 25) англ. “Every time you fall into despondency, berate yourself for being a fool and gazing into an empty tomb, and wondering where the Lord is” (Pr. (Seraphim Holland));

– заклики (проповідник акцентує увагу на необхідності для віруючого певних дій у його житті, на участі в таїнствах; сюди належать також слова-підбадьорення): 26) грец. «Λος συγγνώμη σε όσους ελπίζουν σε Σένα... καθάρισέ μας με την ενέργεια του Αγίου Σου Πνεύματος» (Μητροπολίτης Προικοννήσου Ιωσήφ).

Комісиви (орієнтовані, як і директиви, від висловлення до дійсності, використовуються адресатом із метою покласти на себе зобов'язання робити / не робити що-небудь, припускають наявність у нього відповідного наміру, бажання. У православній проповіді не використовуються традиційні комісиви-обіцянки, клятви чи гарантування. Крім того, проповідник від своєї особи не має повноважень щось обіцяти, окрім можливості спасіння душі в церкві, але може гарантувати, що істина міститься саме в межах православної спільноти):

27) укр. «Він допоможе в усіх потребах наших, втішить у скорботі, напоумить у ваганні, заспокоїть у незгодах, якщо ми будемо любити Його, вірувати в Нього й надіятись на Нього» (митр. Володимир (Сабодан)).

Експресиви (їхня мета – висловити певний емотивний, психологічний стан проповідника, який цими почуттями уособлює не свої індивідуальні думки, а соборне ставлення церкви до певної теми проповіді. Сюди також належать експресиви, які не мають на меті емотивного впливу на слухача, а є клішованими етичними нормами спілкування, наприклад, подякою, привітаннями, вибаченням, звертанням тощо): 28) англ. “Dear brethren, we do not pretend to offer any answers...” (Rev. George Dimopoulos).

Декларації відрізняються зв'язком із позамовними інститутами й відзначаються специфікою відповідності між висловленням і дійсністю: оголошуючи (декларуючи) певні явища, стан справ, мовний акт декларації тим самим робить його існуючим у реальному світі. Прикладами декларацій у православній проповіді є оголошення свят, оголошення про

початок постів, відлучення від церкви, рукопокладення на священника тощо, наприклад: 30) укр. «Смерть – це абсурд. Ми повинні визнати, що в хресті Христовому вона нареши́ті перемагається» (митр. Володимир (Сабодан)).

Метакомунікативи репрезентують використання мовних засобів для регулювання спілкування, уживаючись при цьому як складники фатичної метакомунікації, в якій реалізується фатична функція мови – призначення мовних засобів для встановлення, підтримки та розмикання мовленнєвого контакту [4, с. 78; 6, с. 193]. Фатичні метакомунікативи поділяються на три групи залежно від їхньої спрямованості на встановлення, підтримання, розмикання вербального контакту. Ці групи позначаються термінами *інхоативні*, *процесні* та *фінитні* висловлювання. Так, інхоативна фаза націлена на встановлення контакту та підтримання зв'язку в великій соціальній групі; процесну фазу слід вважати головною стосовно передачі інформації; фінитна фаза замикає комунікативний акт, закладає передумови для подальших дій [6, с. 118]. У православній проповіді *інхоативні елементи* вживаються проповідником для встановлення контакту та готовності пастви сприймати настанови пастора, розуміти головну інтенцію його повідомлення, наприклад:

31) укр. «Погляньмо, брати й сестри, на лик великого угодника – Предтечі й Хрестителя Іоанна» (митр. Володимир (Сабодан)).

Процесна фаза проявляється в логічному, послідовному викладенні думок, утриманні уваги слухачів, акцентуванні головних змістових моментів проповіді: 32) грец. «Υπάρχουν δύο βασικοί λόγοι για τους οποίους φαίνεται ότι ευθύνονται και οι σκανδαλιζόμενοι. Ο πρώτος λόγος είναι ότι οι σκανδαλιζόμενοι... Ο δεύτερος λόγος που δείχνει την ευθύνη που... Και οι δύο λόγοι που αναφέραμε δείχνουν ότι...» (Μητρ. Ιερόθεος (Βλάχος)).

Серед засобів підтримки контакту між проповідником та паствою зафіксовані:

– речення зі звертаннями: 33) рос. «Вот, родные, вот из этого примера, этого получения, себе сделайте пример» (архимандрит Павел (Груздев));

– запитання, що контролюють мисленнєву діяльність пастви: 34) англ. “Why did He weep if He knew that moments later He would call Lazarus back to life?” (Archpriest Alexander (Schmemmann));

– синтаксичні структури – пояснювальні маркери-ідентифікатори: 35) рос. «Вот каков

был дух во второй половине XVIII века, до начала XIX столетия...» (св. Лука (Войно-Ясенецкий)).

– змістовно порожні структури – маркери заповнення пауз: свідчать про те, що проповідь не є повністю спланованою: 36) англ. *“So what we see – vividly – in today’s Gospel, is not just the repentance of the prodigal, but the love of the Father: love without limits”* (metr. Kallistos Ware).

Фінітна фаза має на меті завершення спілкування, фокусуючи увагу на ключових думках проповідника та наставляючи паству на самостійну духовну роботу: 37) англ. *“The purpose of my sermon today is to extend a warm invitation to repentance”* (Rev. George (Dimopoulos)).

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, ми бачимо, що всі актомовленнєві елементи є спільними в реалізаціях фідеїстичної стратегії православної проповіді ХХ століття в близько- і далекоспоріднених мовах. Вплив індивідуального чинника на актомовленнєві елементи є досить значним: його проявами є різна частотність уживання актомовленнєвих елементів та їх неоднакові характеристики в проповідях різних священнослужителів, а також специфіка засобів установлення / розмикання контакту – нестандартних неетикетних інхоативних висловлювань, проте найчастіше використовуються шаблонні етикетні фінітні висловлювання.

Перспективним видається здійснення порівняльного аналізу лінгвопрагматичних характеристик різних жанрів релігійного дискурсу, зокрема в різноконфесійних дискурсах, що може стати в нагоді для таких дисциплін, як теолінгвістика, лінгвопрагматика, лінгвістичне релігієзнавство, дискурсологія, жанрологія тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біблія: книги Священного Письма Старого та Нового Заповіту / пер. проф. І.І. Огієнка. – К. : Укр. Бібл. т-во, 2002. – 1170 с.
2. Богданов В.В. Иллокутивная функция высказывания и перформативный глагол / В.В. Богданов // Содержательные аспекты предложения и текста : межвуз. тем. сб. / отв. ред. и предисл. И.П. Сусова. – Калинин : КГУ, 1983. – С. 58–89.
3. Гагарская Е.А. Коммуникативные стратегии и тактики в речевом жанре объявления о знакомстве / Е.А. Гагарская // Речевое общение (теоретические и прикладные аспекты речевого общения) : спец. вестн. – Красноярск : КГУ, 2006. – Вып. 8–9. – С. 196–198.
4. Матюхина Ю.В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском 16–20 вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Ю.В. Матюхина. – Харьков : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 227 с.
5. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии XX века / Г.Г. Почепцов. – М. : Рефл-бу, 2000. – 352 с.
6. Рябих Л.М. Лекція як жанр американського академічного дискурсу : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.М. Рябих. – Харьков : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – 244 с.
7. Смирнова М.С. Принципи аналізу дискурсивних стратегій і тактик православної проповіді / М.С. Смирнова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – С. 55–65.
8. Orthodox sermons // St. Nicholas Center, USA. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.stnicholascenter.org/pages/sermons/#Orthodox/>.
9. Володимир (Сабодан), митр. Проповіді Предстоятеля / митр. Володимир (Сабодан) // Офіційн. сайт Укр. правосл. церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archiv.orthodox.org.ua/pagetopic-46.html>.
10. Православные проповеди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://azbyka.ru/propovedi/>.
11. Ελληνικά κηρύγματα [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kirigmata.blogspot.com/>.

УДК [161.1:81'373.46] : 001'06 (045)

ПОНЯТТЯ «ТЕРМІН» У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

Фурт Д.В., старший викладач

*Донецький національний університет економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

У статті розглянуто та проаналізовано різні погляди щодо поняття «термін». Подано узагальнююче визначення поняття, основні характеристики та вимоги до терміна.

Ключові слова: термін, словосполучення, поняття, мовний знак, професійна сфера знань.

В статье рассмотрены и проанализированы различные взгляды на понятие «термин». Дано обобщающее определение понятия. Представлены основные характеристики и требования к термину.

Ключевые слова: термин, словосочетание, понятие, языковой знак, профессиональная сфера знаний.

Furt D.V. THE NOTION "TERM" IN THE MODERN SCIENTIFIC WORLD

The article presents different scientific points of view on the notion "term". It is given the most generally accepted definition to this notion with regard to its main characteristics.

Key words: term, phrase, notion, sign, professional sphere of knowledge.

Постановка проблеми. У сучасному світі відбувається бурхливий розвиток усіх галузей науки та техніки; відбувається їх інтеграція та взаємообмін. І з цього приводу Г. Клаус зауважував, що наука знаходить дедалі надійніші знаки, за допомогою яких вона відображає дійсність, ненадійні та плінні слова поступово зникають з науки [6, с. 80].

Сьогодні переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, тож термінологія стала окремим об'єктом дослідження. Було здійснено безліч спроб дати визначення поняттю «термін», але жодного не підтримує більшість термінологів, тому це поняття залишається не визначеним, що дає поле для роботи науковцям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Визначенням поняття «термін» займалися такі науковці: О. Реформатський, В. Ярцева, В. Лейчик, О. Селіванова, З. Комарова, Л. Алексєєв, А. Барандєєв, В. Винокур та інші.

Постановка завдання. На основі викладеного можна визначити завдання нашого дослідження, яке полягає в тому, щоб узагальнити усі наявні погляди щодо поняття «термін» та зробити спробу дати своє визначення цього поняття, яким ми будемо керуватися в подальшій роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термінологія має велику історію, але поняття «термін» у науці сформувалося на початку ХХ століття. Сьогодні єдиного визначення поняття «термін» та «термінологія» не існує. Т. Кияк наголошує, що

термін, як і всі інші мовні універсали, важко піддається дефінуванню [7, с. 50].

У «Словнику української мови» поняття «термін» визначено як слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо, як слово чи вислів, що вживається в тому чи іншому середовищі, на певній території, людьми певного фаху [14, с. 88.].

У сучасній лінгвістиці існують такі визначення слова «термін». Термін – це слово чи словосполучення, що точно позначає певне поняття, яке застосовують у науці, техніці, мистецтві. Аналогічну дефініцію дає словник лінгвістичних термінів Д. Розенталя та М. Телєнкової [13, с. 470]. О. Реформатський зазначає, що будь-який термін є словом, але не будь-яке слово є терміном, і тому має обмежену сферу вживання [12].

Б. Головін визначає термін як слово чи підрядне словосполучення, що має спеціальне значення, виражає та формує професійне поняття та застосовується у процесі пізнання й освоєння наукових та професійно-технічних об'єктів і відносин між ними [3, с. 124]. У словнику за редакцією П. Штепа термін (від лат. *terminus* – границя, межа) – це слово або сполучення слів, що позначає спеціальне поняття, уживане в науці, техніці чи мистецтві. У сучасній логіці термін часто вживається як загальне ім'я «іменників» мови логіко-математичних вираховань, що виражають під час інтерпретації елементи предметної області [15, с. 36].

Ще одне визначення надає М. Зубков, вважаючи терміном слово, словосполучення, мовний знак, що репрезентує наукове поняття специфічної професійної сфери знань; слово або словосполучення, одне або кілька значень яких є спеціальним [5].

М. Мостовий визначає термін як слово або словосполучення з історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття в спеціалізованій галузі знання чи виробництва [1, с. 10].

Однак всі ці визначення викликають питання з боку деяких дослідників, які ставлять під сумнів те, що всі терміни утворюються на базі іменника, адже, на їхню думку, основою для утворення терміна можуть слугувати прикметники, дієслова та інші граматичні класи слів. Так, З. Комарова розглядає термін як «інваріант» (слово або словосполучення), яке позначає спеціальний предмет або наукове поняття, обмежене дефініцією та місцем у певній терміносистемі. Науковець розрізняє одиниці термінів із семасіологічних позицій, стверджуючи, що в семантиці термінів, які позначають спеціальні предмети, на передній план виступають денотати, які виражають наукові поняття, тобто головним у їхній семантиці виступає сигніфікат [8, с. 3–13].

Л. Лемов пропонує таку узагальнену дефініцію поняття: «термін» – це мовна одиниця (слово або словосполучення) переважно субстантивного характеру, яке конвенційно співвідноситься з поняттям і предметом професійної галузі та служить для концентрації, фіксування, збереження та передачі професійної інформації [9].

Узагальнюючи, можна виділити декілька підходів до розуміння поняття «термін». Прихильники структурного підходу розглядають термін як особливе слово, яке протиставляється за своєю семантичною і граматичною структурою загальноживаному. Прихильники функціонального підходу поставили під сумнів таке трактування поняття та дотримуються думки про те, що термін – це функція, тип вживання лексичної одиниці. Цієї думки дотримуються такі вчені: Б. Головін, В. Лейчик, Т. Кияк та інші.

Важливо зазначити, що в наявних визначеннях поняття є невідповідність між встановленими визначеннями ознак і властивостей терміна та його реальним мовленнєвим використанням. Так, проаналізувавши деякі медичні терміни та терміни певних наук, можна стверджувати, що термін

не завжди точно виражає спеціальне поняття, не завжди однозначний та виражає лише одне поняття; не завжди входить лише в одну терміносистему; не завжди має точні семантичні кордони та не виражає точно поняття. Тож тут чітко окреслюються два підходи до вивчення терміна: нормативного, який був започаткований Д. Лоте, та дескриптивного, започаткований Г. Винокуром. Компромісом у цьому питанні є позиція В. Лейчика.

На нашу думку, у характеристику терміна необхідно включати його якості, а у визначення поняття «термін» потрібно включати лише беззаперечні якості усіх термінів. Специфікою терміна є його використання в специфічній певній галузі знань. Ми погоджуємося також із думкою І. Моїсеєва у тому, що термін не перестає бути терміном, якщо його пізнають за межею кола спеціалістів [11, с. 127].

Узагальнюючи різні позиції з приводу цієї проблеми, можна окреслити поняття «термін» як слово або словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки поняття, які є релевантними саме для цієї галузі.

В. Даниленко стверджував, що зміст терміна розкривається його дефініцією на основі виділення необхідних та достатніх ознак поняття. Зміст слова розкривається через його лексичне значення, яке не припускає логічного виділення ознак поняття; у слові порівняно з терміном менше визначений обсяг поняття без застосування кількісних характеристик [4, с. 29].

Термін – це лексико-номінативна одиниця мови, що співвідноситься з поняттям спеціальної професійної сфери. А. Герд виділяє три позиції на цю проблему: по-перше, терміни мають те лексичне значення, яке й означають; по-друге, терміни мають лексичне значення, яке є тим самим поняттям; по-третє, терміни збігаються з поняттям і не мають лексичного значення. Зрештою, всі вони мають право на існування, оскільки, говорячи про семантичну структуру слова-терміна, ми зачіпаємо структуру його (терміна), внутрішню форму [2, с. 25].

Тож для повного розуміння поняття «термін» необхідно знати його ознаки. На думку А. Реформатського, однією з основних характеристик терміна є системність, адже термін входить до системи понять відповідної галузі знання. Ця система – термінологія, поза нею слово втрачає свою харак-

теристичну терміна. Якщо звичайні слова мови є також системними, то це не означає, що їхня системна характеристика математично ідеальна. І під час словотворення, й при зміні слова ми постійно натрапляємо на порушення парадигм. Усе це не відповідає сутності терміна, що має бути і лексично, і морфологічно виключно систематичним, здатним утворювати похідні і бути максимально парадигматичним. У кожній термінології термін співвідноситься з тими чи іншими поняттями, у кожного терміна є своє поле термінології. Поле для терміна – це певна термінологія, за межами якої слово втрачає свою характеристику терміна [12, с. 51].

До питання терміна і термінології підходили О. Огоновський, І. Верхратський, І. Пулюй та багато інших провідних українських вчених. У характеристиці терміна бралися до уваги такі його специфічні риси, як відповідність слова поняттю і структура номінативної одиниці. Термін мусив відповідати духові мови, бути коротким і вмотивованим, не мати синонімів. У створенні терміна, на думку дослідників, необхідно орієнтуватися не лише на науку, а й на освіту; термінологія має бути всеукраїнською і поєднувати елементи власне національного і міжнародного.

Д. Лоте висував до науково-технічного терміна такі вимоги: системність – кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має своє значення, поза певною галуззю термін може мати інше значення; незалежність від контексту; однозначність (абсолютна чи відносна); точність – термін повинен якомога повніше та точніше характеризувати поняття, яке він позначає; стилістичність [10, с. 72–76]. Хоча дві останні вимоги часто вступають одна з одною в протиріччя, і під час утворення терміна однією з них нехтують.

Ми звертаємо увагу на той факт, що науковець враховував реальні особливості функціонування терміна в науковому тексті. Важливо зазначити також, що принципи Д. Лоте й сьогодні є дуже актуальними й ними користується більшість термінознавців.

Серед наявних сьогодні характеристик терміна можна виділити такі:

– термін повинен бути однозначним (Р. Будагов, Т. Секунда); повинен мати тенденцію до однозначності (В. Даниленко, Л. Кутіна); однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько);

– термін повинен бути точним та незалежним від контексту (Т. Секунда, О. Толикіна);

– термін має бути стилістично нейтральним (О. Реформатський);

– термін має бути системним;

– у терміні повинна бути чітка дефініція, цієї думки дотримуються майже всі сучасні дослідники;

– термін не повинен мати в межах однієї терміносистеми синонімів чи омонімів.

Але деякі сучасні дослідники орієнтуються більше на «ідеальний» термін, вказуючи на те, що термін має бути абсолютно однозначним, він не має бути полісемічним, омонімічним чи синонімічним. На нашу думку, найголовнішою вимогою до терміна має бути саме системність, яка має вирішальне значення під час класифікації поняття, для вибору та побудови термінів та їх систем, тобто для упорядкування термінології.

Висновки з проведеного дослідження. У нашому дослідженні ми спробували проаналізувати різні погляди щодо визначення поняття «термін» та дати своє узагальнююче визначення: поняття «термін» – це слово або словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, які є релевантними саме для цієї галузі. Проблема визначення поняття «термін» є актуальною та неоднозначною. Серед науковців немає однозначної думки щодо визначення цього поняття та його характеристик.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Герд О.С. Проблеми становлення та впорядкування наукової термінології / О.С. Герд // Питання мовознавства. – 1971. – Вип. 1. – С. 14–22.
3. Головин Б.Н. Введение в языкознание / Б.Н. Головин – М. : Наука, 1977. – 312 с.
4. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В.П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971.
5. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова / М.Г. Зубков. – 2-ге видання, доповнене. – Х. : Торгін, 2002. – 448 с.
6. Клаус Г. Сила слова / Г. Клаус. – М., 1967. – С. 80.
7. Кияк Т.Р. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Академія, 2000. – 183 с.

8. Комарова З.И. О сущности термина / З.И. Комарова // Термин и слово: межвуз. сб. – Горький : ГГ им. Н.И. Лобачевского, 1979. – С. 3–13.
9. Лемов Л.В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии) / Л.В. Лемов. – Саранск : Изд-во Мордовского университета, 2000. – 192 с.
10. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. / Д.С. Лотте – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 160 с.
11. Моисеев А.И. О языковой природе термина / А.И. Моисеев // Лингвистические вопросы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 127–138.
12. Реформатський А.А. Що таке термін і термінологія / А.А. Реформатський. – М., 2000. – 91 с.
13. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М., 1986. – 543 с.
14. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – 1979. – 640 с.
15. Штепа П.Б. Словник чужослів / П.Б. Штепа. – Торонто, 2002. – 232 с.

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**

Випуск 5

Коректура • *А.В. Щербак*

Комп'ютерна верстка • *Н.С. Кузнєцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 13,72
Замов. № 21/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.